

ŠVEJDŮV
SBORNÍK PRAKTICKÝCH PŘÍRUČEK
SV. XXIV.

ROČNÍK 1918.

VYCHÁZÍ NEJMÉNĚ 4KRÁT ROČNĚ.

ČÍSLO 4.

UKRAJINA A UKRAJINCI.

Napsal

MICHAEL HRUŠEVSKIJ.

Přeložil

F. S. FRABŠA.

CENA K 3.—.

NAKLADATELSTVÍ
FR. ŠVEJDA V PRAZE VIII.
KNIHKUPECTVÍ

V „Lidových epištolách“ vyšlo dosud:

Sv. 1. **Před Husem a po Husovi.** Napsal J. F. Karas. Cena K — .48. (Zabaveno.)

Sv. 2. **Z dějin otrokářství.** Kulturně-sociální úvaha. Napsal Jos. B. Nezárecký. Cena K — .72

V době úporních bojů za svobodu lidstva, vedených mezi národy civilisovaného bílého plemene, čtěme se zájemem toto líčení hrůz a úpěnlivých výkřiků černého plemene, věžicího po stáletí ve spárech hydry otrokářské, jeho boje za volnost a pomalá vítězství. A třeba se nás nedotýkal přímo bol našich černých bratří, my lépe pochopíme význam poctivé kultury a zdravé sociální práce tam, kde dosud vládlo jen pěstné právo silnějšího. Snad nové proudy života přinesou konečně svobodu i „černé slobovině“ africké a ubohým kleštěncům tureckých haremů.

Sv. 3. **Eliška Krásnohorská.** (18./XI. 1847—18./XI. 1917.) K 70. narozeninám básničky národní naděje a víry napsal F. S. Frabša. Cena K — .48

Spísek dobrý a obsažný pro každého, kdo seznati chce obsah prací i zásluhy veliké české básničky a ženy vlastenecké.

Sv. 4. **Česká vojna.** Napsal J. F. Karas. (V tisku.).

Co by dospívající děvče vědět mělo. Rady lékařovy dospívajícím děvčatům a jich matkám. Podle francouzského od MUDra. Burlureauxe zčeskil C. S. Cena K 1.20

Dílko toto chce již z mládí vésti dívky, vychovávat a poučovat je v ohledu pohlavním, neboť potřeba po učení po stránce sexuální jest naléhavá a pravda zde nikdy neuškodila tak jako licoměrnost a zakrývání.

Jak se stal Buchtička obchodníkem. Napsal Josef Šebek. Cena K 1.56, váz. K 3.96.

Strasti a slasti českého obchodníka — tof úkolem líčení v této knize.

Ideální škola theorie. Návod ku snadnému naučení se kreslení a řezání stříhů a svrků obuvnických. Kreslil a napsal Josef Vešpalec. Cena K 3.60.

Příruční knížka pro soustružníky kovů. Návody ku vypočítávání závitů a různé tabulky. II. vydání. Sepsal V. Hradecký. Cena K 1.92.

Obsluha brzd a automatické brzdy zvláště. Napsal J. Fišer, instruktor personálu c. k. doprav. úřadu v Praze. Cena K — .36.

Železniční zeměpis mocnářství Rakousko-Uherského (zemí na říšské radě zastoupených). Sepsal J. Fišer. Se 7 železničními mapkami. Cena K 2.16.

Nový advokátní tarif. Upravil JUDr. Leopold Winter. Cena K — .48.

(Ceny uvedeny jsou již s dočasnou válečnou přirážkou.)

Nakladatel FRANT. ŠVEJDA v Praze - VIII.

MICHAEL HRUŠEVSKIJ:

УКРАЇНА
A
УКРАЇНЦІ.

Z ukrajinštiny přeložil

F. S. FRABŠA.

NÁKLADATELSTVÍ
FR. ŠVEJDA V PRAZE VIII.
KNIHKUPECTVÍ

Tiskli Štokán a Jaroš v Žižkově.

Milému příteli

JANU HRIZBYLOVÍ,
starostovi České Obce Dělnické atd.

upřímně věnuje

F. S. FRABŠA.

I.

Naše země a národ.

Naši lidé obývají velikou zemi: nad Černým mořem, na Kavkaze, nad Kubání, nad Pripetem i Bugem i v horách karpatských, za ruskou hranicí — tam všude žije náš národ, naši lidé. Kraj ten měří z délky více než 1000 verst, z šířky 500—600 verst. Větší část naší země je v ruském státě: v guberniích kyjevské, podolské, volyňské, černigovské i poltavské, chersonské, jekaterinoslavské, ale i v jiných ještě krajích žijí naši lidé (Cnolm, Besarabie, Taurida, Kubán i jinde). Ale veliká část našeho národa žije i za ruskou hranicí, v Rakousku: rozsáhlý kraj, jejž obývají tam naši lidé, nazývá se Halič (s městem Lvovem) a menší Bukovina (s Černoviciemi). Také v Uhrách, pod horami Karpatskými, s městy Ungvarem a Munkačzem jsou také naši lidé. Dohromady čítá náš národ více než 30 milionů duší a z tohoto počtu žije jich v Rusku více než 25 milionů. Mnoho našich lidí opustilo rodné kraje a rozprchlo se po celém světě: tak žijí na Sibiři, v Turkestánu, v Americe, kde všade tvoří jednu a často i více osad, avšak těch tady nepočítáme, neboť mluvíme zde jen o kraji, kde žije největší část našeho národa, kde žije v převaze nad jinými národy.

Kraj ten nazýváme nyní Ukrajinou a národ Ukraineri. Za dávných časů nazýval se kraj ten Rusi a obyvatelé Rusini; tak i dosavad zvou se naši lidé v Haliči i v Uhrách Rusiny. Ruskem, jak ještě uvi-

díme, nazývaly se všechny země, které náležely za dávných dob k panství kijevskému a tím se stalo, že název ten pak přešel i na jiné kraje, nejen ukrajinský, jedině proto, že ony náležely k panství kijevskému: Ruskem počaly se zváti i kraje okolo Moskvy, obyvatelé jich nazývají se však u nás moskaly, anebo kacapy. K vůli rozlišení počali naše kraje zváti Malou Rusí a moskevský kraj Velkou Rusí a nás Malorusy, avšak naši lidé tohoto pojmenování nepřijali. Moskalové přezdívali našemu lidu „chachlamí“, poněvadž naši lidé nosili téndy čuby a moskalové takovým čubám říkali „chachlom“, avšak to byla jen přezdívka a ne jméno — jako zase naši lidé zvou moskevské obyvatelé „kacapy“. Teď již stále víc a více ujímá se stejně pojmenování pro celý náš kraj i národ: Ukrajina, Ukrayinci. Tak sebe nazývají naši lidé v Kijevě i v Charkově, v Poltavě i v Oděse, jako v Haliči. Název ten je dobrý, starý a třeba jej držet. A odkud název povstal, dozvime se později.

Je pochopitelně, že tak veliký kraj jako ukrajinský, nemá jednolitý ráz, není v něm také proto všude stejný život a hospodářství. Poblíže Černého moře s městy Oděsou, Chersonem, Taganrogem, Jekaterinoslavem a Elisabethgradem — tam jest kraj rovný, málo vody, žádné lesy, ale země úrodná, takže jest hojně obilí a kromě zemědělství věnuje se tam péče chovu dobytka a jmenovitě též chovu ovcí. Okolo Dněpru a na východ od něho jest v zemi množství kamenného uhlí a proto je tu i spousta továren a závodů. Tento jižní kraj jest stepí. Za ním na sever — Poltava, Charkov, Nižin, Čerkasy, Vinica, Kamennec: tu již není taková rovina; jsou zde hory, ač ne příliš vysoké. Vody je tu hojnost a také trochu lesů. Země je úrodná, hustě zalidněná a obyvatelstvo se živí zemědělstvím. Dále od Kijeva u Cernigova, Mozíra, Pinska, Vladimíra Volynského, Brestu a Cholmu jest kraj lesnatý, s množstvím vod, se špatnou písčitou půdou, takže lidé ani teď nemohou se tu uživiti zemědělstvím a dříve bylo tu ještě hůře. Lid žil ponejvíce z rybolovu a honby. Na západě pnou se vysoké Karpaty, kde se obyvatelstvo živí chovem ovcí a les-

nictvím. Na jihovýchodě jsou vyšší hory kavkazské. U samého moře žíví se rybářstvím.

Při tak různých podmínkách existenčních je přirozeně i život lidu přepestrý. Jinak hospodaří, jinak žijí, jinak se odívají v karpatských horách, jinak u moře, v lesích i močálech nad Pripetem, jinak v chersonských stepích. Trochu jinak se odívá a jinak mluví u Charkova, „slobožané“, jak jej nazývají, jinak na Poltavsku, jinak i na Podolsku; jiní jsou lidé z hor, nazvaní „huculy“ nebo „bojky“. V horách se lidé mezi sebou řidčeji stýkají a proto jeden od druhého méně přejímají nežli lidé žijící na rovině — odtud i větší rozdíly mezi lidem horským. Někdy i nejbližší vesnice za horou má jiný ráz mluvy a jinak se v ní obyvatelstvo šatí.

A přece jsou to všechno naši lidé, jeden národ, jeden kraj. Poslyš, jak mluví, pohlédni do jejich života a uvidíš, že je Haličan bližší Poltavci než Polák nebo Čech; bližší „slobožan“ Podolanci než Moskal nebo Srba. Než i ti jsou si bližší než Němec nebo Francouz, poněvadž jsou to všechno Slované, národné jednoho kmene, ale naši lidé z různých krajů Ukrajiny, jsou si bližší, nežli jiné slovanské kmény mezi sebou — to jsou všichni Ukrajinci, to je všechno jeden národ Ukrajiny.

V životě našeho národa i našeho kraje byly změny, takže buď se slučovaly nebo oddělovaly některé části naší země. Tak Halič teď náleží jinému státu, jsou tam jiné řády, jiné zákony než na př. na Podolsku. Avšak před 150 lety Halič i Podolsko i Kijevsko náležely k Polsce i byly v nich řády stejné. Poltavsko náleželo tehdy k Rusku i řády byly jiné; Bukovina byla tehdy pod vládou tureckou. Takové změny přicházely a přecházejí, avšak národ zůstává. A když se šíří v národech osvěta, uvědomění a počíná lepší, krásnější život, pak i různé části národa i kraje se sbližují, více se o sobě dovídají, jedni od druhých přejímají. Různá odlišnost života, obyčejů, jazyka i reči se stále zmenšuje, uhlazuje a lidé z různých konců země cítí živěji, že jsou jedním národem a pomáhají si vzájemně k lepšímu životu. Tak by tomu mělo být

ji u nás v Ukrajině a jistě tomu tak bude. A proto každý má znáti svůj kraj i národ, jeho nynější život i dějiny. Rekl kdysi za dávných časů jistý moudrý muž, že kdo nezná svých dějin je v tom tak, jakoby zůstal do smrti dítětem. Tak jako, dítě nedovede nic o sobě pověděti, čí je a odkud, ani co se děje i dělo kolem něho, tak i člověk, jenž nezná ničeho o svém kraji a národe, jeho přítomnosti i minulosti, podobá se zcela dítěti. Třeba znáti přítomný život své země i národa, i jeho minulost, abychom znali a věděli, jak je třeba co nejlépe jej vésti v budoucnosti. Byl to náš slavný básník Taras Sevcenko, který napsal:

Vždy zkoumej, ptej se sama sebe,
kdo Jsi, a Tvůj kdo otec byl
a kdo a proč se opovážil
a o Volnost Tě oloupil!

II.

Nejstarší doba.

Národ náš žije v Ukrajině velice dávno. Je tomu tisíc dvě stě nebo tři sta let (600 nebo 700 let po narození Kristově), když žili již naši lidé, jako dnes, téměř v celé Ukrajině.

V čase, kdy se narodil Kristus i před tím asi tisíc let žili v stepním kraji blízko Černého moře národrové stejného původu s nynějšími Peršany, kteří měli zálibu v chovu dobytka, koní a z veliké části žili po stepích kočovným životem bydlíce ve stanech. Nazývali se „skytové“, „sarmati“, „alami“. Památkou po nich zůstaly v stepích našich vysoké mohyly, nasyané nad rovy jejich králů i náčelníků. Větší část těchto starých obyvatelů nezůstala však v našich krajích; jen na Kavkaze zůstal národ tohoto kmene, zvaný „osetinové“.

Tehdy, kdy národrové títo žili ve stepích nad Černým mořem, sídlili národrové slovanského plemene, mezi nimi i naši předkové, dále od moře, v zemi lesnaté,

pak uprostřed mezi lesem a stepí. A když se časem rozmnozili, šířili se dál a dále na jih. Národnové ve stepi žijící časem slably, jich příslušníků bylo méně a méně až je vůbec vypudili jiní noví národnové tureckého a uherského kmene, jež počali se po narození Kristově šířiti k černomořským stepím z Asie. Byli to Hunové, Avaři, Bulhaři a Maďaři. Nezůstali však v našich stepech, táhli dál do Podunají, jenže vypudili z našich stepí národy dřívější. Tím se stalo, že step zůstala málem nezalidněná, někdy asi docela pustá. A tehdy začínali se v stepích usazovati naši lidé a tak osadili skoro celou dnešní Ukrajinu až k Černému a Azovskému moři i k Dunaji.

Poněvadž bylo dosti města, tvořili lidé jen řídké osady. Každý rod usadil se zvláště a žil sám pro sebe. Obyvatelstvo živilo se z části zemědělstvím, pásovalo též dobytek, lovilo ryby i zvěř v lesech. Velice si též libovalo ve včelařství, zvláště v lesnatých krajích: včely chovaly se v dutináchstromů jako v úlech a tak i přezimovaly. Půda byla dložena nerozdělena a tak se hospodařilo společně ve velkých rodinách: synové nedělili půdy, nýbrž žili společně a hospodařství vedl starší věkem nebo schopnější. Ještě do nedávna byli v Ukrajině takové veliké rodiny, čítající někdy i 20—30 členů, kteří měli společné hospodařství.

Věřili, že existují bohové, kteří vládnou světem a ctili zvláště ty bohy, od nichž očekávali požehnání v hospodařství: boha Peruna, jenž sesíjal hrom a blesk, Slunce, zvané „Dašť-bohem“, boha Volosa, jenž střížil dobytek. K nim se modlili a jim obětovali různé pokrmy, avšak neměli k tomu ani kostelů ani obětnic a každý vykonával modlitby svým způsobem. Když se slunce vrácelo k jaru, okolo našich Vánoc, slavili příchod Nového Roku — což se i po dnes udrželo na vánoční svátky i na Nový Rok, kdy večeři obklopeni jsouce snopy, přejí si navzájem štěstí a rozhazují zrní na štěstí. Obvyčej tento zachoval se z dávných dob, kdy naši lidé nebyli křesťany. Příchod jara oslavovali písňemi a při návratu slunce s léta na podzim byl svátek „kupala“, jenž posavat se ještě mezi našimi lidmi slaví.

Ještě dnes oslavují „mertvecký velik deň“, jako za starých časů, svátek našich předků, t. j. den za mrtvé. Tehdejší lid věřil, že duše s člověkem neumírá a proto se usazoval na těchž místech, kde žili předkové. Při pohřebních obřadech kladli se nebožtíku do mohyly, pokrmy a různé věci potřebné k životu. Vše se zakopávalo nebo spalovalo společně s nebožtíkem, kladlo na misku nebo do hrnce a zasypalo zemí.

Pro vyřizování nejdůležitějších záležitostí scházeli se starší z rodu nebo rodin k poradám, zvaným „viče“; na nich se radili i rozhodovali o tom, čeho bylo zapotřebí. Předáci byli zváni knížaty, avšak neměli veliké moc, poněvadž veškeré záležitosti vyřizovala shromáždění „viče“ a knížata byla nucena usnesením shromáždění se podrobiti. Vojska nebylo a když bylo třeba sáhnouti k obraně, tu každý, kdo byl zdatnější, přišel s tím co měl --- buď se zbraní podobnou palcátum nebo s mečem, na koni nebo pěšky a tak se šlo bránit a nebo dobývat. Pro obranu stavěli uprostřed lesů i močálů hrady, anebo na vysokých kopcích sypali násypy a kopali příkopy, aby nepřítel neměl přístupu. Ve zvláště nebezpečných dobáclí vzali s sebou všechn svůj majetek, ženy i děti a bránili se proti nepříteli. Z hradů zůstalo posavad množství zřícenin. V míru stály hrady zcela opuštěny a lidé žili v osadách. Jen některé hrady byly obydleny, jmenovitě zámožnějšími kupci k vůli bezpečnosti. Sem přijížděli i cizí kupci na trh a přiváželi zboží.

Tak rozptýleně žili naši předkové velmi dlouho. Každý znal jen své okolí, své město. Měli své předáky a jiní lidé k nim nenáleželi. Pojmenování mělo obyvatelstvo různé. V nynějším okolí Černigova i Poltavy nazývali se obyvatelé „severané“. Nejdůležitějšími městy byly zde Černigov, Novgorod severní a Periaslav. Obyvatelé okolo Kijeva zvali se Poljané a země také ještě jiným názvem --- zemí ruskou. Ti, kdož sídlili za Teterevem a Šlučajem ve velkých lesích, sluli Derevljané. Obyvatelé na Volyni „lulibi“. Společného jména neměli, poněvadž žili odděleně a společné vlády nebylo. Až později se tak stalo, jak se ihned dozvídáme.

III.

Kijevský stát.

Ze všech ukrajinských měst největším a nejslavnějším byl Kijev. Za dávných časů, kdy ještě lidé neznali železa ani mědi a vyráběli palcaty nebo sekery z kamene, nežili v chatách, nýbrž v jeskyních, lze konstatovati, že tam žilo mnoho lidí. A to především proto, že se tam stýkaly dvě veliké řeky Dněpr a Desna. Poblíže řeky bylo možno snáze se vyživiti, ať již rybolovem či honbou. Po řece jezdívali lidé kdy bylo třeba — suchých cest bylo tehdy málo a po nich jezdit něbylo tak lehko a bezpečno. Proto i za ukrajinských dob na Kijevsku byly největší osady, ponejvíce boháči, obchodníci: sem nejvíce přijížděli i obchodníci z cizích krajů s rozličným zbožím.

Tito boháči a obchodníci potřebovali ochrany. Byli sousedé dychtiví jejich zboží a bohatství, které by byli při příležitosti rádi uloupili, ať již na cestě nebo v samotném Kijevě, kdyby nebylo dobré stráže. Proto tito kyjevští obyvatelé, zvláště významnější, zvaní „bojaři“, již ode dávna počali vydržovati pro svoji ochranu lidí silné, odvážné — vojáky. Později, během doby, utvořilo se v Kijevě nemalé vojsko, jež bránilo město před sousedy a chodilo s kupci, když odváželi zboží do ciziny. Náčeňskem tohoto vojska byl kijevský kníže.

Avšak toto kijevské vojsko, družina, jak jej nazvali, neomezilo se jen na obranu, nehájilo jen svého okolí proti nepřátelům, ale samo napadalo sousední země buď oplácejíc jejich výpady anebo prostě samo hledíc ukojiti touhu po dobývačnosti. Tehdy žilo vojsko hlavně z toho, co dobylo anebo si dávalo platiti výkupné za to, aby neloupilo. Aby uživila svoji družinu, vtrhla kijevská knížata i bojaři na sousední území, nabrali tam kořisti a když obyvatelé napadení projevili snahu se vykoupiti — diktovali jim roční daň „za mír“: že oni sami nebudou jich olupovati a i jiným to nedovolí. Někdy ovšem takové výpravy neskončily šťastně. O kijevském knížeti *Igorovi* vyprávělo se následující:

Igor přikázal svému vojvédovi Svineldovi vybírat poplatek z Derevljan a z toho vydržovati svůj pluk. Ale vojsko z Igorova pluku počalo namítati, že Svineldovy vojáci sbírají příliš mnoho majetku z Derevljan, že si opatřili nádherné oděvy i výzbroj, zatím co oni chodí nazí a počali raditi Igorovi, aby s nimi šel do Derevljan a sám si tam vzal výkupné. Igor uposlechl a šel. Rozkázal Derevljanům, aby i jemu odváděli poplatek. Derevljané nemohli se ubrániti a dali i po druhé, ač již jednou dali Svineldovi. Tu vzplanula v Igorovi ještě větší touha, když viděl, že Derevljané mají z čeho dávat. Poslal svou družinu domů a sám s malým plukem odebral se na Derevljany, aby je oloupil. Tehdy sešli se Derevljané na poradu a řekli: nemá to již mezi, třeba knížeti učiniti konec. Tak jako vlk plíží se mezi stádo: když jej nezníčí, tož celé stádo, ovcí za ovcí odnáší a tak jedná i on: když ho nezabijeme, tož zničí nás on! I napadli Igorovo vojsko a pobili jeho družinu, poněvadž měl při sobě málo lidí, aby se nemusil dělit o kořist. Samého Igora uchopili a pomstili se nemilosrdně za jeho něnasytnost: nahnuli dva stromy, přivázali k nim Igora a pak stromy pušteli. Tak byl Igor roztrhlán na kousky. Ale ani to se Derevljanům nevyplatilo: vdova po Igorovi, kněžna Olga, přitáhla s velkým vojskem proti Derevljanům, kázala spáliti jich města, pobíti mnoho lidí a diktovala si větší ještě poplatek než za Igora.

Vybírajíce stále větší a větší daně vydržovala kijevská knížata stále větší vojska; a čím více přibývalo vojska, tím více podnikali výprav, tím více měst i zemí podmaňovali. Odměnou zemím dobytým mělo prý být to, že kijevská knížata měla jich hájiti před sousedy, zaváděti u nich pořádek i pečovati o bezpečnost, odstraňovati i trestati rebely. Co rok přicházeli v zimě vybírat poplatky a časem mívali i celý pluk svých lidí jako vojenskou posádku. Zdali si země podmaněné přály ochránny, knížata se neptala. Potřebovali daně pro družiny a lacné zboží na trh. Obešedše v zimě svoje země scházívala se na jaře knížata i bojaři s kupci v Kyjevě a složivše zboží na čluny dopravovali je po Dněpri na Černé moře a odtud do Caři-

hradu, do Řecka na prodej a od Řeků kupovali drahé oděvy, zlatá roucha, víná i všeliká koření. Tam prodávali též nevolníky, které zajali na vojně.

Nespokojivše se poplatky ze svých zemí podnikala kyjevská knížata výpravy do dalekých bohatých krajů, kde mohla počítati s velkou kořistí: do Cařihradu i Řecka, na Krym i do Malé Asie, na Kavkaz, ku Kaspskému moři i do Persie. Za tohoto Igora vtrhlo vojsko do Persie, dobylo velikého města Berdan nedaleko dnešního Baku, usídlilo se tam a napadalo sousední země. Ale když různými chorobami počalo jim umírat mnoho lidí, rozhodli se, že se vrátí domů. Z takových výprav --- podařili-li se --- přiváželi mnoho peněz, kořisti i nevolníků.

Paměti o takových výpravách zachovalo se hojně v písničkách.

Vládnouce velikým vojskem, nabyla knížata značné moci v samém Kijevě. Již se v různých záležitostech neohlížela na hromadu, jak tato to, anebo ono rozřeší... již se radila jen s vojenskými náčelníky, se svými bojary a vládla zemí, jak sama chtěla. Kdo se jí protivil, toho dala uvrhnouti do vězení, nebo poopravit. Tyto nové řady byly mnohým kijevským bojarům příjemné: nejen, že našli teď pro sebe v knížatech ochranu, ale měli i veškeré výhody v obchodě. Knížata i družina přivážela do Kijeva z dalekých zemí různé zboží a kijevští obchodníci prodávali je do jiných zemí s velikým ziskem. Mnoho kijevanů-bojarů sloužilo v kijevském vojsku a mělo z toho veliký prospěch. Kijev stal se velikým městem, bohatým a známým po celém světě. Většina lidí měla z toho ovšem málo radosti: vždyť nyní mocní a zámožní, majícé dobrou ochranu v knížetě i družině, nejednou jin křivdili, nebojíce se odvety. Avšak o chudý lid' nikdo se nestaral.

Tak se tvořil kijevský stát, čili Rus. Řekl jsem již, že Kijevsko nazývalo se kdysi Ruskem. Proto kijevská knížata se též nazývala ruskými, kijevská družina Rusiny, a ony země, které družina s knížaty podmanila a ke kijevskému panství připojila, počaly se též zváti Ruskem. Koncem 9. století patřilo již ke

Kijevu mnoho zemí, které platily kijevským knížatům daně: nejen ukrajinské země, avšak i jiné až k nejvíce Petrohradu a Moskvě. Ve velkých městech sídlili příbuzní kijevského knížete nebo bojaři s velkým nebo menším plukem družiny. Vybírali poplatky, z nich udržovali družinu a část odváděli kijevskému knížeti. Měli též dbát o pořádek a soudit lidí. Stávalo se však, že zástupci neposlouchali kijevského knížete, bouřili se a povstala válka. Nebo lid nechtěl platiti daně a kijevský kníže poslal vojsko, aby jej přinutil k poslušnosti. Zvláště tomu tak bylo, když kijevský kníže umíral a po něm nastupoval kníže nový.

Nejstarší kijevská družina, již známe, jmenovala se Askold i Dyr. Vypravuje se, že v roce 860 pluly čluny do Caříhradu; tehdy Rusko nahnalo Caříhradu velikého strachu: Řekové se domnívali, že jen zázrak zbavil je od Rusů, kteří nedobyvše města, musili se vrátiti.

Po té přišel kníže Oleg, slavný výpravami válečnými. Vyprávěli o něm, že byl kouzelníkem, protože měl ve všem štěstí. Roku 911 podepsal obchodní smlouvu s Řeky a brzo na to zemřel.

Po něm přišel Igor a po smrti Igorově vládla jeho žena Olga, až dospěl syn Svjatoslav, jenž se stal knížetem. Týž proslavil se svými výpravami, měl zálibu ve válce, žil s vojáky jako prostý druh a nicím se od nich nelíbil. Chcél dobýt Bulharska, avšak Řekové toho nedopustili.

Po Svjatoslavovi zůstali 3 synové, kteří panovali nad různými městy. Ale z počátku starší bratr, kijevský kníže, porazil svého bratra, jenž panoval nad Devljany. Po něm stal se bratr jeho Vladimír knížetem nad celým státem. Bylo to r. 979.

IV.

Vladimír a Jaroslav. — Křesťanství v Ukrajině.

Za Vladimíra i ještě za jeho syna Jaroslava bylo panství kijevské mezi všemi panstvími okolními nej-

slavnější a nejmocnější. Stav se knížetem, spojil Vladimír veškeré ukrajinské i jiné země, jež před tím náležely k panství kijevskému, donutil k poslušnosti země, bojary i knížata, jež se mu nechtěli kořít, i připojil některé nové vzdálenější země. Ukrajinské panství sahalo tehdy od Karpat ke Kavkazu a na severu až k Volze, k velikým jezerům nedaleko Petrohradu. Na místo bojarů i jakýchsi místodržitelů usadil Vladimír po větších městech těchto zemí své syny: měl mnoho dětí, poněvadž měl mnoho žen; a když synové dospěli, posílal je vládnouti do různých měst.

Avšak tím se nespokojil. Nejednou i před ním kijevská knížata dávala dohromady kijevské panství, které se opět po čase rozpadávalo. Právě tak bylo by se rozpadlo i nyní. Vladimírovi zachtělo se utužiti panství mocněji, vnitřním dobrovolným svazkem, aby města i země poslouchaly kijevského knížete nejen ze strachu před kijevskou družinou, ale aby v příslušnosti ke kijevskému panství viděli svou výhodu. Proto snažil se získati přízeň hromady (= rady). Nejednal samostatně se svou družinou, ale bral na poradu „staršin“ — lidí starších, vážnějších z rady. Při různých příležitostech pořádal veliké hostiny a radovánky, svolával k nim lidí z různých měst, hostil ty, kdož přicházeli, krmil i napájal tím, co měl. Volal k sobě na dvůr lidi chudé, mrzáky i sirotky a poděloval je různým způsobem. Tím si získal všude pověst knížete „milostivého“. Nazývali ho též „jasné slunce“. U nás v Ukrajině se naň zapomnělo, avšak ve vzdálenějších severních krajích ještě posavad zpívají písni „o milostivém knížeti Vladimírovi“ (Vladimírovo krásné sluníčko). Písni ty počínají obyčejně tím, jak ve stoličném městě Kijev u milostivého knížete Vladimíra byla veliká hostina, na níž se sešli z různých měst různého druhu lidé, kteří se bavili a vyprávěli o svých činech.

Nejmocnějším, nejslavnějším a nejbohatším ze všech států byl tehdy stát řecký, zvaný Byzantia. Císař byzantský pokládal se za nejslavnějšího a nejmocnějšího vlastaře, Řekové za národ nejučenější, ve všech uměních a vědách první. Vladimírovi zachtělo se

i své panství přizpůsobiti byzantskému. Když v Byzancii povstali některí vojvodové, poslal své vojsko na pomoc císaři byzantskému. Za to císař provdal za Vladimíra svoji sestru a tehdy prý mu poslal korunu i císařský háv, ve kterém se nám Vladimír představuje též na penězích, jež dal v Kijevě raziti. Tehdy se dal Vladimír pokřtiti a totéž rozkázal učiniti lidu v Kijevě i v jiných městech.

Ale v Ukrajině bývali křesťané již před tím. Jak známo, byl kníže Askold pokřtěn. Za Igora byl v Kijevě chrám sv. Jiljí a choř Igorova, knězna Olga, dala se také po smrti svého manžela pokřtiti. Proto ji považovali za svatou. Avšak jen Vladimír staral se o to, aby se křesťanství vždy více rozširovalo po všech zemích jeho panství, aby co nejvíce lidí se dalo křtiti a přijímal novou víru. Povolával z řeckých i bulharských zemí mnoho kněží, též biskupů a arcibiskupů, a přikázal jim, aby vyučovali nás lid a připravovali z něj kněze. Jal se stavěti po městech i vesnicích kostely, v nichž obyvatelstvo přijímalо křest. Povolával řecké mistry a přikázal jim stavěti kostely v Kijevě i v některých jiných městech. Dal přivézt z řeckých měst obrazy, knihy a sochy. Povolal mistry z Byzancie, i přikázal jim raziti ukrajinské peníze, zlaté i stříbrné, tašové, jaké byly v Byzancii. Jedním slovem, jak praví, hleděl přizpůsobiti své panství Byzantskému, jak jen mohl.

Tím nastaly veliké změny nejen v Ukrajině, ale ve všech krajích kijevského panství. S křesťanstvím příšla k nám z Řecka a Bulharska věda, osvěta, knihy. V Bulharsku ujalo se křesťanství o sto let dříve a byly tam již různé církevní knihy přeloženy do slovanského jazyka, dosti podobného našemu tehdejšímu. Od tamtud přišly za Vladimíra knihy i k nám a byly u nás překládány i jiné z jazyka řeckého. Z Bulharska přijali jsme azbuku, písmo slovanské. Počínají u nás psát i čísti knihy. Byly to sice ponejvíce knihy církevní a duchovní, avšak i z nich bylo možno dozvěděti se leccos o světě, jiných zemích a starých časech. Později počali u nás skládati i vlastní spisy pro poučení lidu, jak třeba křesťansky žít. Psali o staré

době, o počátcích kijevského panství, zkrátka o všem, co se dříve dělo: z takových vypravování, zvaných le-topisy, psaných v Kijevě za Jaroslava i po něm, dozvídáme se i my o všem, co se v Ukrajině za těch časů stalo.

Duchovenstvo počalo učiti národ, že je hřichem svářiti se, býti hrabivými, zabíjeti; přikazovalo žiti po křesfansku. Zakazovalo dále žiti bez slibu, mít několik žen, počalo rozlišovati děti manželské od ne-manželských. Totéž přikazovaly i knihy, které ze teď u nás četly. Pomalu, ale nebylo to bez účinku. Knížata již nedávala zabíjeti a také jedni druhé nevraždili bez milosrdenství a studu jako dříve. Vyškytovali se lidé, kteří zavrhovali světský život, šli do lesů, pouští, jeskyň, anebo do klášterů, kde žili po křesfansku, modlíc se i postice se. Tak objevovaly se na různých místech kláštery, zvláště však v Kijevě, kde byl největší i nejslavnější z klášterů — Čereský. Málokdo tehdy dovedl si uvědomiti, že je důležitější žiti v pravdě a lásce a uspořádati život k dobrému, než prchati od života a v samotě hledět „spasit svou duši“, jak se tehdy říkalovo. Život sotva dotčený křesfanskou vědou, připadal novým křesťanům tak hřšným, že považovali skoro za nemožné žiti v něm „po božsku“.

Pro státní život muzio zavedení křesťanství ten význam, že novou víru zaváděl kníže, vláda a duchovenstvo vidělo ve vládě svoji pomoc a ochranu, stálo po boku knížat, učilo lid jím se kořít a je ctít. Proto nová církev, osvěta i věda pojily země kijevského panství silnou vnitřní páskou. Tím také všechny země tihy do Kijeva, jako do největšího ohniště nové víry, církve a vědy. Proto se Vladimír tolik o křesťanství zajímal a poskytoval mu veškeru pomoc a ochranu.

Po něm tytéž cíle sledoval jeho syn Jaroslav. Po Vladimírovi († 1015) zůstalo mnoho synů, kteří sídlili v různých zemích a počali se mezi sebou svářiti i vésti války. Svatopluk, jenž sídlil v Kijevě, dal zabíjet i vyhánět bratry z jich měst, aby spojil veškeré země pod svou vládu, jak to byl svého času

učinil jeho otec. Avšak Svatopluka přemohl bratr jeho Jaroslav, který časem podmanil si skoro veškeré země, které za Vladimíra náležely k panství kijevskému, také ukrajinských zemí se zmocnil. Jako jeho otec, i on se staral velice o církev i duchovenstvo, osvětu a literaturu. Za něho byli již v Ukrajině spisovatelé, kteří dovedli skládati různé poučné věci, a to tak krásné, jaké měli pouze nejlepší řečtí spisovatelé: jedním z nich byl kněz Ilarion, jenž byl později ustaven arcibiskupem v Kijevě. Jaroslav dbal též o to, aby se národu neděla křivda se strany knížat, bojarů i úředníků. Až do našich dob zachoval se sborník zákonů pod názvem „Ruská pravda“ — z něho je vidět, jak soudy měly za Jaroslava souditi i trestati. Mezi těmito zákony jsou i takové, vydané pro úředníky, kteří jezdili po vesnicích a městech a v nich předepsáno, co smí vyčíratí od lidi pro své živobytí; více nesměli. Kdyby toho byl Jaroslav i jeho potomci více dbali, bylo by se lépe veulo národu i zemi: byli by spjati pevnou vnitřní páskou a vše by bylo k zemi lnulo. Leč bylo jinak.

Panství kijevské bylo vcelké i slavné za Jaroslava, jako za jeho otce. Skoro se všemi většími vladaři tehdejšími byl Jaroslav zpřízněn: on sám měl za ženu dcera švédského krále, jeho syn oženil se s byzantskou carevnou, jedna z dcer byla provdána za krále francouzského, druhá za norvěžského; sestru svou provdal Jaroslav za polského krále a uherský král se též oženil s ukrajinskou kněžnou. Různí sousedé, když byli v nouzi, hledali u Jaroslava ochrany i pomoci. Tak přispěl pomocí králi polskému, neboť týž nevěděl si rady. Zuřila neustále veliká povstání v jeho zemi.

Sláva i moc ukrajinská nezachovala se však dlouho po Jaroslavovi. Ale, ač upadla, zůstaly po ní stopy, — dobré i zlé — a zůstaly na dlouhé časy. Zůstala křesťanská věda i víra, církev i duchovenstvo, literatura a stejný písemný církevní jazyk slovanský po všech zemích. Zbyl zde jeden knížecí rod, z něhož různé země dlouho ještě měly svá knížata, jež po važovaly za své přirozené vladaře. Zůstalo společné

ruské jméno, stejné právo i zákonodárství, stejný mrav a pořádek ve shromáždění i správě, stejný způsob vlády. Život v různých ukrajinských zemích vzájemně se přizpůsobil — země se sblížily. Proto ukrajinské panství kijevské, ač dávno upadlo, má veliký význam v naší historii.

V.

Kijevské panství se rozpadává.

Po Jaroslavovi (zemřel r. 1054) zůstalo mnoho synů, a on umíráje, rozdělil mezi ně své panství. Tehdá knížata nejen u nás, nýbrž i v jiných zemích, nedovedla pochopit, že panství nejsou pole, jež otec rozděluje mezi děti tak, aby žádné z nich neošidil, že to není jeho majetek, nýbrž vše společná, veřejná. Jaroslav přikazoval synům, aby se tak nesvářili, jako on sám s bratry, aby drželi pohromadě a poslouchali místo otce staršího bratra, neboť budou-li se svářiti, přivedou sebe i zemi svou v záhubu. Lehce se ovšem starému mluvilo! Syn otce z pravidla neposlouchá. Ani sám Jaroslav otce Vladimíra neposlouchal a chtěl s ním válčiti. Což teprve, aby bratři bratry poslouchali! K tomu starší syn Jaroslavův, jenž obdržel Kijev, nebyl příliš podnikavým — podnikavějším byl druhý syn Svjatoslav, a ten vypudil jej z Kijeva. Nepodařilo se mu však spojiti veškeré země pod svým žezlem a nepodařilo se to ani těm, kteří se o to snažili po něm. Knížata, která se stala křesťany, bála se již poněkud hřichu a nesměla se navzájem zabíjeti, jako za dávných časů. Čím dálé, tím více se rozmnožovali, a každý z nich chtěl mít část „baškvítiny“ (dědictví), jak říkávali. Tehdy byly v černomořských stepích kočovné hordy, chtivé výprav a loupeží. Když některému knížeti nedostávalo se vlastních sil a vojska, obracel se na hordy, povolával je do Ukrajiny, aby se súčasnily války — a hordy na takový „kšeфт“ byly by šly i pěšky. Vypravili se s knížetem do války, páliли, loupili vesnice i mesta jeho protivníka.

Těžká byla rada. K tomu nutno dodati, že tito lidé, obzvláště bojaři a zámožní, nejednou chtěli mítí ráději vlastního knížete, než poslouchati kijevského, anebo jeho vojvodu: obyčejně takový vlastní kníže více poslouchal hromadu a usiloval o její přízeň, nežli kníže kijevský nebo jeho vojvoda. Proto i sám národ pomáhal často svému knížeti brániti se proti knížeti kijevskému.

Následkem toho nepodařilo se kijevským knížatům spojiti panství kijevské, které čím dál, tím více dělilo se na menší a menší části. Z počátku byla Ukrajina rozdělena na větší kraje: kijevský, volyňský, halický, černigovský a perejaslavský. Každý z těchto krajů dělil se pak ještě na dvě nebo tři části: na př. volyňský na knížectví vladimírské a lucké, černigovský na černigovské a novgorod-siverské. Tyto části počaly se však rozpadávat v části ještě menší. V každé z nich byl vlastní kníže a každý si chtěl podmaniti co největší kus země. Válčil s jinými knížaty, pánil a ničil země, vyháněl a zabíral do zajetí lidí a když sám na vše nestačil, přivedl na pomoc hordu, která často sama využítkujíc knížecích pří, vpadávala do země, pánila i brala do zajetí. Hořké časy nastaly národu. Píseň, složená později (nazývá se „Slovo o pluku Igorově“ — nejkrásnější to píseň, jež se nám z těch časů zachovala) líčí bídou, jaká nastala za synů a vnuků Jaroslavových: „tehdy byla země osetá a porostlá sváry, hynuly životy lidí božích, krátil se věk lidský zatím co zuřily sváry mezi knížaty! Tehdy zřídka kde po ruské zemi zpívali oráči, za to však často krákaly vrány rozdělujíc se mezi sebou o mrtvoly, a ptáci smrti ozývaly se všady chystajíc se k letu za kořistí.“

Dělice země vždy na menší a menší části a utrácejíce čas i moc ve věčných válkách a svárech, knížata víc a více obtěžovala své národy daněmi a měla stále menší moc brániti ukrajinské země proti sousedům i stepním hordám, což Ukrajina velmi těžce nesla.

Dřívější hordy pouze procházely černomořskou stepí do vzdálenějších zemí a proto se jich Ukrajinci tolik neobávali. Avšak již za Igora přišla do stepi z Asie

a z Turkestanu horda „pečeněhů“, tureckého kmene, hrabivá a výbojná; ta dále nešla a počala kočovatí v černomořských stepích. Život s „pečeněhy“ byl nemožný: činili výpady, brali dobytek i lidí do zajetí, pálili a zabíjeli. Ukrajinci počali se stěhovatí od Černého moře do odlehlejších zemí, jen na několika místech zůstali u Černého moře. Leč „pečeněhové“ činili stále vpády i do vzdálenějších zemí, loupili a pálili a zničili tak celé okolí blízké stepi až po Kijev a Perejaslav. Vladimír vedl s nimi mnoho válek, avšak jen za Jaroslava „pečeněhové“ podlehli. Podařilo se je poraziti na hlavu, takže se musili z našich zemí vystěhovati až za Dunaj. Ale na jejich místo přišla druhá horda — „Torki“, pak i třetí — „Polovci“. Torků bylo málo i brzy zanikli, ale polovecká horda byla veliká, půldruhého století kočovala v našich stepích a pustošila ukrajinské země. Když naše knížata žila ve svornosti, držela Polovce ve strachu, nepřipustila, aby loupežili, nebo plenili naše země; když však mezi knížaty vypukly spory a války, nejen že neubránili Ukrajinu před Polovci, ale dokonce, jak jsem již ukázal, sami je přiváděli a Polovci loupili pak nejen u nepřátele knížete, ale i v jeho vlastních zemích. A tak celé kraje, ležící blíže stepi, najednou úplně následkem plenění Polovců zpustly. Lidé prchali odtud do vzdálenějších lesnatých krajů, kam se Polovci nedostali.

Nebylo ani míru, ani pořádku. Lid si stále stěžoval na svá knížata, že se sváří a válčí mezi sebou a nehají zemí před sousedy, nechávají Polákům nebo Maďarům zabíratí ukrajinské země, nebrání lid proti Polovcům, nezbají zákorů ani vlády, ba spíše sami se starají více o to, aby něco uzmuli, nežli aby dbali o to, aby vládla spravedlnost. „Neměj dvora blízko knížecího dvora, neměj pole blízko knížecího pole, neboť knížecí úředník jest jako oheň přiložený k slámě a sluhové jeho jako jiskry: ohni se ubráníš, avšak jiskram, aby ti nespálili oděvu, nikoliv.“ Tak píše kdosi z těch dob a jiný takto mluví ke knížatům: Když úředník nespravedlivě soudí a bere peníze za trest a za ně kupuje si jídlo, pití i oděv a i vám knížatům za peníze ty kupuje jídlo, a pořádá bankety, vypadá to tak jako býste vy kní-

žata vydávali lidí Kristovy na pospas zlodějům a zbojníkům.

O tehdejších knízatech a jejich sluzích povstalo následující vypravování: Jistý kníže, aby dopálil úředníka, zeptal se při hostině biskupa, kde bude úředník na onom světě. Biskup odpověděl: tam, kde kníže. Knížeti bylo nemilé takové odbytí i ptal se dále biskupa, jak to myslí. Úředník nespravedlivě soudí, dává se podplácti, vydírá lid, trýzní, stále páše zlo a co já? Biskup na to: Je-li kníže dobrý a spravedlivý, tož ustanoví za úředníka, nebo předáka také člověka dobrého, rozumného a poctivého — a tehdy kníže i úředník budou v ráji; když však kníže nemá bázně boží a nemá s lidmi slitování, pak ustanoví úředníkem člověka zlého, aby jen vydíral z lidu peníze pro knížete a o blaho lidu se nestaral — pustil jej zkrátka jako hladového psa na mršinu; takový kníže přijde do pekla a úředník s ním.

Z toho vysvítá, jak se lid nedůvěřivě díval na knížecí vládu, jaké stesky pronášel na knížata, úředníky, a sluhy, avšak, aby byla zjednána náprava, ničeho nepodnikl. Svaloval vše na knížete a přál si jen, aby byl dobrý i že pak vše bude dobré. Leč kníže? Někdy byl dobrý, někdy ledajaký anebo vůbec zlý. A byť i byl kníže dobrý, nemohl sám ve všem učiniti pořádek: ku všemu bylo třeba rady a pomoci rozumnějších a lepších lidí z rady. Toho však nemohli tehdy docílit ani knížata, ani rada.

VI.

Tatarský pogrom. — Haličské panství.

Tak uběhlo skoro 200 let od smrti Jaroslava. Ukrajina rozpadla se na veliké množství knížectví (obzvláště mnoho jich bylo na Černigovsku). Knížecí moc stálým dělením zemí a válkami seslábla, města schudla. Kijevský kníže neměl mezi druhými knížaty žádné moci a vážnosti, poněvadž sám neměl větší moci nežli oni. Sám Kijev, „máteř měst ukrajinských“, jak jej nazý-

vali, nejednou olupovala jiná knížata svými vojsky a pomocníky Polovci, válčícími s kijevským knížetem. Nejvíce Kijev poplenil a zničil r. 1169 kníže Ondřej Vladimírský, aby si kijevské knížectví podmanil a své nové knížectví pozvedl. Později knížata vladimírská úmyslně dráždila knížata ukrajinská, aby panství jejich upadalo a panství vladimírských se povznášelo. Velké knížectví ukrajinské bylo již pouze v Haliči, o čemž se zmíníme dále.

Když Ukrajina tak upadala a pozbývala stále moci, dopadla na ni strašná bouře. Přišla nová horda z Asie a porazivši Polovce, kteří tehdy byli seslabeni, jako zlý vichr proleťela nad Ukrajinou. Byli to Tataři, jinak zvaní Mongolové. Mongolská rota kočovala na východě okolo Amuru. V této rotě objevil se tehdy veliký bojovník Temudžin, jenž sloučil veškeré části roty, počal podmaňovat sousední národy i země a za několouho stal se pánum všech krajů od Číny ke Kavkazu. Jeho vnuk Batu podnikl výpravu k Černému moři a zničiv Polovce začal podmaňovat Ukrajince i moskevské země. Chtěl tam založit své tatarské panství a dobýt sousedních zemí. Aby přivedli k poslušnosti, měli Tataři zvyk, že hned s počátku vystrašili lid co nejvíce svou nelidskostí, aby se bál a nerevoltoval. Proto dobývali města, zvláště větší a zabíjeli lid bez všeho milosrdenství. Těm, kteří zůstali, přikazovali odváděti poplatky a poslouchati.

Roku 1239 napadli Tataři ukrajinské země, jež ležely za Dněprem, dobyli Černigov i Pereslav, zničili a pobili mnoho lidí. Na druhý rok překročil Batu Dněpr a dostal se ke Kijevu. Divoká horda jako mrak obklíčila město. Letopisec vypravuje, že od rachocení vozů, řevu velbloudů i řehtání koní tatarských stád, jež vodili s sebou, hlasu nebylo v městě slyšeti. Kníže ze strachu prchl; lid bránil se sám, jak mohl. Tataři rozbíjeli vše tarany, které pověšeny na zdech města, tyto ničily. Kdykoli Tataři odpocívali, lid kijevský postavil dřevěnou pevnost okolo kostela Bohorodičky, vystavěného Vladimarem, avšak pevnost nebyla silná: Tataři ji rázem dobyli. Lid se hrnul do kostela na kůr, leč takové množství ždi neudržely, kostel se zbořil a lid zasypal. Tataři pak přešli Kijevskem, Volynskem

i Haličí dobývající města, jež ležela na cestě a zabíjeli lid. Přišli do Uher, vše poplenili; v Polsce takéž. Pak se vrátili do černomořské stepi, usídlili se nad Volhou i poslaly posly do sousedních zemí, aby spisovali lid, jež měl platiti daně. Tak se dostaly ukrajinské i moskevské země do tatarské poroby.

Mnoho viny nesla na tom knížata sama, neboť i když rota tatarská byla sebe větší přece, kdyby se byla knížata společně hájila, byla by se ubránila a v každém případě byla by alespoň nedopustila, aby jejich kraje byly Tatary zničeny. Knížata však na nic takového nemyslila, vzájemně si nepomáhala, každý bránil jen svého města — leč k tomu neměl dosti síly a tak se stávalo, že vydával lid na pospas všemu nebezpečí a sám prchl, kam mu bylo libo. Proto, když se ukázalo, že knížata nedovedou chránit země proti Tatarům, anebo že se obávají proti nim bojovati, rozhodli se obyvatelé různých měst v Ukrajině, že již nebudou více knížata voliti a jich poslouchati, a vydávali se dokonce sami na pospas Tatarům. Víme dobré, že lid bez toho nebyl příliš spokojen s vládou knížat a jejich úředníky a stěžoval si na jich hrabivost a nespravedlnost. A tak se chtěl teď vůbec odloučiti od knížat, a to s pomocí Tatarů. Vždyť kdykoli obyvatelé měli, odváděli poplatky Tatarům i knížatům, ale knížata jich proti Tatarům obhájiti přece nedovedla. Tož chtěli již raději být s Tatary ve spojenectví a vyhledávali jejich přízeň. Doufali též, že se Tataři nebudou pléstí do jejich záležitostí a chtěli žít dle své libosti bez knížat a jejich pomocníků třebas i pod Tatary.

Víme, že tomu tak bylo v různých městech na Kijevsku i Volyňsku i jinde ještě. Kdykoli chtěla knížata násilím lid donutiti k poslušnosti, když Tataři přišli k Volze, lid se nepoddával, bránil se do posledního muže a volal na pomoc Tatary. To se Tatarům zamlouvalo, poněvadž se knížat báli, zvláště pak toho, že knížata spojivše se jistě by se jim ubránili, kdežto s lidem, když počne každá jeho část žít sama pro sebe, budou bezpečni a bude s ním možno jednat dle jejich vůle.

Tak po dlouhý čas nebylo skoro žádných knížat na

Kijevsku ani na Perejaslavsku. Na Cernigovsku knížata zůstala, avšak byla tak bezmocná a slabá, že neměla žádného významu. Obyvatelstvo se tehdy početně velice rozmnožilo a Tataři s ním nakládali, jak chtěli. Nejednou lid beze vší viny pobíjeli, nebo vyháněli. Mocné panství ukrajinské udrželo se jen v Haliči a na Volyni a zachovalo se po tatarském pogromu ještě celých 100 let.

V Haliči nebylo nikdy mnoho knížat a vždy dovedla jiné vypudití a jejich země si podrobiti. Když tamnější rodina knížecí vymřela (1199), spojil Halič i Volyn (vlastně jen část Volyně) volyňský kníže Roman. Byl to kníže udatný, záputilý i bojovný a lidu se zaříbil jen proto, že pokořil bojary, kteří se domohli veliké moci v Haliči a nedali lidu ani žiti. Proto Kijevané Inuli k Romanovi a chtěli ho mít knížetem. Leč tento zahy zemřel, zanechav dva malé syny, a sousedé — uherský král a polský kníže chtěli podmaniti jeho země. Ale lid držel se malých knížat a staří věrní sluhovců jich hájili. Když Romanovci došpěli, sloučili veškeré země haličské i volyňské; pokud žili ve svornosti a všechno společně podnikali, měli nemalou moc, i počali též dle příkladu otceva pomýšleti na to, aby si podmanili i jiné ukrajinské země: starší z nich Danilo byl zvláště velice podnikavým a čilým knížetem. A tu přišel tatarský pogrom. Danilo se však před Tatary ukryl, poněvadž se domníval, že se jim neuhrání, ale když Tataři přitáhli do jeho zemí, jal se přeče sbírat síly, aby střásl jejich jho. Věděl však, že jen svými silami Tatary neporaží a hledal proto pomoc u sousedů. Rímský biskup, jakožto nejstarší biskup katolické církve, byl tehdy velice mocným, i slíbil Danilovi pomoc proti Tatarům, jestliže bude poslušným a vstoupí do katolické církve. Papež slíbil, že příkáže katolickým králem, aby táhli proti Tatarům a Danilovi pomohli. A Danilo smířil se s myslíenkou s katolísky se dohodnouti. Papež pak poslal Danilovi korunu a dál jej korunovati za krále. Ale slíbené pomoc Danilovi proti Tatarům neposlal, králové také papeže neposlechli a Danilo vida to, odtrhl se od papeže a zkoukal válku proti Tatarům vésti jen

vlastními silami. Leč plán jeho ztroskotal. Hlavně proto, že obyvatelé na pohraničí volyňském byli přívřežní Tatarů a nechtěli se Danilovi poddati. Tak se stalo, že Danilovi se nepodařilo přivélti kijevské kraje a zvětšit své sily. Musil se pokročiti Tatarům, leč nemohl to přežti a žalem brzo zemřel (1264).

Za jeho vlády rozpadly se kraje haličské i volyňské na několik částí, avšak vnuk jeho Jiří je opět spojil pod svým žezlem. Přeše se, že za jeho panování žila země v bohatství a míru. Tataři báli se drážditi tak mocná knížata a nemíchali se v jejich vnitřní záležitosti. Žel, běda, že haličské panství stálo teď vůbec osamoceno — za ním nad Dněprem nebylo nikoho, kdo by mu pomohl z nouze a kolem dokola byly cizí státy: uherský, polský, český, jež chtivým okem patřily na bohaté haličské a volyňské země a při každé příležitosti byly by se rády do nich pustily. To se též ukázalo, když vymřel rod Romanův: na Jiřího synech i jeho vnuku, synu jeho dcery, jenž po nich byl knížetem a byl roku 1340 bojary zavražděn.

VII.

Litva a Polska podmaňují ukrajinské země.

Tak sláblo a rozpadalo se ukrajinské panství. Vinu na tom nesla knížata a bojaři, kteří sice chtěli vládnouti, ale nedovedli ani pořádek zjednat, ani ukrajinské země pohromadě udržeti. Vinu měla i hromada, jež stěžovala si na knížecí i bojarskou bezhlavost, leč také se o víc nestarala a pořádek zavést nedovedla. Konečně pač raději, než by tak učinila, poddávala se Tatarům. Vlastní panství — veliká moc... třeba jen dbati, aby v něm byl dobrý pořádek. Samotným městám a vesnicím bez pevného svazku k panství, bez společné moci je těžko žít: dokonce v dnešních dobách, což teprve za starých časů. Když se tak Ukrajina rozpadla a rozdělila, začali se ukrajinských zemí znocňovati sousedé.

Rozdělené a oslabené země podněprské, na Kijevsku a Černigovsku začala podmaňovati knížata litevská. Právě tehdy, kdy Ukrajinu napadli Tataři, povstávalo u litevského národa vlastní panství a bojovná a podnikavá knížata litevská jala se podmaňovati země běloruské, sousedící s Litvou a pak i ukrajinské. Podnikala vše zvolna a klidně, bez násili a křiku. Menším knížatům přikazovali poskytovati pomoc a poslouchati jich jako svých panovníků, rozkází-li něco. A tak knížátka tato nemajíce síly klásti odpor, musila poslouchati. Národ nasytiv se již nepořádku a tatarské zvule, klidně přijímal vládu knížat litevských, a to tím spíše, že knížata litevská se nepletla do jeho záležitostí, a nezaváděla změn. „My staré nerušíme a nové nezavádíme“ říkávala obyčejně litevská knížata a opravdu také veliké změny nezaváděla. Ona knížata z litevského knížecího rodu, „litevští páni a vojvodové“, která sídlila v Ukrajině, přistoupila na pravoslaví (Litva byla tehdy ještě nekřesťanská), přijímalia ukrajinský jazyk, při soudech soudila dle místních obyčeju, ba i při úřadech zachovávala místní řády. Časem dokonce sama zapomnala, že nejsou Ukrajinci, ale Litvini. Lid si toho také nepřipamatoval a považoval je za svá.

Roku 1340 haličtí a volynští bojaři zabivše svého knížete (byl vnukem krále Jiřího z matčiny strany a z polského rodu), zvolili si dobrovolně za knížete Lubarta, syna litevského knížete Hedimina. To však nechtěli připustiti králové polský a uherský, kteří dříve již uzavřeli smlouvu, že si zaberou kraje halické a volynské, vidouce, že bojaři nežijí ve shodě se svým knížetem. Proto, když se takto bojaři zabavili knížete, vytáhla ihned polská vojska z jedné a uherská z druhé strany proti Haliči. Nejstarší z bojarů Dimitr Deňko, jenž tehdy vládl v Haliči, povolal na pomoc Tatary a zapudil Poláky a Uhry, leč tím se věc neskončila: 35 let válčili Poláci a Uhři s Lubartem o halicko-volynské země. Lubart chtěl si je podržeti, Poláci a Uhři zabrat; Halič opanovali Poláci, na Volyni vládl Lubart.

Za krátko vše se změnilo. V Polsce zemiel král,

jenž nezanechal žádných synů, jen dceru. Nejstarší z knížat litevských, „veliký kníže“ Jageilo, Lubartův bratranc, zasnoubil se s princeznou. Polští páni svolili ku sňatku s ním s tou podmínkou, jestliže zavede na Litvě křesťanství (Poláci byli katolíky) a spojí na věčné časy veškeré země litevské i jiné s Polskou, kraje to, jež náležely litevským knížatům, tedy i Bílou Rus a Ukrajinu. Jageilo nesvolil, neb chtěl být králem polským i litevským a takto povstala smlouva o sloučení Polska a Litvy v jedno panství.

Stalo se to roku 1385. Jageilo oženil se s polskou princeznou a stal se králem polským. Poláci se domnivali, že jim teď budou náležeti veškeré země litevské, běloruské i ukrajinské. Leč to se nedalo tak lehce provést. Země samy nechtěly být s Polskem spojeny, neboť pod litevskými knížaty žili obyvatelé dle dávných svých obyčejů, kdežto Poláci v zemích, které si podmanili, jako na př. v Haliči, zaváděli polský a latinský jazyk, polské řády, odbírali pozemky a rozdávali Polákům, jak dále uvidíme. Knížata z litevského rodu, jež sídlila v zemích ukrajinských a jiných, také se nechtěla dostati pod Polsko. Bratr Jageilův první chtěl se státi velikým knížetem a vládnouti místo Jageila v krajích litevských. Počaly proto veliké sváry, jež se vlekly přes půldruhého sta let. Poláci odvolávali se na smlouvu z roku 1385, týkající se sloučení, ale litevská knížata a páni namítali, že smlouvy neuznali, že Jageilo netázaje se jich, uzavřel ji samostatně. Volili si svá veliká knížata, která, ač uznávala polské krále (Jageilovy syny a vnuky) za své předáky, v ničem jich neposlouchala a jednala dle svého. Aby dosáhli svého — máli totiž litevské země pod Polskou — Poláci nejednou úmyslně volili za krále veliká knížata litevská, leč i v tom případě litevští páni a knížata vládli ve své zemi jiným způsobem, než v Polsku.

Mnoho se proto svářili, dokonce i mezi sebou válčili, avšak nebylo pomoci: veliké knížectví litevské mělo své zvláštní postavení a království polské taktéž, třeba někdy týž panovník byl současně velikým knížetem litevským i králem polským: v Polsku byla vláda pol-

ská a ve velikém knížectví litevském litevská a král i kníže ani zde, ani tam mnoho neznačil.

Páni z Litvy, kteří tehdy vládli ve velikém knížectví litevském, nechtěli však od Polska úplně odpadnouti, poněvadž Poláci pomáhali jim držeti v rukou ukrajinské i běloruské země. Páni z Litvy, když prostřednictvím Jageily se dali pokrýtiti, byli teď katolíky a tím Polákům bližšími. Proto jim Poláci pomáhali v boji proti pravoslavným, to jest proti ukrajinským a běloruským pánum a knížatům. Od Poláků přijímali litovští vladařové též různé zákony, jež se jim zamhouvaly. Ustanovili také, aby pravoslavným nebyly udíleny vyšší úřady. S tím ukrajinská knížata a páni byli velice nespokojeni, pokusili se vzbouřiti, leč neměli tolik síly a jednoty, aby akci svoji dovedli ku zdárnému konci: jedni se vzbouřili, druzí však byli zticha, a tak celá akce vyzněla nadarmo. A tak vládli páni z Litvy, kteří chtěli sice býti v Polsku jaksi spojeni, ale všádu chtěli mítí naprosto svoji, zvláštní.

Když Poláci viděli, že nemohou z Polska a Litvy utvořiti jeden stát, chtěli alespoň připojiti k Polsce ukrajinské země, jež náležely k Litvě. Dlouho proto se svářili i válčili mezi sebou. Za Jageila podmanili si Poláci Podolsko, ale jiné země podmaniti si nemohli. Podařilo se jím to teprve roku 1569. Tehdy byl králem polským i velikým knížetem litevským Žigmund August, pravnuk Jageila. Tento král neměl synů i bál se, že po jeho smrti Litva od Polska odpadne, a hleděl proto vše možným způsobem sloučiti Litvu s Polskou v jedno panství. Proto byl i v Lublině svolán sněm z Polska a Litvy. Litva se tomu vzepřela a aby zasedání sněmu znemožnila, tajně jej opustila, leč Poláci s králem bez ní rozhodli, aby ukrajinské země — Volynsko, Braslavsko, Kijevsko s Podněprím i Podlesím byly připojeny k Polsce. Vydali manifest a přikázali pánum i vyslancům z těchto krajů, aby se dostavili na polský sněm a složili Polsce přísahu. Při tom jim vyhrožili, že když tak neučiní, bude jim odebrán majetek i úřady. Páni i vyslanci ukrajinských zemí se dostavili, ale prosili krále, aby je nemutil k přísaze a nepřipojoval je k Polsce násilím.

Král jejich' prosby nedbal: přikázal jim, aby přísahali, jinak že jim odeberě majetek i úřady. Páni tím byli zastrašeni a přísahali, ač s lítostí, poněvadž neměli odvahu zvednouti odpor.

Tak tedy skoro veškeré ukrajinské země dostaly se k Polsce. Jen Černigovsko tehdy náleželo k Moskvě, poněvadž tamní ukrajinští páni, když válčili s Litvínou, k Moskvě se přidali. Ale i Černigovsko z části podmanili, ač jen na krátko, „jen na 30 let před Chmelničinou“, která veškeré země za Dněprem i kraje kijevské od Polska odervala.

VIII.

Polské řády v Ukrajině.

Země, které se dostaly pod polské panství, musily přijati polské řády: z počátku v Haliči, pak na Podolsku a konečně v celé Ukrajině. Řády ty byly pro Ukrajince a zvláště pro lid prostý daleko horší, než byly řády panující pod panstvím ukrajinským, nebo dokonce i litevským. Ukrajinci počali si stěžovat, ale nedalo se nic dělat: teď všechno řídili Poláci a Ukraineri neměli v ničem hlasu.

Poláci byli katolíky a vytkli si za povinnost šířit katolickou víru a jiné víry utiskovati, aby tak celý národ ke katolicismu přistoupil. Tak si vedli kněží a králové i páni jim v tom byli nápomocni. Ukraineri jako pravoslavní pocífovali ve všem potíže a neměli vůbec žádných práv.

Polští páni stanovili, že pravoslavní nemohou být připuštěni ani k úřadům: tak na př. pravoslavný občan nemohl být zvolen za staršinu. Dokonce ani na řemeslo je nepřijímali, vůbec k ničemu je nepřipustili. Ve Lvově, hlavním městě haličském, směli Ukraineri mít domy jen v jediné ulici, nikde jinde a jen na též ulici mohli v pravoslavném kostele vyzváněti a kněží s korouhvemi choditi. Pravoslavným nebylo dovoleno stavěti nových kostelů, a ač zákazů těch vždy

přísně nedbali, přece jen činily jim veliké obtíže. Pravoslavného nepokládali za nic a Ukrajinci tehdy byli vesměs pravoslavní.

Jazyk zaveden byl jen polský a latinský, a i u soudů bylo užíváno polských zákonů. Pranic se při tom nekládalo na zvyky lidu ukrajinského. K nejvyšším úřadům povolávali králové jen Poláky a jen Polákům půdu rozdávali. Pánům ukrajinským půdu zabírali, anebo různým způsobem se o to přičňovali, aby se dostal do polských rukou. Pány ukrajinské přiměly i k tomu, aby své dcery provdávali za Poláky a rozdělovali mezi ně majetek. Nejednou ukrajinský pán oženiv se s Polkou, musil přijati katolictví a tak jeho děti byly již Poláky. Nejeden ukrajinský pán vida, že Ukrajinec nikde nemá práva, přijal sám dobrovolně katolickou víru, a stával se Polákem. Tím způsobem ukrajinští páni vzali vůbec za své. Syn knížete Ostrožského, Konstantin mladší, jenž byl oslavován jako hlava ukrajinského národa a první zastance pravoslavné víry, podporovatel ukrajinské osvěty (založil totiž ve svém sídle Ostrohu ukrajinskou školu), byl výjimkou, neboť jeho synové byli již katolíky a Poláky a celý jeho ohromný majetek dostal se do polských a katolických rukou. Tak se časem stali pány na Ukrajině Poláci a Ukrajinci, měšfané i venkováne jejich poddanými. Venkovánům i veškerému chudému lidu ani v Polsce nevedlo se dobře, neboť páni již od dávna měli velikou moc, ale v Ukrajině jim bylo ještě hůře. Za dávných časů byli na Ukrajině nevolníci, kteří bydlili v panském dvoře a pracovali za panskou stravu. Ale byli tu i venkováni „svobodní“, kteří byli usazeni na vlastním pozemku a knížeti odváděli jen poplatky. Tito také sami vyřizovali v radě své záležitosti. Za polských časů zdálo se, jakoby nevolníků vůbec nebylo, ale Poláci veškeré venkovany, po nejvíce to sedláky, uvrhli do takové poroby, jež se od nevolnictví málo lišila. Celá země považována za panskou. Pánům vydání byli venkováni úplně na počas i s půdou a která půda s obyvatelstvem nedostala se ještě pod panskou moc, byla různým pánum pronajímána a ti se selským lidem zacházeli tak

jako dědiční páni se svými poddanými nevolníky. Mohli venkováním anebo jak je nazývali „chlopům“, půdu beze všeho odebrati a tuto i s nimi prodati. Mohli také od poddaných vyžadovati veškeré práce a daně a nájem jim ukládati. A skutečně také jim vždy nové a nové daně ukládali. Okolo r. 1450 dávali sedláci v Haliči z jednoho lánu pozemku 30—40 grošů, velikou míru ovsy, zvanou „kolodoj“ a mimo to pracovali na panském 14 dnů do roka. Sto let na to odváděli 4—8 „kolod“ ovsy a musili na panském pracovati 2 až 3 dny v týdnu. Hospodářství pak neměřila již celý lán, nýbrž jen půl lánu. Později roboty na panském ještě přibývalo, takže sedláci neměli ani odpočinku. Ba skoro celý týden musili pracovati na panském, následkem čehož pro vlastní práci jim vůbec času nezbývalo. Při tom musili od pána snášeti všeliké křivdy, a pronásledování.

Tak napsal Francouz, jenž dlel v Ukrajině před povstáním Chmelnického: sedláci trpí velikou nouzou, 3 dny v týdnu musí choditi sami na panské a kromě toho dávají ještě ze svého pole svému pánu po několika měřicích obilí, odvádějí slepice a husy. Mimo to odvážejí dříví do dvora a musí vykonávati nejrůznější práce. Daň odvádějí v penězích. Dále musí odváděti každou desátou ovci, každého desátého vepře i výnos z každého desátého úlu a každý třetí rok třetího vola. Sedlák musí odvésti vše, co si páni přejí. I není tedy divu, že ubozí sedláci nic nemají. Ale všechno to jest ještě málo. Pán může nejen odebrati sedláčovi všechno co má, ale může jej i životu zbavit. Polští páni vládnou a žijí jako v ráji a sedláci se trápí jako v pekle. A byl-li pán zvláště zlý, vedlo se jim hůře nežli ná galejích.

Na takové bezpráví se strany pánu nebylo soudů, ani zákonů. Ve všech záležitostech soudil sedláka jen pán, který jej mohl pro malichernost, na př. když ho jen sedlák neuposlechl, odsouditi i na šibenici. A odvolání nebylo. Ani sám král nemohl se míchati do toho, co měl pán se svými poddanými.

Pravda, že často nejen sedláčovi, ale i pánu nebylo lehko dovolati se soudu nebo zákona, zvláště,

když šlo o silnějšího a bohatšího pána. V Polsce vůbec nebylo pořádku ani dobrého soudu. Krále nikdo neposlouchal a kdo měl moc, měl i právo. Nebylo nikde ochrany, nebylo pokoje. Tataři činili vpády do ukrajinských zemí, páliли vesnice a odváděli množství lidí do nevolnictví. Vojsko polské nedovedlo lid před Tatary ubránit, za to však dovedlo dobře páchat různé křivdy a loupiti, když se někde utábořilo. Králové se konečně tatarskému chánovi zavázali, že mu budou každý rok odváděti poplatky, aby tedy vše ukrajinské země nenapadal. Ale to všechno nic ne-pomáhalo. Chán vzal pensze, ale přes to posílal svou hordu do Ukrajiny, aby tam brala dobytek a lid do nevolnictví. Tyto lidé prodávali Tataři jako nevolníky do dalekých zemí a i doma k práci v hospodářství je používali. Tak zle bylo lidu na Ukrajině: co nevezl pán, uloupil polský voják, anebo zničil Tatar.

Tehdy povstalo mnoho nevolnických žalmů a písni o bídě a tatarském loupení, o těžkém postavení nevolníků v tatarské, nebo turecké porobě, na což na všechno ještě dnes lid vzpomíná.

Tak povstaly též písni o nevolnicích tureckých, jež Turci poutali v řetězy a užívali k těžké práci — veslování na lodích, zvaných galejemi.

IX.

Kozáci.

Z těžké poroby všelikých panských křivd počali se sedláči pomalu vymaňovati a prchali čím dálé tím více do světa. Poněvadž sedláku nebylo dovoleno stěhovati se z místa na místo, utíkali tajně. Z Haliče vystěhovali se do Podolí, kde bylo více míst, kde sice bylo pro dělníka těžší zaměstnání, ale služba na panském byla přece jen lehčí; z Volynska na Poboží z lesnatých krajů na Kijevsko a za Dněpr. Tyto podněprské země nazývaly se tehdy Ukrajinou, poněvadž ležely „na kraji“ panství a za nimi začínaly di-

voké stepi. Koncem 15. století čnili vpády do těchto zemí krymští Tataři, neboť král polský svářil se s krymským chánem. Ochrany země tato neměla a za několik desetiletí vyčistili Tataři celý kraj jako sklo. Jen tam, kde byly pevnosti, zůstalo několik měst a v nich trochu vojska (Kijev, Kaniv, Oster) a z vesnic museli lidé utskati, poněvadž za tatarských výprav nebylo možno žít ani hospodařit. Prchli tedy do lesnatých zemí.

Tak tento krásný kraj, kde kvetl kdysi ukrajinský život, byl úplně zničen špatnou vládou — z počátku vlastních knížat a bojarů a později nerovnosti králů a pánu polských, kteří země ty podmanili, ale ubrániti jich nedovedli. Byl opuštěn celých 100 let. Za ten čas rozmnozila se tam zvěř a ryby v řekách, ale lidí nebylo. Jen blízko pevností, kudy by se dalo prchnouti, zorávali půdu a stavěli stráže, aby je Tataři neznepokojovali.

Leč i ten zpustošený kraj, rozkošný a svobodný, vábil podnikavé lidi: našlo se dosti těch, kteří se na jaro a léto do kraje vypravili, lovili ryby, stříleli zvěř, zakládali včešny a na zimu se vraceli do měst. V stepích stýkali se s tatarskými čabany, anebo s tatarskými dobrodruhy stejného druhu, jako byli sami. Někdy je Tataři pobili a oloupili, jindy zase oni Tatary přepadli a dobytek jim odebrali. Takoví tatarští větřelci, bojovní a nepříjemní lidé, nazývali se kozáci a jméno to zůstalo i našim lidem, jež se tady potloukali a pomýšleli na to, jak by něco vyvedli. Časem se tito lidé velice rozmnozili. Hetmanům a vojvodům, kteří sídlili v pohraničních městech, byli kozáci vhod, poněvadž naháněli Tatarům strach a hetmani z nich žili, poněvadž kozáci vždy na zimu se vraceli s různou kořistí. Jeden z hetmanů Ostap Daškovíč vládl jako místodržící čerkeský. Jsa rodem Ukrajinec, radil králi, aby z kozáků sestavil vojsko, jež by Ukrajinu proti Tatarům hájilo: alespoň 1000 nebo 2000 kozáků, aby sebral a platil je ze státní pokladny. Rada ta neměla však výsledku, ale kozáků bylo tehdy v Ukrajině velmi mnoho.

Čím pak bylo kozáků více, tím byla menší odvaha

Tatarů. A kozáků stále přibývalo. Pouštěli se dále a dále do stepi, až k samým tatarským táborům, brali Tatarům dobytek, napadali jejich země, brali zajatce a dokonce i Tatary odváděli do poroby. Později postavili si na ostrůvcích Dněpru uprostřed vysoké vodní trávy pevnost, a to tak, aby ji nebylo vidět. Pevnost taková nazývala se Sič, anebo koš kozácký a vystýovala se na různých místech. V pevnosti měli kozáci veškeré zásoby i výzbroj a tam byla také jejich stolice, neboť tam se k nim nemohl nikdo dostat: ani Poláci, ani Tataři, ani Turci.

Hospodařili v stepích a u řek, lovili ryby, bděli nad Tatary a když se jim vedlo zle, podnikali výpravy do vzdálenějších zemí. Na Vološčině (v dnešní Besarabii a Rumunsku) byly časté války a tam kozáci chodili vološskému vojvodovi pomáhati proti Turkům a Tatarům; neboť protože Ukrajina tehdy od Tatarů a Turků mnoho zkoušela, měli k nim naši lidé a také kozáci velikou zášt. Bojovati s Turčiny považovali za největší věc. Když nebylo války, podnikali kozáci výpravy na turecká nebo tatarská města na Krymu, k Černému moři, kde byla města Očakiv, Akerman, Kylija a Varna. Velice se též zaměstnávali stavěním velikých lodí, zvaných čajkami a na nich jezdili, jako za dálných kijevských časů, po Dněpru na moře. Přistáli v pobřežních městech, z nenadání vycházeli na břeh, útočili na města i vesnice, brali s sebou kořist, pouštěli zajatce na svobodu, pálili, pak rychle vsedli na člun a než se Tataři nebo Turci nadáli, zmizeli. Tím Tataři a Turci byli velice zastrašeni. Ba až k samému Cařihradu kozáci jezdili. Vplňali se mezi turecké lodě, jež střehli příjezd do města a pálili tureckému sultánu pod nosem ničce předměstí. Někdy dostali se na protější asijský břeh Černého moře a i tam pálili a ničili turecká města.

Veliké bouře často ovšem kozácké čluny rozbití jely a bůh ví kam zaníšely, takže se potopilo i množství vojska, jak o tom i písni svědčí.

Ještě častěji však podařilo se kozákům šťastně se vrátiť s velikou kořistí a zajatci. Nejednou hnaly se za nimi o závod turecké koráby, ale kozáci na lehkých

člunech unikli jim k Dněpru, kde se v ústí řeky ve vysoké trávě ukryli, takže k nim turecké koráby nemohly. Tehdy také dělili kozáci kořist.

Na zimu málodko zůstal na Sici anebo v stepích: kozáci se rozcházeli po Ukrajině, kde měli své přibytky i rodiny. Mnoho jich také bylo bez přistřeší.

Kozáci rozšířili svou slávu po celé Ukrajině: pro své války s Turky a Tatary, pro své odvážné výpravy a pro to je i kobzari opěvovali.

X.

Vláda polská chce mezi kozáky zaváděti pořádek.

Nebylo tehdy na světě národa obávanějšího nad Turky. Báli se jich všichni v Polsku, v Uhrách i v Německu jako největšího neštěstí a považovali je za národ nejmocnější a nepřemožitelný. Proto se všichni divili odvaze kozáků, kteří se opovažovali napadati Turky v jejich vlastní zemi, osvobozovat nevolníky z turecké poroby a odpláceti Turkům i Tatarům za jejich vpády do křesťanských zemí. Z různých stran Polska, Litvy a Srbska přicházeli ke kozákům všeho druhu lidé, mezi nimi i mladí velmožové, aby čerpali od kozáků vojenské vědomosti a odvahu z jejich ducha a mohli se pak chlubit, že byli u kozáků a s nimi válčili. Dlouho ovšem tito bohatí páni u kozáků nevydrželi, poněvadž život kozáků byl příliš těžký a přísný, bylo třeba snášet i s nimi hlad i mráz a v nouzi i v nebezpečí bojovati.

Králové a páni polští, kteří nyní vládli na Ukrajině, neradovali se příliš z kozáckých výprav proti Turkům a Tatarům. Tataři a Turci stále k nim posílali posly a stěžovali si na kozáky. Poláci se totiž báli, že když král kozáky nezadrží a tito budou stále napadati turecké a tatarské země, že Turci konečně půjdou proti Polsce a zničí ji úplně. V Polsce však nebylo ani voj-

ska, ani peněz na vojsko a proto turecké hrozby nahánely tam mnoho strachu. Král sice Turkům odepsal, že kozáci jsou lidé samostatní, jemu nepodřízení a že je na Turky neposílá: nechť pošlou své vojsko a vyhladí je úplně. Leč Turci a Tataři nemohli kozáky, z nich sídel vypuditи a proto si dále stěžovali a králi hrozili.

I pokusil se králi učiniti to, co dávno radil Ostap Daškovič: vzít kozáky do služby, vyplácati jim mzdu, dátí jim náčelníka, aby však chránili jen Ukrajinu a aby, kdykoli je král poše do vojny, šli, ale sami proti tureckým a tatarským krajům výprav nepodnikali. Král se o to vše několikrát skutečně pokusil, ale časy byly již docela jiné. Kozáků bylo již nyní ne tisíc, nebo dva, ale rozmnožili se v celé Ukrajině, jmenovitě u Dněpru. Ríkalo se tehdy: „kde kroví, tam i kozák a kde kroviště, tam jich celá setnina.“ Král vzal do služby tisíc i dva tisíce kozáků a dal je zaplati do knihy, t. zv. registru. Kozáci ti se pak nazývali registrovaní a dostávali od krále odznaky, praporы a j. Král jim určil i náčelníka, jehož byli povinni poslouchati. Proto také žádný jiný vojenský úřad neměl práva na kozáky, nemohl zasahovati do jejich záležitostí, ani soudů, ani poplatků od nich vyžadovati. Jen registrovaní mohli být kozáky a ostatní, jež dosud „kozákovali“, měli žít jako měšťané nebo vesničané, měli plnit měšťanské nebo selské povinnosti a výprav se nesúčastňovati. Ale což naplat, když v registru zapsali tisíc nebo dva tisíce kozáků a ve skutečnosti jich kozákovalo deset nebo dvacet tisíc! Nejednou sám král, když potřeboval vojsko do války (vojska v Polsce nikdy nebylo dostatek), povolával všechny kozáky, netázaje se, zdali jsou nebo nejsou zapsaní.

Registrovaní kozáci brali sice mzdu, ale jinak registru nedbalí: kdo kozákoval, kozákoval dále a nových lidí stále přibývalo. Nejen v stepích, ale i v Ukrajině za Kijevem, nesměl nikdo mezi kozáky dělati pořádek. Král přikázal, aby předáci nepouštěli kozáky do stepí na výpravy, aby nedovolovali vývoz potravin a prachu, aby tak samostatní kozáci neměli v Siči a

v stepích z čeho žiti ani čím válku vésti. Kdo by přes zákaz vyvážel anebo sám šel na Niš, toho přikázal pán chytiti a smrtí potrestati. Leč předáci báli se s kozáky něco začinati a rozkazů příliš nedbali. Kozáci tedy žili dále, jak jim bylo libo. Volili si také sami „starešinu“: otomana, zvaného také hetmanem i plukovníka. Veškeré záležitosti vyřizovali v radě, kde se veškerí kozáci scházeli a kde také starešinu volili. Královští staršin, místodržcích a pánu neposlouchali. Podnikali výpravy kam chtěli. Každého, kdo k nim přišel, přijali netázajíce se, kdo je a odkud přišel. Jen na krále a pány si stěžovali, že jim činí nepříjemnosti, zlobili se na ně a tak čím dálé tím více rostlo nedorozumění mezi kozáky a pány.

Je třeba připojiti, že dokud ukrajinské země ležely opuštěny nad Dněprem, pánu tam ani nebylo. Když však tam byl pomocí kozáků život bezpečnější, když Tataři nečinili již tak často vpády, začalo tam obyvatelstvo přibývati. Prolétla i světem zpráva o ukrajinské volnosti, jež hlásala, že Ukrajina je země, kde není pánu, kde se můžeš, kdekoli se ti zlouf, usaditi a pôdu zorávati, nikoho po ničem se netázaje, nikomu poplatků nedováděje. Tak počalo mnoho lidu z Polesí a z Volynska usídlovati se na jižním Kijevsku, kde jsou teď města Bílá Cerkva, Kaniv, Čerkasy, Zvenihorodka a Uman a za Dněprem města Nižin, Oster, Perejaslav, dále Lubno, Romna, Galjač a Poltava, kde ještě nedávno byly pustiny. Tehdy také páni počali po těchto krajinách toužiti: prosili krále, aby jim některé přidělil a král jejich přání vyhověl. Jiní zase tvrdili, že v těch místech byly za dávných časů země jejich předků a vyhledávali proto staré listiny; jiní pak, jako místodržící a královští zřízenci začali tam beze všeho hospodařiti. Lidé, kteří se v těchto územích usidlili, byli považováni za panské poddané. Páni zakládali nové osady, povolávali lid z různých krajů slibujíce mu svobodu na dlouhá léta: na 10, 15, 20 i 30 let. Službu na panském neodvážili se z počátku zavést, ale počali stavěti panské mlýny a zakázali lidem vařiti pivo a kořalku. Pak začali zaváděti nové daně a nová vydírání a kde se lidu mnoho nahromadilo, zavedli i pan-

skou službu. Později počali si páni přivlastňovati zemi a lid uváděti do poroby, takže celý národ i s kozáky, velice se proto horšil.

XI.

První války kozácké s pány a polským panstvím.

Stalo se, že páni považovali veškerou zemi ať na Kijevsku, či za Dněprem v dnešním Poltavsku za svůj vlastní majetek, anebo za majetek královský, propůjčený jim v držení. O sedláčích a kozácích se domnívali, že bydlí na jejich půdě a že jim tudíž mají být poddanými. Sami páni v Ukrajině ponejvíce nebydleli, neboť to byli převážně velcí páni, kteří měli na všech stranách krásné zámky, a dvory a báli se žít mezi kozáky a v sousedství kmene tatarských. Jejich sluhové, nebo nájemci, kteří měli výčepy, rybníky a lesy, činili lidu svým vyděračstvím všechno možné příkoří, aby takovým způsobem získali více ještě nežli co pánum zaplatili. Zvláště na židy lid strašně naříkal. Svědčí o tom i mnohé písničky. Všechny žaloby v nich vztahují se na židy, jichž kozáci za časů svých povstání vůbec nešetřili, protože je židé jako panští nájemci stále vydírali. Kozáci i sedláci věděli: ovšem také, že všechna jejich bída není jen následkem vydírání židů, ale že jsou na ni také spoluvinni páni, kteří židům výčepy, řeky, trhy i cesty pronajímali.

Páni považovali za svobodného jen takového kozáka, který byl zapsán v seznamu, jen takový nemusil platit daně, ani pracovat na panském. Později vyskytly se také spory o to, zda může kozák sídlit na panském statku, anebo jen na pozemku královském, zdali může vařiti kořalku anebo ji bráti z panského i o jiné záležitosti. Zapsaných kozáků bylo málo: vždy jen několik set, a nejvýše dva tisíce. Bylo však na desetitisíce kozáků, jež zapsáni nebyli, ale kozákovali stále a všude, počídkali výpravy a nepovažovali se v ničem

za horší než kozáci zapsaní. Kozáci ti nechtěli ani pánu poslouchati, ani daní platiti, ani žádné závislosti znáti. Bylo též mnoho kozáckých rodin s vdovami, jichž mužové kozáci padli ve válce. Byly též takové rodiny, z nichž alespoň některý člen byl kozákem. V sousedství kozáků žili konečně i lidé, kteří na kozáckém statku pomáhali, zvláště, když byl kozák na zýpravě. I ti chtěli být svobodní jako kozáci a nikoho kromě kozáckého starešiny neposlouchali. Mnoho sedláčů přibyvších do Ukrajiny přistoupilo ke kozákům proto, aby byli svobodní vůči pánum. Ale zde na hranici musili být dobrými válečníky a bojovníky, poněvadž stále hrozilo tatarské nebezpečí. Všichni sedláci, kteří prchli na Ukrajinu před pány, aby žili svobodně, byli vydáni v šanc tatarským vpádům. Starali se o to, aby byli pány své práce na svém pozemku a nechtěli o panských rádech ani slyšet. Kdykoli k nim páni zavítali s novýma řády, opouštěli své osady a usazovali se dále na různých místech, aby společně s kozáky proti pánum povstali. Na kozáky se dívali jako na svoji obranu i naději a rovněž tak kozáci věděli, že je v sedláčích moc a že když sedláci po jejich boku stanou, že je žádné polské vojsko nepřemůže. Zdejší sedláci byli lidé odvážní a vojenskému životu zvyklí.

Z těchto důvodů počalo veliké vření, později i války, mezi kozáky a ukrajinskými pány. Páni kozáky utiskovali, zásob do jejich sídel nedovolovali a na svých pozemcích je schytávali. Kozáci pak při příležitosti panský majetek ničili. Konečně došlo k větší válce.

První taková válka s pány byla za kozáckého otomana Kosiňského roku 1591. Jemu také učinili páni příšorí odňavše mu majetek, jenž dostal za své služby od krále. Kosiňskij potloukal se s kozáky po celé 2 roky po Kijevsku a Volynsku a ničil polský majetek. Ríkávali o něm, že chtěl od krimského chána i moskevského cara dostať pomoc proti Polsce a zničiti pány na Ukrajině úplně. Byl ale r. 1593 u Cerkesu poražen. Po něm ještě déle potloukali se po Ukrajině jiní kozáčtí otomani (Loboda, Savula, Nalivajho) a ničili panský majetek. Polské vojsko bojovalo tehdy na Vološčině a proto byli páni nučeni bránit se proti

kozákům sami. Nevěděl si s nimi rady. Teprve r. 1596 vytáhlo polské vojsko proti kozákům. Náčelníkem byl Žolkevský, pán z Haliče, dobrý bojovník. Týž si pospíšil, aby zaskočil kozáky nepřipravené, tak jak byli po Ukrajině rozptýleni. Kozáci mohli se jen z části shromáždit u Kijeva, převezli se za Dněpr, čluny potopili a za Dněprem také Poláky očekávali. Ale kijevští měšťané, jimž kozáci také mnoho zlého učinili, čluny z Dněpru vytáhli a tak se vojsko polské dostalo za řeku.

Kozáci tenkráté došli do nejodlehlejších neobydlených krajů a dostali se až k Lubnému na řece Sologni domnívajíce se, že tam za nimi Poláci nepůjdou. Leč Žolkevský umínil si stůj co stůj kozáky pobít. Došel až k výše uvedenému městu a zaskočil z nenadání kozáky, kteří právě na nevhodném místě táboreli. A den co den dal stříleti z děl na kozácký tábor. Celých 14 dnů kozáci se hájili, leč vidouce, že pomocí odníkud nedostanou (ani zásob neměli), byli donuceni jednat s Poláky o mír. Bylo ujednáno, aby kozáci své vůdce, rovněž i výzbroj a peníze, vydali Polákům a za to, že je Poláci pustí na svobodu. Kozáci tak učinili, ale tu se ukázala polská nespravedlnost: když kozáci bez zbraní vyšli z tábora, polské vojsko je obklíčilo a skoro všechny hezbranné povraždilo.

Po tomto činu Poláci se na sněmu usnesli, aby vojsko kozácké více neexistovalo, aby páni ukrajinští neměli nepříjemnosti. Dostati pod svou moc kozáky, kteří u Lubna nebyli, nýbrž na dněprských ostrůvcích, Sici, polské vojsko nedovedlo a kozáci žili tam dále jako dříve. Za nedlouho nastala nová válka na Vološčině a Poláci pocitili potřebu kozáků. Jali se je povolávat, ale kozáci prohlásili, že půjdou jen tehdy, když král obnoví bývalou svobodu a práva kozácká. Bylo jim to přislíbeno a kozáci šli do vojny, po čemž sněm se usnesl, aby vojsko kozácké znova existovalo. Brzy kozáci dosáhli ještě větší moci nežli dříve. V Ukrajině děly se tehdy takové věci, že zraky celého ukrajinského národa obracely se ke kozákům. Dosavad viděli v kozáckých svoji záštitu jen ukrajinští sedláci, ale teď všichni, kdož chtěli hájiti práva ukrajinského národa, na kozáky se obraceli.

XII.

Ukrajinci hájí své víry.

Že se Ukrajinč pod Polskem dobré nevedlo, již jsme řekli. Lidé různých stavů: sedláci, měšťané, duchovní a dokonce i páni ukrajinští, kteří se svého ukrajinského lidu zastávali, měli různé nepříjemnosti. Všem byly společné křivdy, jež se děly ukrajinské národnosti, mluvě a víře. Tehdy nevěděli tak dobré jako teď, že mohou v jednom národě žít lidé různé víry, že mohou ktidne vedle sebe existovati Ukrajinci pravoslavní, katolíci i uniatí a že všechni, jako jeden celek, mohou usilovat a dbát o dobro a práva národa. Tehdy soudili takto: kdo je ruské, pravoslavné víry — je Rusín — Ukrajinec; kdo katolické — je Polák. A proto děly se Ukrajincům pro jejich víru veliké křivdy.

Rekl jsem již také, že páni a králové polští poslouchajíce katolických kněží, považovali za povinnost šířiti a hájiti katolickou víru a víru pravoslavnou utiskovati, aby tak pravoslavné donutili hlásit se ku katolictví. Z počátku páni pomýšleli pravoslavnou víru vůbec vyhubiti, ale poněvadž pravoslavní byli své víře věrní, báli se králové příliš je dráždit. Tehdy utvořili „Unii“ pravoslavné víry s katolickou, a to tak, aby bohoslužba, kostely a obrady zůstaly jak byly, ale aby pravoslavní poslouchali papeže. V čem pak se liší sama víra, aby se řídili učením církve katolické (že Duch Svatý pochází od Otce i Syna, ne od samotného Otce, že duše zemřelých přebývají po smrti v očistci a tam pykají za své hřichy atd.). Rekl jsem, že již za krále Danila byla v Ukrajině řeč o „Unii“ a i později nejednou bylo o ní mluveno, jen že biskupové nechtěli „Unii“ schváliti, obávajíce se, aby je národ nezavrhl. Ale r. 1590 i později našlo se mezi pravoslavnými biskupy nemálo takových, kteří k „Unii“ přistoupili: A proč tak učinili, povím dále.

Mezi duchovními i v církevních záležitostech panovaly tehdy veliké nepořádky, a to nejen u nás na Ukrajině, ale i v jiných zemích: v Polsce, Německu, Francii, Anglii a u katolísků ještě horší než u pravo-

slavných. Počínaje nejnižším duchovními i mnichy až do nejvyšších biskupů, i papeže zavrhl kněžstvo nábožný život a staralo se jen o to, aby nahrabalo co nejvíce peněz a dobře žilo. Lid přestal proto duchovních poslouchati, počal od katolické víry odpadati a rozhodl se jít jen podle evangelia. Skoro celé Německo, Anglie a Švédsko odpadlo od katolicismu. U nás na Ukrajině hledal lid cesty, jakými by zjednal nápravu v pravoslavné církvi, neboť viděl, jaké zlořady panují v řadách duchovních a ještě horší na dvoře královském a u polských pánu, kteří se rádi míchali do záležitostí pravoslavné církve a kněžíni i biskupy jmenovali často i osoby nehodné. Záležitosti této chopila se „bratrstva“. Bratrstva ta povstávala v různých městech, kde pomáhala chudým a pobádala k nábožnému životu. Kdo se chtěl státi členem bratrstva, musil přispívat do bratrské pokladny malým příspěvkem na kostel a chudé. O svátcích scházívali se bratři k bratrským rozmluvám. Měli dozor nad pravoslavnou církví i přišli také na myšlenku, jak by zjednali v církvi pořádek. Prvním krokem k tomu byla dle jejich názoru osvěta. Větší bratrstva zakládala tiskárny, tiskla knihy, povolávala učence a zakládala školy. Duchovenstvo i samé biskupy nabádala k tomu, aby dbali v církvi pořádku, aby kněžími jmenovali lidi počestné a moudré a aby církevního majetku neužívali k vlastním rozkošem, ale věnovali jej na kostel, školství a chudé. Největší a nejslavnější bylo bratrstvo lvovské. Mělo tiskárnu, založilo krásnou školu, kde učilo slovanské i církevní mluvě. Ale lvovský biskup pravoslavný příliš bratrstvu nepřál, poněvadž ho nejen neposlouchalo, nýbrž mu různé nepořádky vytýkalo. Proto se rozhodl, aby neměl sporu s bratrstvem, přistoupiti k „Unii“. Tehdejší pravoslavní biskupové byli z největší části ze řady mnichů. Biskupy stávali se ne k vůli Kristovi, ale pro kus chleba, takže se říkávalo: aby žili dobré z církevních peněz. Jednání bratrstev ohledně církevního pořádku více je dráždilo nežli těšilo. Nebylo dosti útisků se strany Poláků, k nim musil ještě přistoupiti útisk od vlastních lidí: měšťanů, či bratrůševů a kožešníků, jak jim biskupové přezdívali, kteří

chtěli jaksí vládnouti a i v církevních záležitostech rozhodovali. Patriarcha cařihradský, představený ukrajinské církve, místo aby biskupy hájil, sám bratřím podal ruku a jejich jednání schvaloval. Dříve patriarcha do záležitosti ukrajinské církve vůbec nezasahoval a metropolita s biskupy jednali ve všem na vlastní pěst, ale nyní přijel patriarcha do Ukrajiny a počal dělati porádek: metropolitu sesadil, biskupům dal důtku a poohrozil jim, že je také sesadí. Poněvadž neznal zdejší poměry a záležitosti, vyvolal někdy i nedorozumění a takto biskupy podráždil. Král, páni a úředníci polští beztak činili stále biskupům různé nepříjemnosti, zúmyslně, aby je donutili k „Unii“, anebo proto, že vůbec byli zvyklí pravoslavnou víru zlehčovati. Katoličká církev počínala se v Polsce vznáhati a katoličtí duchovní a jezuité starali se všemožně, aby moc její upevnili. Radu pravoslavných lidí, mezi nimi i pány, kteří ještě mezi Ukrajinci zůstali, přivedli na katolickou víru. Král sliboval, že biskupové uniatští budou mít takovou moc a vážnost jako biskupové katoličtí, že ani patriarcha, ani kdo jiný, nebude mít na ně práva a bratrstvům že rozkáže, aby byli biskupů poslušny. A vskutku škoro veškerí pravoslavní biskupové šli na lep a rozhodli, aby se jin páni podali a k „Unii“ přistoupili.

Když se o tom dozvěděli pravoslavní a bratrstva a pak i pravoslavní páni, duchovní i lidé všech stavů, počali protestovati, že „Unie“ si nepřejí, že biskupové dělají vše na vlastní pěst bez soboru pravoslavných a že pravoslavní tyto biskupy neuznávají. Z pánu byl to zvláště Konstantin Ostrozki j mladší, který dodaval pravoslavným odvahy radě jim, aby nejen „Unie“ nepřijímali, ale dokonce, aby pravoslavné víry zbraní hájili. Někteří z biskupů byli tím zastrašeni, a od „Unie“ se odtrhli; jiní však povolavše na pomoc krále a pány polské zůstali při „Unii“ nadále. Roku 1596 byl svolán sobor do Brestu. Ti biskupové, kteří přijali katolictví, přihlásili se k „Unii“, jiní společně s pravoslavnými pány, kněžími a vyslanci z různých krajů i od samého patriarchy prohlásili, že „Unie“ nepřijí-

mají. Biskupy, kteří „Unii“ přijali, poslové patriarchové odsoudili, aby nadále biskupy nebyli.

Tak rozdělili se biskupové na uniaty a pravoslavné. Uniatů nechtěl z počátku nikdo poslouchati a pravoslavní chtěli je svrhnuti, ale král poskytl jim pomocí a sesaditi je nenechal; naopak přikázal duchovním i lidu, že biskupy uniatské musí poslouchati. Kněze, kteří neuposlechli, suspendoval. Bratrské kostely pro neposlušnost dal zavřít a když se uprázdnilo někde místo biskupa, nebo archimandrity, dal je jedinž uniatům. A tak za nedlouho byla všechna přední místa obsazena uniaty a když biskupové, kteří zůstali věrní pravoslavným, umřeli, byli pravoslavní věbec bez biskupů.

XIII.

Kozáci hájí víry a práva ukrajinského národa.

V Polsce měli do nedávna velikou moc páni, takže jen oni, t. j. šlechta, měli tam právo, kdežto prostý lid nic neznamenal. Proto i bratrstva byla dotud mocná, dokud se mohla postavit proti biskupům — uniatům, veškerým vrchnostem i samému králi, dokud s nimi stáli a jich hájili ukrajinští páni, kteří se ještě starali o svůj národ a víru. Rovněž i duchovenstvo světské i mniší tak dlouho odporovali Uni, pokud měli pomoc se strany pravoslavných pánů. Na sněmích pravoslavní páni vždy vystupovali proti Uni a nedovolovali králi, aby utiskoval pravoslavnou víru.

Ale v tom čase, když povstala Unie, pokazil se i zbytek ukrajinské šlechty. Zbytek ten dychtil po panování v Polsce, po cti a výhodě, jakou jim Polska mohla poskytnouti a proto se popolšfovali sami. Učili se v polských, zvláště jesuitských školách, hrali si Polky za ženy, přijímali polský jazyk a katolickou víru, stávali se Poláky a společně s těmito ukrajinským národ utlačovali, ba byli dokonce ještě horší než Poláci sami, poněvadž, jak známo, není většího nepřítele nad odpadlíka. Neuplynulo ani 50 let a Vo-

lyň i Kijevsko přivítěno k Polsce, a nezistala tam ani hrstka ukrajinských pánů, takže nebylo vůbec možno ukrajinského národa se zastávati, nebot se polštíla již veškerá šlechta.

Ti, jimž přes to byla věc ukrajinská drahou, byli pochopitelně ve velkých nesnázích. Zvláště je těžila záležitost pravoslavné víry, za níž bojovali jakožto za první znak ukrajinské národnosti. Poslední biskupové pravoslavní vymřeli a nebylo nikoho, kdo by popy vysvětil. Uniaté nabývali stále větší síly a odvahy. I přívrženci jim pořád přibývali, a to dokonce ze řad učených kněží. Nebylo ani před tím, ani potom krále, jenž by tak poslouchal katolických kněží a jesuitů a tak se staral vyplnití pravoslavnou víru, jako tehdejší polský král Zikmund III. Páchal na pravoslavných všeho druhu násilí, dal zavíratí pravoslavné kostely a duchovní zatýkat. Prohlašoval, že musí být poslušní svým pravým biskupům — uniatům. Pravoslavní Ukrajinci hledali pomoc za hranicemi u pravoslavných vladařů, u vološských vojvodů i moskevských carů, ale ti jim mohli pomoci jen penži. Jedinou mocí, která ještě v Ukrajině byla, byli kozáci a proto pravoslavná bratrstva a kněží, jakož i měšťané a zbytek pánů počali se obracetí ve všech záležitostech ukrajinských ke kozákům. Před tím hájili kozáci jen svých kozáckých práv a z časti tamnějšího selského stavu, jenž za nimi táhl. Nyní počínají hájiti celého ukrajinského, anebo jak říkali, ruského národa. Ze tehdy taková nacionální záležitost byla považována za nejdůležitější, vidíme z toho, že považovali za povinnost hájiti pravoslavnou víru, jak jsem již uvedl. Kdykoli přijel do Kijeva uniatský protopop a chtěl zavíratí pravoslavné kostely, kozácký hetman jej varoval a vyhrožoval mu smrtí. Když neuposlechl, kozáci jej opravdu v Dněpru utopili a kostely odevzdali nazpět pravoslavným. Unie však přes to měla větší moc než pravoslavní. Na Kijevsku nesměli se uniaté ani ukázati. Kijev stal se pomocí kozáků hlavním střediskem ukrajinského církevního života. Lvovští bratři mohli uhájiti sotva sami sebe. — Tehdy v Kijevě povstalo bratrstvo, škola a tiskárna a tehdejší hetman Petr

Sahajdačný vzal bratry pod svoji ochranu: s celým vojskem kozáckým dal se zapsati do kijevského bratrstva. Největší pomoc poskytl pravoslavné církvi tím, že když r. 1620 jel Kijevem jeruzalémský patriarcha, Sahajdačný s duchovními kijevskými jej poprosili, aby jim ustanovil na místo zemřelých, anebo těch, kteří přistoupili k Unii, nového metropolitu a biskupy. Patriarcha tak pod ochranou kozáckého vojska učinil a tak ohnovena pravoslavná církev. Kozáci pak byli velice obáváni, takže ani král se neodvážil bráti práva pravoslavným biskupům, kteří pod ochranou kozáckého vojska sídlili několik let v Kijevě. Po smrti krále Zikmunda vymohli si kozáctví poslové i jiní ukrajinští deputanti na novém králi Vladislavovi, že uznal pravoslavnou církev za církev zákonné, a určil místo, kde měli pravoslavní biskupové přebývati.

Kijev zůstal i nadále pod ochranou kozáckou stolici ukrajinského života. Mnoho učinil pro něj nový metropolita Petr Mohyla. Dřívější bratrskou školu rozšířil, učitelské sfly rozmnožil a poslal pravoslavné do cizích zemí na studia, aby tak získal učence a učitele. Škola ta nazývala se později mohylanskou akademii. Existuje v Kijevě posavadl, jenom že teď tam studují theologii. V té době však učili se v ní příslušníci všech stavů. Byla jakousi universitou a měvala přes 1000 studentů. Ze školy té vycházeli duchovní i světští učenci a dokonce i vojenští činovníci.

Ukrajinci měli teď školu ne horší než Poláci. Z ní vycházeli spisovatelé a učenci do celé Ukrajiny. V Kijevě tisklo se též mnoho knih pro celou Ukrajinu. Kromě knih církevních vycházely i různé knihy hájící pravoslavnou víru proti katolíkům a uniatům. R. 1674 byla zde vytiskána i první historie Ukrajiny, zvaná Synopsie. Jest pravdou sice, že v ní dějiny ukrajinské byly propleteny dějinami ruskými a bylo v ní mnoho nedostatků, ale poněvadž nebylo jiné, i tato byla ještě několikráté přetiskána.

Poprvé po mnohých letech, kdy bylo ukrajinské panství v úpadku, vstoupil jakýsi čilejší duch do ukra-

jinského národa. Počal nový jeho rozmach, rostla nová moc, jež dovede něčeho získati a svého uhájiti. Lid si uvědomoval, že jest pro něco na světě, různá území ukrajinská i různé stavy počaly se sjednocovati. A v čele ukrajinského národa, jako jeho štit a meč, jeho obrana, stáli teď kozáci.

XIV.

Kozácké války před povstáním Chmelnického.

Nikdy před tím nebyli kozáci tak slavní a mocní, jako za Sahajdačného. Vláda polská byla zaměstnána válkou v Rusku, ve které jí kozáci byli velice ná pomocni a proto jim v Ukrajině dovolovala, co jim bylo libo, lépe řečeno, v ničem jim nebránila. Ukrajina kijevská a zadněprská byla v kozáckých rukou a kozáci tam byli úplnými pány. A polští páni pohlíželi na ně s úctou, neodvážujíce se utiskovati ani sedláčků, kteří žili v sousedství kozáků. Proto tamní rolníci byli i daleko svobodnější, nežli na Volyni a v Halici. Nepřipustili, aby páni nad nimi vládli a na každé zavolání byli hotovi společně s kozáky proti pánum se postavit. Dokud ovšem Polska poskytovala kozákům ve všem svobodu, nebylo povstání třeba. Kozáci podnikali výpravy ponejvíce proti Turkům, až do Cařihradu a Synope. Roku 1614 Synopu zničili, arsenály spálili a způsobili Turkům škody na 40 milionů. V roce příštím na 80 lodích podnikli útok na okolí Cařihradu, spálili turecké lodě, jež se nalézaly u pobřeží, vyplenili předměstí a odtáhli. Turecké loďstvo pustilo se za nimi, a u Dunaje je dohonilo. Ale kozáci se nelekli: vrhli se na turecké koráby, Turky pobili a ty, kteří byli na lodích, zajali. Lodě pak dopravili k turecké pevnosti Očakovu při ústí Dněpru a tam je před očima Turků spálili.

Turecký sultán se proto velice horšil a pohrozil polskému králi, že Polko zpustoší, jestliže s kozáky neučiní pořádek a poslal na Ukrajinu Tatary. Konečně

r. 1620 vyslal své vojsko proti Polsce. Kozáci žili tehdy s Polskou v nepřátelství a nepomohli jí. Žolkevský vypravil se jen s polským vojskem proti vojsku turckému, ale byl od Turků poražen a sám zabit. Po této události vojsko turecké se vrátilo, ale rok na to táhl proti Polsce sám sultán s ještě větším vojskem. Poláci trnuli úzkostí, domnívajíce se, že se blíží jejich konec. I poprosili Sahajdačného, aby jim s kozáky pomohl. Král Zikmund musil tehdy mnohé a mnohé přislíbiti kozáckým vyslancom, mezi jiným i to, že nově ustanovené biskupy a metropolitu v Kijevě nebude pronásledovati a nebude jím brániti, aby řídili pravoslavnou církev. Sahajdačný přispěchal pak polskému vojsku na pomoc. To stálo za Dněstrem, v dnešní Besarabii, u města Chotina, jež náleželo Turkům. Sultán měl veliké vojsko, ale kozáci, spojení s Poláky, se ho nebáli. Zvláště kozáci ukázali divy údatnosti. Sultán se s Poláky smířil a s vojskem od-táhl. V celé Polsce se uznávalo, že jen pomocí kozáků byla Polska zachráněna a že Sahajdačný uchránil Poláky před největším neštěstím.

Sahajdačný byl ve válce proti Turkům raněn, za několik měsíců zemřel. Poláci počali zapomínati na svoji vděčnost vůči kozákům a naříkali si na nesnáze, jež jim kozáci působí. Turků se již nebáli a válka moskevská byla také již skončena. Páni ukrajinskí stěžovali si na kozáky, že k vůli nim nemohou vládnouti; poněvadž sedláči jím vypovídají poslušnost. Vláda polská znova si přála, aby kozáků nebylo více než jich v seznamu zapsáno. Druží, aby byli poslušni svých pánu. Mimo to, aby kozáci nežili na panských statcích a Turků ani Tatarů nedráždili. Kozáci neuposlechli, takže r. 1625 došlo k válce. Polské vojsko, jako za Žolkevského, rychlým pochodem si pospíšilo, než se kozáci shromáždili. Kozáci byli poraženi u Krilova a Krukova na hranici dnešní kijevské a chersonské gubernie. Na obou stranách padlo mnoho lidí a pak začalo vyjednávání. Kozáci přijali podmínku, že jich napříště nebude více než 6000 a že nebudou podnikati výpravy proti cizím zemím. Měli za to, že za nedlouho vypukne válka mezi Polskou a Švédskem,

a že je Polska bude co nejvíce potřebovat. Tak se také stalo, a kozáci dělali v Ukrajině opět co jím bylo libo.

Brzy potom zemřel starý král Zikmund. Tehdejší hetman Petražický-Kulaha získal si o ukrajinský národ veliké zásluhy. Měl ještě větší požadavky: aby zástupci kozáctví byli voláni ve všech státních záležitostech do sněmu a měli v něm právo hlasovací. Páni s tím však nebyli srozuměni. Brzy na to kozáci Kulahu sesadili, domnívajíce se, že dělá pánům přílišné ústupky. Nastal mezi kozáky rozrát: registrovaní chtěli, aby se Polsko nedráždilo, aby nedošlo k nové válce a nebylo ještě hůře. Jiní kozáci hlasu jejich však nedbali. Krátce po tom vypravili se neregistrovaní kozáci pod vedením Sulimy na mořskou výpravu a zbořili pevnost Kodak, kterou kdysi na Dněpru vystavěli Poláci, aby kozákům zatarasili cestu k moři. Registrovaní kozáci je přemlouvali, aby novou válku nevyvolávali (1635).

Dva roky na to válka vypukla přece. Polsko své války skončilo a jakoby k vůli pořádku rozdělilo své vojsko po Ukrajině posádkou. Polské vojsko však vyvolávalo jen samé nepořádky, až se lidem úplně zprotilo. Hetman Pavluk svolal všechny „blahočastné“ (tak nazývali pravoslavné), zvedl proti Polákům povstání. Byla získána spousta lidu, který se s kozáky spojil a pány a jejich vojsko povraždil. Povstání bylo sice veliké, ale válka se kozákům nepovedla. Byli poraženi u Kumajky a Potocký, jenž měl velení nad polským vojskem, rozkázal nepřátele věšeti a hlavy jím stínati — všem, kdož se povstání súčastnili. Rok na to bylo však povstání ještě větší. Počal je hetman Ostrijanin. Z počátku Poláky porazil, ale pustil se za nimi příliš daleko, takže posléze byl i on poražen. Po ném převzal velení nad kozáky Dmitro Huňa, slavný bojovník. Ten přivedl kozácké vojsko k Dněpru a tam je utábořil a opevnil v tak výhodném místě, že Poláci nemohli se k němu dostat. Celých 6 neděl kozáci se bránili a spoustu polského vojska pobili. Jenom to stalo se Huňovi kamenem úrazu, že Poláci zatarasili cestu a

porazili vojsko, jež vezlo Huňovi zásoby. Když se tak stalo, musil se Huňa vzdáti, poněvadž kozáci neměli ani jídla, ani střeliva.

Poláci během těchto dvou válek sesílili svoji nenávist proti kozákům a tyto zabíjeli a majetek jich ničili. Domnívali se, že vypleně již kozácké vojsko úplně, což ve skutečnosti, jak se v roce 1596 usnesli, ani nechtěli, neboť se pěsvedčili, že se bez něho neobejdou. Všechny vyšší představené kozácké vybírali z Poláků. Sepsali nový registr a všechny ty, kdož tam nenáleželi, z kozáctví vyloučili. Zapsali tam různé své důvěrníky a osoby nespolehlivé do registru vůbec nezanášeli. Pak rozdělili polské vojsko po celé Ukrajině, aby kozáky hlídalo. Pevnost Kodak nad Dněprem znova vybudovali a další tam posádku z registrovaných, aby se kozácká svévolé v stepích nevzmáhala. Jednu chvíli se již zdálo, že opravdu veškeré kozáctví a s ním celou Ukrajinu zahubili.

XV.

Povstání Chmelnického.

V takové porobě žila Ukrajina celých 10 let. Nastaly pokojné časy, kdy Polska nevedla s nikým válku a kozáků nepotřebovala, takže vojsko polské mohlo bdiť jen nad mírem v Ukrajině. Král Vladislav chtěl sice válku s Turky a k tomu cíli chtěl vzít kozáky na pomoc, ale páni toho nedovolili. I posílal představeným kozáků dopisy, aby stavěli lodě a pustili se na moře — jen aby z toho povstala válka proti Turkům. Leč kozáctví předáci věděli, že páni si války nepřejí a proto obsah dopisů zatajili, aby jen nevzniklo nějaké nebezpečí.

A teď teprve nastaly pánum zlaté časy. Kozákům na panských statech bydleti dovoleno nebylo, takže páni hospodařili, jak chtěli. Přibývalo vesnic a zvětšil se také počet poddaných. Páni zakládali dvory, předpisovali sedlákům různé daně a chtěli zavést službu na

panském. To vše se však udrželo jen na čas. Ukrajina stána jící pod těžkým jhem, čekala jen na příležitost, aby jho mohla svrhnuouti. Sedláci byli s pány nespokojeni a kozáci -- „vypiščiky“, čili z registru vyloučení, čekali také chvíle, kdy odvrhnou od sebe poddanství. Registrovaní kozáci byli také podrážděni proti polským předákům, kteří je za sluhy své považovali a utiskovali a zasloužené mzdy jim neplatili. Duchovní a měšťané naříkali na křivdy, jaké se děly se strany uniatů a katolíků pravoslavné víře i pravoslavnému národu. Vše potřebovalo jen jiskry, aby vzplanulo jasným ohněm.

A tehdy, jak vypravuje starý letopisec ukrajinský, mezi různými křivdami, jež se Ukrajinčům děly, byly i takové, jež se dotkly „jakéhosi člověka, jemuž páni vzali včelín a včelín ten vzbudil zlo v celé Polsce“. A člověkem tím byl setník kozácký Bohdan Chmelnický.

Chmelnický byl zámožný, dosti vzdělaný a o vojsko kozácké zjednal si zásluhy. Později osvědčil se jako neobyčejný bojovník a organisátor a vůbec člověk všestranně nadaný. Za povstání Pavlu kova byl důstojníkem. Po povstání r. 1638 stal se Chmelnický setníkem, čímž dosáhl nejvyšší hodnosti, již mohl tehdy kozák nabýti. Ale podmístodržící Cihirinský neměl Chmelnického příliš rád. Přemiluvil místodržícího, aby mu oděbral dědictví po otci Subotov, poněvadž obec tato nebyla otci Chmelnického odevzданa starostou na vždycky, nýbrž jen dočasně. I odebrána tu tato osada, ale jakým způsobem! Vyslali lid, když Chmelnický nebyl doma, zničili jeho majetek a synu jeho dali nahajkami výprask, takže zemřel. Chmelnický se domáhal zadostiučinění za křivdy na něm spáchané, ale byl za to prohlášen za buřiče, uvržen do vězení a na životě ohrožován. Z vězení však prchla a skrýval se na Dněpru, kde znal, jako starý kozák, každý kout. Počal shromažďovati veškeren lid, který nebyl s polským panováním spokojen a toužil po pořádku. To bylo v zimě z r. 1647 na 1648.

Chmelnického v Ukrajině dobře znali, a proto se k němu lid se všech stran hrnul. Poláci vyslali proti

němu kozáky, ale ti přistoupili k Chmelnickému. Později vypravil se Chmelnický na Krym. Vysvobodil ze zajetí syna jakéhosi tatarského mursy = pána a podržel jej u sebe. Prostřednictvím mursy jal se svolávat Tatary na pomoc proti Polákům. Chán nežil s Poláky v přátelství, poněvadž mu od dávna neodváděli poplatků. K tomu ke všemu byl na Krymu hlad, takže se Tatarům zachtělo vydělati si ve válce na živobytí. Proto chán slíbil Chmelnickému, že mu pošle na pomoc perekopského mursu Tuhaj-beje s velikým vojskem. To znamenalo pro kozáky velmi mnoho. Nejednou již před Chmelnickým různí hetmani konáčtí žádali na Tatarech pomoc proti Polákům, ale nedostali ji. Teprve Chmelnickému se to podařilo. Se zprávou tou přišel Chmelnický na Síč, kde byla záloha registrovaných kozáků. Vypravoval jím, že sám král by chtěl od kozáků pomoci, poněvadž páni mu již přerůstali přes hlavu. Psal dokonce tajně kozákům, ale náčelník Barabáš dopisy zatajil. K Chmelnickému přišli tehdy i registrovaní a prohlásili jej za hetmana. Obklíčili Kodak, později i dobyli a připravovali se na výpravu proti Polákům, aby rády polské v Ukrajině zněobili a dávnou svobodu obnovili.

Náčelník polského vojska Potocký zpozorovav to vše, počal se taktéž chystati k výpravě. Na jaře poslal proti Chmelnickému svého syna Štěpána s polským vojskem i kozáky, a zbytek registrovaných kozáků a dragounů vypravil na člunech po Dněpru. Sám se svým pomocníkem sbíral hlavní vojsko a táhl s ním k jihu, k Cigrinu, kde čekal na zprávy od svého syna. Syn však upadl do velikého neštěstí. Spoléhal se přliš na své síly, ale Chmelnický jej náhle se svým vojskem a Tatary na Zlutých vodách obklíčil. Zapsaní kozáci, kteří ve vojsku jeho byli, spojili se s Chmelnickým. A tak učinili i ti, kteří se plavili po Dněpru. Štěpán Potocký dal se na ústup. Ale Chmelnický učinil mu nástrahu: dal vykopati na cestě, kudy se Štěpán ubíral, příkopy, do nichž se polské vojsko propadlo. Když pak kozáci Poláky obklíčili, nikdo prý se zdráv nevrátil. Pak započal útok Chmelnického na hlavní polské vojsko. Tó nemajíc zpráv od předních

stráží, dalo se na ústup, avšak u Korsina Chmelnický, na ně udeřil a úplně je zničil. Zbraně i děla — vše kozáci zabrali. Z celé armády prchlo sotva několik set a to hlavně sluhové. Potocký a Kalinovský dostali se do rukou kozáků a Chmelnický je vydal Tatarům.

Takové věci se na Ukrajině ještě neděly. Nejen veškeré ukrajinské panstvo, nýbrž i celá Polska zůstala bez vojska a obrany. Kdyby byli kozáci chtěli, byli by mohli být v několika dnech zcela jistě v Krakově i Varšavě. Leč Chmelnický nechtěl Polsku úplně zničiti. Po svém vítězství odebral se do Bílé Cerkve a tam se utábořil. A kolem do kola Ukrajina jako moře se vlnila. Sedlaci se bouřili, zbrojili, ubíjeli, nebo vyháněli pány a žídy, páliли panské dvory a katolické kostely, jež páni v Ukrajině vybudovali. Páni prchali, kam je oči vedly.

Jiní páni, v nichž ještě žil ukrajinský duch, přistupovali do kozáckého vojska.

XVI.

Ukrajina odpadává od Polský.

Chmelnický a jeho pomocníci, když povstání se vznáhalo, neměli nic jiného na mysli, než vrátiti kozákům svobodu a zavést řády z doby před povstáním r. 1637—1638 a zlomiti panství polských pánu v Ukrajině. Při tom byli si jisti, že i sám král chtěl by kozákům pomoci, ale k vůli pánum nemůže. Proto Chmelnický po svých vítězstvích rozesílal dopisy po různých předáčích polských a ke králi vysílal posly s prosbou, aby byla dána kozákům dřívější svoboda, aby jim byla vyplácena mzda a zvětšen registr na 12.000. Příliš o to vše ovšem neprosili, poněvadž předpokládali, že po takových vítězstvích budou kozáci v Ukrajině stejně panovati, jako za Sahajdačného a že nikdo se o registr a různá ustanovení polská starati nebude.

Tu zemřel polský král Vladislav a páni shromáždivše se k volbě krále přikázali kozákům, aby se

svými záležitostmi počkali, až bude král zvolen, ale při tom se usnesil sbírat proti kozákům vojsko. Proto Chmelnický předvídal novou válku, táhl od Bílé Cerkve na Volyně. Tam útočilo naří polské vojsko. Vojsko to bylo veliké, ale neschopné. V první bitvě měli Poláci veliké ztráty a dali se na ústup. Sotvaže se k ústupu uchystali, rozšířila se pověst, že náčelníci vojsko potají opouštějí a proto dali se sami na útěk. Prchali ve velikém nepořádku, zanechavše kozákům bohatou kořist. Vojsko skládalo se totiž z pánu, kteří se vybrali na výpravu jako na svatbu a ne na vojnu. Vezli s sebou i drahocenné věci, které jim všechny kozáci uloupili.

Polska zůstala opět bez vojska a obrany, avšak Chmelnický stále ještě nechtěl proti ní bojovati, nýbrž celou záležitost výřidit smírnou cestou. Odebral se s vojskem do Haliče, kde lid taktéž proti pánum povstal a pak na Cholmštinu, kde vyčkával volby nového krále. Radil a svým hlasem přispěl k tomu, aby byl zvolen za krále Jan Kazimír, jenž byl bratrem Vladislavovým. A tak se také stalo. Avšak žádoba ta nebyla pro Ukrajinu žádným štěstím, poněvadž Jan Kazimír neměl Ukrajinu v lásce.. Po své volbě napsal Chmelnickému, aby se vrátil na Ukrajinu. Chmelnický obdržel dopis, dal na znamení radosti stříleti z děl a vojsko své na Ukrajinu přivolał. Sám odejel do Kijeva, kde ho přivítali s velikou radostí a poctou, jakžto osvoboditele Ukrajiny nazývajíce jej novým Mojžíšem: jako Mojžíš kdysi vysvobodil židy z egyptské poroby, tak Chmelnický zbavil Ukrajinu poroby polské — tak říkávali na Ukrajině.

V Kijevě žil Chmelnický několik měsíců. Tam se tehdy scházeli z Ukrajiny lidé nejučenější a nejosvěcenější, kteří byli věci i vře ukrajinské nejoddanější. Rozmlouvají s těmito lidmi a s patriarchou jeruzálemským, jenž tam tehdy dlel, počal se Chmelnický dívat na celou záležitost jinýma očima. Dosavad měl totiž na myslí jen věc kozáckou. Myslil, že jest třeba osvoboditi od polského panství celý ukrajinský národ, aby mohl žít svobodně a sám sebe určoval, a to pod ochranou kozáckého vojska. „Dokázal jsem, nač

„jsem ani nepomyslil, teď však dokáži, co jsem si umínil“, říkal Chmelnický. Totiž: osvobodití ukrajinský národ. Dříve válčil jsem pro svou škodu a pro зло, teď budu bojovat za naši pravoslavnou víru (víme již, že ukrajinská víra byla tehdy považována za znak ukrajinské národnosti), pomůže mi v tom veškeren prostý lid až po Lublín a Krakov a já ho neopustím, neboť to je pravá naše ručka.

V únoru 1649 přijeli královští poslové a přivezli Chmelnickému od krále klenoty a chtěli s ním vyjednávat o tom, jaké pořádky budou zavedeny mezi kozáky. To byla teď pro Chmelnického jen maličkost, poněvadž chtěl Ukrajinu zbavit vůbec nadvlády polských pánu a utvořiti z ní samostatné panství. Proto nechtěl s posly vyjednávat a poslal je zpět s nepořízenou a prohlásil, že bude vojna. Poslal posly do Turecka, Ruska, Svědska a Uher, žádaje, aby vytáhli proti Polsce společně s Ukrajinci.

Válka začala v létě. Byla veliká a tak důležitá jako žádná před tím na Ukrajině nebyla. I z ukrajinské i z polské strany věděli, že to bude boj na život a na smrt, že se bude rozhodovati o osudu Ukrajiny i Polska. V Ukrajině podněprské přidalо se vše ke kozákům. Na pomoc Chmelnickému přispěchal s celou hordou sám chán, očekávaje po vítězstvích Chmelnického velikou kořist. V Polsce svolal král do války, veškerou šlechtu a sám chtěl být velitelem. Leč byl to vojevůdce neschopný. Za to Chmelnický byl veliký bojovník. Šlechta se ještě ani nesešla a Chmelnický již obstoupil polské předvoje před Zbarážem na hranici mezi Volyní a Haličí a velice je stížnil. Král musil na pomoc, ačkoli neměl veškeré šlechtické vojsko pohromadě. Chmelnický však dověděv se o tom, nechal část vojska u Zbaráže a sám s Tatary nepozorovaně krále u Zborova zaskočil. Počala strašlivá bitva. Mnoho Poláků padlo. Král se zbytkem vojska nevěděl si rady. V tom zradil Chmelnického chán. Král totiž poslal k němu posly a počal s ním vyjednávat. Aby odpadl od Chmelnického, slítoval mu král mnoho peněz, dovolil mu vzít co mu bylo libo, i lidí z Ukrajiny i z Polska do zajetí. Chán přistoupil na pod-

mínky a král zaplatil mu zlatem a Ukrajina krví. Chán Chmelnického přemlouval, aby se s králem smířil, sice že spojí se Tataři s králem proti kozákům. Úzko bylo Chmelnickému a kozákům, leč nezbývalo než se s králem smířit.

Podepsána smlouva, zvaná *zborovským traktátem*, dle níž má být napříště 40.000 kozáků, kteří mohou býdat kde chtějí u Kijevsku, Braslavsku a Černigovsku. Vojsko polské nemá do krajů těch víc přístupu. V čele těchto krajů budiž Ukrajinci — Unie bude zrušena. Kdo není zapsán v kozáckém registru, má poslouchati svých pánů. V jiných směrech zůstávou v platnosti staré polské řády.

Zarmoucen vrátil se Chmelnický s kozáky do Ukrajiny. Na Ukrajině nevěděli, že Chmelnický jen z nouze na domluvu chána přijal polské řády na Ukrajině, a proto ve všem jen na něho svalovali vinu. Domnívali se, že on to byl, jenž dovolil Tatarům odváděti z Ukrajiny nevolníky a proto jej proklínali.

Chmelnický sám také dobře viděl, že Ukrajinci nechtějí za žádnou cenu přistoupiti na to, aby Poláci nad nimi vládli. Z druhé strany ani polští páni nechtěli dodržovati zborovskou smlouvu, poněvadž právě bylo poskytnuto kozákům a Ukrajině příliš mnoho svobody. I hledal Chmelnický pomoc proti Polsce v jiných státech a chtěl se od Polska úplně odtrhnouti.

A tak již v příštím roce 1650 počala nová válka s Poláky, ale chán opět (u Berestečka) Chmelnického zradil, iakže Chmelnický byl nucen s králem znova vyjednávat. Nová smlouva tato nazývala se *běloruským traktátem* a podobala se smlouvě dřívější, jenom že byla pro Ukrajince nevýhodnější. Chmelnický nechtěl proto smlouvu dodržeti a počal r. 1652 novou válku. Tehdy Chmelnický nechtěl již s králem uzavírat žádné smlouvy. Posavad neměl vícé žádné jiné pomoc, nežli se strany Tatarů, kteří působili více zla nežli pomohli. Tu však došla Chmelnického zpráva, že se rozhodl vystoupiti s Chmelnickým proti Polsce ruský car a brzy na to mohl Chmelnický počítati s pomocí ze Švédská a z Uher. Proto nechtěl s Polskem vůbec jednat.

XVII.

Sloučení Ukrajiny s Ruskem.

Chmelnický od počátku války přemlouval Rusko, aby vypovědělo Polsku válku. Ruský car chtěl jeho rady uposlechnouti, bál se však s Polskou něco začinati. Přál si válku jen proto, poněvadž se domníval, že získá v Polsce velikou kořist. Dřívější carové ruští byli z kijevského knížecího rodu a vždy pomýšleli na to, jak by se zmocnili ukrajinských a polských zemí, jež kdysi kijevským knížatům náležely. K tomu Polska nedávno, t. j. za krále Zikmunda, podmanila si kus ruského území a proto chtělo Rusko kraj ten dobyti zpět. Bálo se však války. Chmelnický chtěl výhradně, aby mu byla poskytnuta pomoc jen proti Polsce, avšak Rusko si přálo, když již by proti Polsce bojovalo, aby mu Україna připadla. Vyjednávání bylo velice dlouhé. Chmelnický toužil stále po tom, aby Rusko proti Polsku co nejdříve poštval a proto také přistoupil sám na podmínu připojiti se s celou Україnou k Rusku. Koncem r. 1653 dal car Chmelnickému věděti, že se rozhodl připojiti Україnu k své říši a společně s ni proti Polsce vojensky vystoupiti. Poslal k Chmelnickému své bojary, aby od něho, jakožto staršíny kozáckého i ode všech Україnců přijali přísluhu věrnosti ruskému caru.

Ruští bojaři přijeli k Chmelnickému do Perejaslaví a Chmelnický svolal kozáckou radu, na níž usneseno připojiti se k Rusku pod tou podmínkou, že bude car Україnu hájiti a poskytne jí všech svobod. Bojaři svolali vše do cerkve, kde měla býti přísaha carovi provedena. Chmelnický však se staršími žádal, aby nejdříve bojaři ve jménu cara přisahali, že týž nebude žádným způsobem volnosti Україny zkracovati a že zemi nevydá nepřátelům. V Polsce bylo totiž zvykem, že nejdříve skládal přísluhu nový král: že bude dbáti a zachovávat všech zákonů a práv a pak teprve skládal národ přísluhu, že ho bude ctiti a poslouchati. Na přání Chmelnického odpověděli však bo-

jaří, že takovou přísahu složiti nemohou, poněvadž car jest „samoděržavny“ a přísahu svým poddaným neskládá. To staršinu velice podráždilo. Nedovedla pochopiti, že car nechce na svobodu Ukrajiny přísahati. Ale poněvadž bojaři přísahati nechtěli, rozhodli se hetmani se staršinou, aby záležitost nepoškodili, přísahu sami složiti. Do Moskvy pak, že pošlou později posly, kteří s carem a bojary cel poměr Ukrajiny k Rusku upraví. Po té přísahu vykonali. Po nich učinil tak i lid v městech a vesnicích.

Brzy na to vypravil Chmelnický se staršinou do Moskvy posly, aby vše další ohledně Ukrajiny a její rádu dojednal. Tehdy Ukrajina existovala jako samostatné panství: zvolený hetman vládl s radou starších a s radou vojáků v celé zemi. Chmelnický se staršinou chtěli i na dálé podržeti tento systém, aby Ukrajina měla své sebeurčení a aby byla jen pod carovým protektorátem. V Moskvě na to nepřistoupili, poněvadž Rusko takové svobodné ústavy nemělo. Vláda ruská ponechala sice na Ukrajině i dále hetmana a kozácké staršiny, ale aby tomu tak bylo pro vždy, k tomu nesvolila. Naproti tomu přistoupila na jiné podmínky: aby hetmana vojsko kozácké svobodně volilo, aby Ukrajina s hetmanem měla své vlastní přímé styky s cizími státy, jakožto také samostatný stát a aby kozáckého vojska bylo 60.000. Leč Rusko velmi brzy vyslalo do Kijeva své vojvody s vojskem, na oko, jakoby Ukrajinu hájilo, spíše však proto, aby Ukrajinu i samého hetmana střežilo. Vojvodové vystavěli si v Kijevě zvláštní pevnost a hetmana v ničem neposlouchali. A tyto vojvody s vojskem zamýšlela vláda ruská usaditi i v jiných větších městech ukrajinských.

Chmelnický se staršinou brzo zpozoroval, že poměr s Ruskem nepříliš vyhovuje: přál si něco jiného, nežl se přinášelo celé toto spojenectví Ukrajiny s Ruskem. Chtěl, aby Ukrajina odtrhnuvši se od Polsky, byla svobodnou a samostatnou, a od Ruska žádal pomocí jen proto, aby veškerá území ukrajinská Polsku odňal a sloučil. Ruští bojaři však snažili se ponenáhlu vzít správu Ukrajiny do svých rukou a vládnouti v ní

tak, jako v jiných zemích: s provedením svého plánu příliš nespěchali, ale za to pospíšili si tím více, aby odtrhli od Polsky území běloruské. Vše jim šlo hladce, poněvadž proti Polsku vystoupilo Švédsko. Poláci dali se do vyjednávání s carem, slibujíce mu, že jej zvolí polským králem, jen aby jejich území neničil. Car s tím byl srozuměn a uzavřel s Polskou příměří. Kozáci věděli, že Poláci cara králem nezvolí, ale obávali se, že car spřáteliv se příliš s Polskou, ještě i Ukrajinu Polákům vydá. A proto se k vůli ujednávanému příměří na Rusko horšili.

V této situaci hledal Chmelnický pomoc proti Polské a chtěl spojení s Ruskem roztrhnouti. Pod Polsku se na žádný pád vrátili nechtěli. Když jej král v tom směru přemlouval, odbyl jej, zdůrazňuje při tom, aby Poláci nechali Ukrajinu na pokoji a pak že jim Ukrajinci budou pomáhati.

Po té hledal Chmelnický jinde spojence proti Polákům a to v Turecku, ve Švédsku a v Uhrách. Věděl, že dokud Polska bude mocnou, Ukrajině dobře se nepovede. Konečně uzavřel se Švédskem a s uherským vojvodou Rakoczym smlouvou proti Polákům, jež obsahovala jako podmínu zničení a rozdělení Polska. Tehdy se Rusko smířilo s Polskem a vytáhlo společně do války proti Švédsku. Povolalo na pomoc i Chmelnického a přemlouvalo ho, aby s Polskou sám nic nezačínal. Leč Chmelnický neuposlechl a počal ve spojení se Švédskem a Rakoczym válku, a to proti Rusku. Brzy na to však Chmelnický zemřel (1657) nechav záležitost tuto nevyřízenou.

Zemřel ve velice nevhodnou dobu a Ukrajina postavila mu za velikého zármutku mohylu. Pohřbili jej v cerkvi subotovské, již sám vystavěl. Několik let na to, když táhlo Ukrajinou polské vojsko, dal polský vojvoda Čarnecký ve zlosti vykopati mrtvolu Chmelnického z hrobu, spáliti jeho kosti a popel rozmetati. A to vše proto, že Ukrajinu odtrhl od Polska. Leč Polákům tento čin nepomohl.

Za zásluhy Chmelnického zvolilo kozácké vojsko hetmanem syna jeho Jurka, ještě mladičkého a ne-

schopného. Proto staršina nebyla s ním spokojena a ustanovila hetmanem Ivana Vihovského, jenž byl tehdy vojenským úředníkem.

XVIII.

Události na Ukrajině po smrti Chmelnického.

Tak očtla se Ukrajina ve velikém zmatku. Chtěla žít svobodně, leč s jednou strany vztahovala po ní ruku Polska nechtějíc se ji vzdáti: tu válkou pokoušela se ji dobýt, tu zase přemlouvala staršínu kozáckou, aby se ku králi vrátila. S druhé strany však i Rusko, jednou Ukrajinu nabývši, nechtělo ji pustiti. Ale vrátiti se k Polsce znamenalo, že by se i páni přistěhovali na Ukrajinu a s nimi, že by opět počalo poddanství a roboty na panském. Toho by se páni nezrekli. Pod Ruskem býti — tož zase by ruští bojaři svými vojvody a posádkami Ukrajinu obsadili a ruské řády zavedli. Jak by se jen vojvodové objevili, začali by ihned stížnosti, že ukrajinská práva zkracují, lid utiskují a že od vojáků ruských a všelikých bezpráví není pomoci.

Staršina kozácká ještě za Chmelnického postřehla, že pod Ruskem Ukrajina svobody požívatí nebude. Proto nebyla valně proti tomu s Polskem se dohodnouti, ale lid ukrajinský nechtěl o Polsce ani slyšet a divil se, že staršina s králem vůbec vyjednává. Starý Chmelnický nahlédl, že s Polskou není řeči a proto dal se do vyjednávání se Švédskem, Uhrami a Tureckem. Jeho nástupci nebyli tak moudří a domnívali se, že by se i pod polským králem dalo žít, jest třeba jen, aby Ukrajina měla svou autonomii, do níž by se Polska nemíhala a již by spravovali hetmani a jiné vlády, volené vojskem a národem. Takovou smlouvu uzavřel záhy po smrti Chmelnického hetman Vihovský. Bylo to r. 1658.

Jak jsem již řekl, Ukrajinci nechtěli o Polsce ani slyšet. Domnívali se totiž, že se staršině zachtělo

panovati společně s polskými pány nad Ukrajinou a proto staršinu neposlouchali. Když Vihovský dorozuměv se s Poláky zosnoval proti Rusku povstání a ruské vojsko porazil, Ukrajinci, zvláště na levém břehu Dněpru, nechtěli s ním větším dílem jít, obávajíce se návratu k Polsce. Vojsko kozácké Vihovského sesadilo tvrdíc, že je panským, starinským hetmanem a zvolili opět Jurku Chmelnického. Vojvodů a střelců ruských lidé tehdy dobré neznali, avšak, když je poznali, vzbouřili se za několik let proti nim sami a rozprášili je po celé Ukrajině. Ale ani od vojvodů nenašli se tolik zla, jako od polských pánu. Ruští vojvodové úmyslně ještě více lid od staršiny odtrhli vypravujíce mu, že staršina chce lid porobiti a k Polsce přiloučiti, za to car však že zamýšlil lid proti staršině hájiti.

Tyto rozpory, které spočívaly v tom, že lid a staršina navzájem si nedůvěrovali a zúmyslně se dirázdili, oslabovaly Ukrajinu nejvíce a nepřiteli ji vydávaly přímo na pospas. Ovšem že staršina zkoumala řady polské a ruské a chtěla je zavést i na Ukrajině: zakládala osady, usazovala v nich lid a kázala mu odvěděti poplatky a na statcích pomáhati. Neuplynulo ještě ani 50 let od té doby, kdy národ ukrajinský za povstání Chmelnického pány z Ukrajiny vypudil a veskerou půdu, jež pánum náležela, uvolnil a již z kozácké staršiny vyrůstali noví páni, kteří zemi obsadili, lid do poddanství uváděli a k panským pracem nutili. Tohoto panského ducha ve staršině ucitili Ukrajinci velice záhy a proto nechtěli staršinu poslouchat. Aby se jejímu vlivu ubránili, bylo třeba poddanství vykorenit tak, aby jeden člověk neměl na druhého vůbec žádného práva, jako pán na poddaného.

Bylo třeba také stanoviti míru, dle níž by se měřil majetek. Bylo třeba ze svobodných zemí zemský fond založiti, jenž by náležel celé Ukrajině a z něhož by lidé neschopní práce byli podporováni.

Prostý lid skládal své naděje v Rusku a měl k němu důvěru kdykoli jej vojvodové oproti staršině podněcovali. Ale i v Rusku vládl podobný duch. I Rusko na Ukrajině přidělovalo svým důvěrníkům půdu a sedláky,

a tak samo nejvíce pomáhalo jim v Ukrajině nevolnictví zaváděti. A tehdy lid protivící se staršině nedovedl rozehnávat zlo od dобра, nevěřil, že staršina chtěla svobodu a samostatnost Ukrajině zabezpečiti. Bez národa však nemohla staršina za právy ukrajinskými státi a poddala se konečně Rusku. Zřekla se všech práv a svobody ukrajinské a za to od ruské vlády obdržela všecká panská práva nad prostým lidem. Tak ukrajinská svoboda vnitřními zmataky vůbec zanikla, poněvadž staršina chtěla jen a jen panovati. Osvobození národ od jařma cizího své vlastní zakládala. Ale lid se nepodklával, až přece v tuhému boji se staršinou svou vlastní svobodu ztratil. Tak nebylo na Ukrajině vše svobody ani mezi lidem, ba v nevolnictví upadla i staršina. A samo Rusko pomáhalo novým pánum lid v poddanství udržovati.

XIX.

Ruina.

Staršina chtěla se vrátiti pod polskou vládu, aby alespoň svobodu Ukrajině zabezpečila, ale lid si toho nepřál. A býti pod Ruskem — tu zase Moskva nechtěla ustoupiti v tom směru, aby si Ukrajina sama vládla pomocí hetmanů a plukovníků, jež by si bez ohledu na vojvody volila. Rusko naopak vždy dbalo toho, aby v Ukrajině své vojvody usadilo a hetmanskou moc oslabilo. Proto se Ukrajinci se staršinou jednou na tu, podruhé na onu stranu přidávali, ale východisko z tohoto chaosu neviděli. A za sporů a válek moc Ukrajiny upadala, země pustla a lid chudl. Doba ta nazývala se „ruinou“ Ukrajiny.

Vihovský chtěl se spojiti s Polskem a zabezpečiti samostatnost Ukrajiny tak, aby byla „velikým ruským knížectvím“ při Polsce. Ale lid nechtěl se vrátiti pod Polsko za žádnou cenu, Vihovského svrhl a zvolil hetmanem Chmelničenka. Chmelničenko by se byl rád držel Ruska, jenom že si přál, aby Rusko ve všech směrech ustoupilo: aby nikde kromě Kijeva nebyli voj-

vodové ,aby vojsko ruské ,jež bude v Ukrajině, bylo poddáno hetmanovi a aby bojaři ruští do ukrajinských záležitostí v žádném směru nezasahovali. Stál tehdy Chmelničenko s vojskem na pravém břehu Dněpru. Vojvoda moskevský jej k sobě povolal, aby s ním v záležitosti té vyjednával. Chmelničenko uposlechl a přijel. Tu jej vojsko ruské obklíčilo, svolána rada z míst, kde lid se klonil k Rusku, a bojaři ruští pak předčetli zde svá přání. Hetmanova práva zmenšili a vojvodové měli být dosazeni v Perejaslavu, Černigově, Nižině a jiných městech. Chmelničenko na vše přistoupil, poněvadž byl v ruských rukou, leč příštího roku, když Poláci ruské vojsko porazili, ztrativ v Rusku důvěru, přijel do Polsky. Tehdy se Ukrajina rozdělila: Kijevsko zůstalo při Polsce, Poltavsko a Černigovsko pod Ruskem. Vznikly z toho veliké boje.

Na Poltavsku a Černigovsku zvolen hetmanem Bruchovecký, jemuž se dostávalo přízně z Moskvy, která mu pomohla, že se stal i hetmanem a plukovníky, kteří se mu protivili, smrtí trestal. Na přání Ruska přistoupil na podmínu, aby Rusko na Ukrajině vybíralo daně, jež se stále a stále zvětšovaly. Lid si počal stěžovati a bouřiti se nechtěje nové daně platiti, avšak Bruchovecký radil Rusku, aby neposlušná města a vesnice spálilo a zničilo. Lid bouřil se dále a Bruchovecký se obával, že i jej zbabí hetmanství a Rusko že mu pak nepomůže. Proto se sám Rusku vzepráel, moskevské vojvody dal pobít a pomýšlel i na to Rusku válku vypověděti.

Na pravém břehu Dněpru Chmelničenko již hetmanem nebyl. Roku 1665 stal se tam hetmanem Petr Dorošenko. Ten nechtěl s Polskou ničeho mít a pomýšlel na to, že se poddá Turecku, aby mu pomáhalo proti Polsku se brániti. Umínil si Ukrajinu sloučiti a Rusko donutiti, aby podrželo nad Ukrajinou jen vrchní carskou vládu a záležitosti ukrajinské aby si vyřizovali Ukraineri sami. Tehdy Bruchovecký vyzval Dorošenku k válce proti Rusku. Dorošenko přišel, ale bylo proti němu posláno veškeré obyvatelstvo po levém břehu Dněpru. Bruchovecký byl za svoji nevěrnost pořázen. Tak se stal Dorošenko hetmanem po obou bře-

zích Dněpru a měl za to, že teď Rusko přistoupí, na
jeho si přál — totiž zabezpečení Ukrajiny. V zemi
šlo ku sporům a Dorošenko opustiv vojsko kvapně
odejel do Čihrina. Ruští vojvodové využitkovali této
šíležitosti, zvláště i když lid z části byl toho názoru,
že je třeba Ruska se držet. Dorošenko odjížděje usta-
nil na svém místě plukovníka Mnoho hryšného,
 který byl také nyní zvolen hetmanem. Ale i Mnoho-
hryšný žádal od Ruska, aby se do ukrajinských záleži-
ostí nemichalo. Leč byl slab a přijal ruské podmínky,
Dlouho nehetmanoval, poněvadž u staršiny nebyl ob-
líben. Ta si zvolila hejtmanem Samijloviče, jemuž
přezdívali Popovič.

Dorošenko vyzval Turky, aby mu pomohli osvoboditi
celou Ukrajinu, což mu Turci slíbili. Když se lid do-
zvěděl, že se Dorošenko vzdává na milost Turecku,
mnoho lidí od něho odpadlo, poněvadž se Turků báli
a z Kijevska prchali až za Dněpr. Roku 1672 přišli
Turci Dorošenkovi na pomoc, vypudili Poláky z Kijevska,
Braslavská a Podolí a odevzdali celou zemi Dorošenkovi. Tato výprava však národ zastrašovala, ze-
jména když Turci hochy odváděli, poturčovali a přidě-
lovali do tureckého vojska. Dorošenko dal se s Ruskem
do vyjednávání žádaje, aby jej ponechal hetmanem
jen na pravém břenu Dněpru a do jeho záležitostí
nezasahovalo. Avšak Samijlovič bojary z toho zrazoval,
poněvadž se báli Dorošenky a pak ani Polsko ne-
bylo s tím srozuměno. Rusko učinilo s Polskem nedávno
před tím, r. 1667, smlouvu, aby veškerá Ukra-
jina po pravém břehu Dněpru, kromě Kijeva, zůstala
při Polsce, levý břeh však pod Ruskem.

Dorošenko panoval na pravém břehu Dněpru ještě
několik let. Byl zaujatým kozákem a pod Rusko nechtěl
za žádnou cenu. Vždy se staral o to, aby zjednal svému
národu svobodu. Nescházelo mnoho, že by se ho byli
chtěli všicci zbavit. Lid prchal za Dněpr — nechtěl
žít pod Tureckem. Proto i on se r. 1676 poddal, když
jej Samijlovič s ruským vojskem chtěl z Čihrina vy-
pudit. Chtěl v klidu strávit své stáří, když se mu ne-
podařilo, čeho si přál: Ukrajinu osvoboditi, spojiti, a

a jí i vládnouti. Ale Rusko mu přikázalo, aby se odebral do Ruska, kde zemřel.

Samijlovič zbytek Ukrajinců poslal za Dněpr a Kijevsko zůstalo opuštěno. Rusko odstoupilo jižní Kijevsko a dnešní Chersonsko Turkům, aby se s nimi smířilo. Brzy na to však několik plukovníků počalo opět lidi na Kijevsku a Braslavsku usazovati, kozáctví zaváděti a proti Tatarům a Polákům válčiti.

XX.

Mazepova doba a zrušení hetmanštiny.

Samijlovič byl po kapitulaci Dorošenkově ještě 10 let hetmanem, ale ruským bojarům nebyl vhod a proto jej zbabili úřadu a zvolili Ivana Mazepu. Samijloviče poslali na Sibiř, ačkoliv byl docela nevinen.

Mazepa vyhovoval Rusku dosti dlouho, ač tu i tam vyskytovaly se obtíže, poněvadž nový cír Petr dával Ukrajincům různé služby: přikázal pluky kozácké posílat do vzdálených zemí, pevnosti stavěti, kanály okolo Petrohradu kopati, kde mnoho kozáků následkem nezvyklého podnebí a nezdravé vody zahynulo. Lid si proto stěžoval na Moskvu i na Mazepu, že dělá Rusku služby.

Petrik Ivanenko, vojenský úředník, pokusil se pomocí Tatarů Mazepu svrhnuti a Ukrajinu nových pánů zbabiti. Rusko však Mazepu podporovalo a lid sám dlouhými válkami a povstáními byl zcela vysílen, takže nemohl ničeho podniknouti.

Mazepa však nebyl nepřítelem Ukrajiny, naopak miloval ji a kde mohl prokazoval jí dobré služby. Staral se na př. o školství a podporoval je. Sám se na Rusko horšil, že si tak málo Ukrajiny váží a ani k němu, hetmanovi, ani k Ukrajincům nemá úcty a nerespektuje práva národa. Cír Petr vedl tehdy válku s králem švédským Karlem, slavným to bojovníkem. Zdálo se již, že Karel Petra porazí a sám Mazepa za-

mýšel s Karlem se spojiti, od Ruska se odtrhnouti a zřídit zvláštní ukrajinskou državu pod protektorátem Švédská. Víme, že i Chmelnický zanášel se podobnými plány.

Karel přitáhl na Ukrajinu, kde se k němu připojil Mazepa se staršinou. Ale Ukrajinci se ani nehnuli. Předně proto, že neměli Mazepu rádi a neměli k němu důvěry, a pak proto, že Mazepa provedl všechno neočekávaně: ještě včera Rusku sloužil a nyní je odmítá. K tomu ke všemu ruské vojsko bylo v Ukrajině a všichni se ho báli. Přišla zpráva, že vojsko dobylo Mazepovo sídlo Baturin, staršinu pobilo a množství lidu vyhubilo. Když Ukrajina, jak jsem již řekl, byla nečinná, tu mnoho ze staršiny, jež s Mazepou k Svědům se připojila, vracela se nazpět k Petrovi. Mazepa vidičl, že se zklamal, ale návrat byl nemožný. Stalo se to r. 1708 a rok na to car Petr Švédů u Poltavy porazil. Švédský král Karel prchli do Turecka a s ním i Mazepa se staršinou. Mazepa brzy zemřel a staršina zvolila hetmanem Filipa Orlíka, generálního písaře. Byla naděje, že Turci budou válčiti s Ruskem.

Turci také skutečně válku s carem Petrem začali a měli štěstí. Petr pustil se příliš daleko, jako před tím švédský král Karel. Turci jej se svým vojskem obklíčili a měli ho již takřka v rukou, takže musil přijati turecké podmínky. Turci mezi jiným žádali, aby se Petr vzdal Ukrajiny. Tu se Petr dorozuměl s tureckým ministrem, po čemž smlouva byla napsána tak nejasně, že Rusko prohlašovalo, že se vůbec nejdá o Ukrajinu, jež zůstane v ruských rukou. Turecko počalo novou válku, leč pozitivněho z ní nic nemělo a tak zůstal Orlík hetmanem.

Car Petr unijnil si využítkovati spojení Mazepy se Švédů, aby hetmanování učinil konec. Ač Ukrajina s Mazepou vůbec nešla, přece Rusko, jak jsem se již zmínil, od úavná toho dbalo, aby práva Ukrajiny opět zkrátilo, k čemuž záležitost Mazepova dávala dobrou příležitost, aby malá Rus byla podmaněna, jak Petrovy ministři a generálové říškávali. Zřízení v Ukrajině po Chmelnickém bylo následující: Ukrajina, jak stála pod

vládou hetmanů, rozdělila se na pluky. Za Chmelnického bylo 8 pluků na pravém břehu Dněpru a tentýž počet na levém. Později, když Ukrajina na pravém břehu dostala se pod Polsko a zpustla, bylo na levém břehu 10 pluků. Každý pluk dělil se na setniny, odpovídající asi dnešním oblastem, jenže k setninám náležely vesnice, městečka i města. V každé setnině volili kozáci setníka. Setníci se staršinou a kozáky jiného pluku volili společně plukovníka. Staršina a kozáci ze všech pluků volili ve vojenské radě hetmana. Setník ve své setnině a plukovník ve svém pluku měli moc nejen nad samotnými kozáky, ale nad veškerým obyvatelstvem, jež v setnině nebo pluku žilo. Města měla vlastní soudy i správu (magistrát), odkud mnohé záležitosti přednášeli plukovníku nebo hetmanovi. Veškeré důležitější záležitosti měl vyřizovat plukovník v dorozumění s plukovní staršinou, ale hetman v dorozumění se vší staršinou. Generální staršina byla táz jako plukovní, jenže se nazývala proto generální, že byla pro celou Ukrajinu. K důležitějším poradám svolával hetman plukovníky a staršinu a v záležitostech nejdůležitějších vojenskou radu, t. j. i prosté kozáky z pluku. Vojenská rada mohla se i sama sejít, viděla-li toho potřebu. Mohla svrhnuti i samého hetmana. Podobné řady měla i slobodská Ukrajina, dnešní to Charkovsko: dělila se také na pluky, ale nebyla podřízena hetmanovi. Jenom ruští bojaři měli moc nad jejími plukovníky.

Tím způsobem panoval v Ukrajině výborný pořádek. Když Chmelnický přibyl do Moskvy, slíbila mu tato, že tento soulad rušiti nebude. Ve skutečnosti však, ač pomalu, přece při každé příležitosti, zvláště při každé změně, když nastupoval nový hetman, bojaři ruští vždy práva ukrajinská zkracovali a pořád více v ústrojí Ukrajiny zasahovali. Zavedli na př., že hetmana nebylo možno odstraniti a nového zvoliti bez carova dovolení a hetman měl jen tehdy moc, když ho i car potvrdil. Později došlo k tomu, že ruští bojaři domluovali se se staršinou, kdo má být hetmanem a ustanovovali jej bez vojenské rady a bez kozáků. Po Samijlovici stal se hetmanem Mazepa. Za něho vojenskou radu výběc nesvolávali. Ruští bojaři jednali s plu-

kovníky bez ohledu na hetmana a proto plukovníci dbali více přízně ruské a hetmány neposlouchali. Za panování Petrova byli plukovníci jmenováni carem, bez hetmana a kozácké rady. Car volil lidí ne zdejší, nýbrž ruské důstojníky, kteří ani hetmana, ani nikoho jiného neposlouchali a dělali, co jim bylo libo.

Car Petr dovolil hetmana zvolit i ještě tehdy, když Mazepa se odebral k Švédsku, aby v tak nebezpečném okamžiku Ukrajinu nedráždil. Jinak mu však moc v nicem neposkytl a sám svolával a ustanovoval plukovníky i staršinu. Hetmanovi přidělil dva komisaře, kteří měli nad ním dozor. Držel tam i své ruské vojsko a přikázal mu bydliti v Gluchově, blízko ruské hranice. V r. 1722 vybral z ruských pluků 6 důstojníků a jednoho brigadýra a přidělil je hetmanovi, aby soudní záležitosti a stížnosti vyřizovali, prohlíželi veškerou korespondenci v hetmanské kanceláři a sami vybírali veškeré daně. Instituce tato nazývala se „maloruská kolegia“. Tato odňala hetmanovi veškerou moc a aby si lid nestřížoval, prohlásil car, že nařídil vše proto, aby se lidu neděla od staršiny křivda! Leč se strany kolegia páchány ještě větší křivdy, takže brzy se po ruské Ukrajině šířily otrocké řády.

Přes to, že vzhledem k tomu, že byla zavedena maloruská kolegia, neměl hetman pražádného významu, car Petr ani s tím se nespokojil. Když zemřel hetman Skoropadský, jenž vládl po Mazepovi, vydal car Petr manifest, že hetman volen nebude, poněvadž car musí sám přihlížeti k tomu, aby ustanovil hetmanem člověka věrného, ježto dřívější hetmani byli zrádci. Zatím, že bude spravovati Ukrajinu generální staršina společně s maloruskou kolegií. Car řešil sporou otázkou tak, aby na Ukrajině hetmana vůbec nebylo a aby vládla jen maloruská kolegia.

XXI.

Na Ukrajině zavádějí se ruské řády.

Nástupci cara Petra nebyli již tak zaujati a báli se Ukrajinců příliš drážditi a proto jim dovolili ještě

dvakrát zvoliti si hetmany. Roku 1727 byl zvolen hetmanem Daniilo Apostol, jenž hetmanoval 7 let. Po něm byl r. 1750 zvolen hetmanem Cyril Rozumovský, jenž panoval až do r. 1764. Tehdy byla veliká radost, že hetmani ti byli zvoleni, poněvadž staršina vybírala jen lidi takové, kteří jim byli carem doporučeni, kdežto kozáci nesměli vliv svůj na volbu uplatňovati. Ale ani ve svých záležitostech neměli hetmani veliké moci, poněvadž byli nuocení poslouchati ruské ministry. Ukrajinci si přáli jakoukoli autonomii, když lepší dostati nemohli, leč císařovna Kateřina nechtěla zavést ani omezenou samosprávu a nabídla Rozumovskému, aby se vzdal hetmanování. Ač nerad, musil Rozumovský uposlechnouti a byl r. 1764 svého úřadu zbaven. Za poslušnost dala mu carevna navždy veliké statky v Ukrajině.

Ukrajinci přiliš toužili po hetmanování a dávných řádech v Ukrajině a v r. 1707, když carevna svolala k vúli vydání nových zákonů komisi a pozvala ze všech stavů zástupce, dávajíc jim instrukce čeho mají dbát, tu páni i kozáci, dokonce i měšťané prosili, aby byly obnoveny bývalé rády Chmelnického, aby Ukrajina dostala autonomii. Vláda ruská však toho nedbala. Kateřina ustanovila, aby hetmanů více nebylo. Měla vládnouti maloruská kolegia, v nichž byli tři členové z Ukrajinců, tři z Velkorusů, dále prokuror a předseda — taktéž Velkorusové. Brzy však odstraněno všechno, co bylo ukrajinského a kolegia měla zavést rády dôcela ruské.

Vláda poukazovala na to, že v ukrajinské ústavě, v soudech i jinde panují veliké nepořádky a proto že zavádí rády ruské, aby se lidu nevedlo zle a nebyl utiskován se strany pánu a staršin. Když však chtěli Ukrajinci sami zavést lepší pořádek, tu jim v tom vláda nejen nepomáhala, nýbrž jen překážela, aby nebylo žádného rozdílu mezi Ukrajinou a Ruskem, a aby byli jen ruští úředníci u vesla. Po smrti Skoropatského plukovník černigovský Polubotok, jenž byl hetmanem, uslyšev, že car Petr vytyká Ukrajinám různé nepořádky a sám tyto nepořádky vida, za-

čal zaváděti reformy v soudnictví, v úřadě plukovníků atd. Avšak car Petr dal jej přivésti do Petrohradu a tam jako buřiče uvrhnouti do vězení, kde byl až do smrti.

I jiní lidé, kteří chtěli autonomii Ukrajiny, byli také vězněni, zbabováni úřadů a majetku a pozbyvali přízně vlády. Tém však, kdož šli vládě na ruku a ukrajinská práva neobhajovali, nýbrž pomáhali je sami ještě rušiti, dostávalo se od cara nejen přízně, ale i velikého majetku. Tím způsobem autonomie Ukrajiny upadala a pánu ukrajinských přibývalo. A se strany ruských úřadů děla se Ukrajincům ta největší bezpráví, větší než od kozáků.

Je třeba připomenouti, že za Bohdana Chmelnického byli páni z Ukrajiny vyhnáni, takže lid byl svobodný. Jen někde zůstaly stopy poddanství, a to na pozemcích říšskupů pravoslavných. Zámožnější lidé přistupovali ke kozákům a stávali se vojáky, jiní, sedláci, měli odváděti daně vojenské pokladně. Půdy bylo množství, takže kdo chtěl mohl se zabývat rolnictvím a ještě mnoho půdy zůstalo společné. A již tehdy lidé zámožnější, především staršina, zabralí značné části pozemků. Později přicházel i lid z Podnětíří, ale pozemků proň se již nedostávalo. Mnoho lidu usadilo se na panství zámožnějších kozáků, jiní na pozemcích staršin. Ti měli platiti daně, anebo pomáhati svým pánum v práci. Staršin a pánu přibývalo a s nimi i dychtivosti po pozemcích mužíka, když páni viděli, že z toho plyne dobrý důchod. Rozdělovali mezi sebe pozemky společně, anebo takové, jež naležely úřadům. Ti, kdož nezajímali vysokých úřadů, kupovali půdu od kozáků a sedláků. Říkalo se, že kupují, ale ve skutečnosti půdu zaobírali, donucujíce sedláky, aby jim ji za facku odstoupili. Poněvadž kozácké statky nebylo lze koupiti, přepisovali plukovníci a setnici kozáky do seznamu sedláků a pak pozemky jejich kupovali, nebo zabírali. Sedláci bez pozemků, anebo kozáci, musili sídliti na paníských pozemcích a stávali se tak nevolníky. Z počátku tito poddaní jen v malé míře pomáhali svým pánum, leč později, již

za Mazepy, vidíme již vyslovenou službu na panském.

Tak neminulo ani 100 let od Chmelnického a již v Ukrajině už jen kozáci a měšťané byli svobodní, leč sedláci v poddanství a země, kromě kozáckých a církevních, stály na straně pánu. Lid si ovšem pamatoval ještě nedávny časy a věděl, odkud pocházel majetek pánu i z čeho pánu povstali. Proto někteří sedláci i teď ještě hlásili se o svá práva. Poněvadž pak bylo ještě sedlákům dovoleno přecházeti od jednoho pána ke druhému, nebylo možno přece jen tak příliš je utiskovati. Carevna Kateřina však zamezila sedlákům přecnázeti od jednoho pána k druhému (1763) a zavedla i veškeré nevolnické řády, jež byly na Rusi a stanovila svými úkazy i právo pánu na sedláky i poddanství. To bylo roku 1783. Ukrajinští páni dostali stejná práva s ruskými dvořany, R. 1785.

Trochu volného ducha zbylo ještě na Sici. Když se Mazepa připojil k Světlům, tož se k nim připojili i Zaporozci na břehu Dněpru. Tehdy car Petr dal Sic zničiti a Zaporozci přesli k Tatarům. Leč zatoužili po starých místech a prosili, aby je carevna Anna přijala zpět a dovolila jim vrátiti se na Záporozí. Tam žili a Ukrajinu proti Tatarům bránili. Když však carevna Kateřina dala odstraniti veškeré kozácké řády, chtěla zničiti i Sic. R. 1775 rozeslala po zaporožských zemích vojenské rozkazy, aby zbraní Zaporozce oloupili. Pak poslala vojsko na samou Sic. Z nenadání obklíčilo vojsko Sic a generál prohlásil Zaporozčí, že carevna Sic zrušuje, aby odložili zbraň a rozešli se na svá místa do Ukrajiny. Toto prohlášení příliš se Zaporozcům dotklo. Někteří nechtěli proto uposlechnouti, chtějíce Sic hájiti, avšak starý Kalnushevský i jiní ještě radili ke kapitulaci, k níž také došlo. Rusové uloupili kde co bylo a Kalnushevského i se starešinou spoutali a uvěznili, ač přemlouval Zaporozce k dohodě. Odvezli jej daleko, až do soloveckého kláštera. Tam ztrávil ve vězení 25 let a tam i zemřel.

Většina Zaporozců uposlechla ruské rady a vrátila

se do Ruska, kde se usídlila na Kubáni; odtud i název ukrajinští kozáci kubánští. Na Dunaji zůstal málokdo.

Několik let po zrušení Siče (1783) zrušeny i kozácké pluky na Ukrajině a zavedena rekrutýrka. Ukrayinci musili sloužiti v ruských plucích. Veškeré kozácké řády odstraněny a zavedeny gubernie jako v Rusku. Z té části Ukrajiny, jež byla pod Ruskem, utvořeno 5 gubernií: kijevská, černigovská, novgorodská, slobidská a novoruská.

Ukrajinci se proto příliš rmoutili. Někteří pomysleli dokonce na to, zda-li by se nepodařilo moći prosaditi, aby se vrátily staré řády. Víme, že v roce 1791 jezdíval z Ukrajiny do Berlína pán, jménem K a p n i s t a vyzvídal, zda-li by Prusko nepomohlo Ukrajině, jež přiliš touží po starých časech a chtěla být opět zavéstí bývalé kozácké řády. Ale Prusko se nechtělo do války s Ruskem pustiti. Nalezlo se na Ukrajině i mnoho takových, kteří by se byli rádi i vzdouřili. Vždyť se tomu naučili od svých předchůdců. Leč zůstalo jen při stescích a přes to vše hledána přízeň u Ruska. Sami nabízeli mu své služby a sami dobrovolně vcházeli v poddanství.

XXII.

Hajdamačina. Konec Polský.

V Ukrajině, jež zůstala pod Polskem — v Haliči, na Volyni, v západním Podolí národní povstání za Chmelnického přešlo jen jako krátká bouře a pak šlo zase všechno po starém. Po takovém povstání Polska vždy ještě utužila svoji vládu, ještě více začala polština vytlačovati vše ukrajinské, poněvadž, kdo byl mezi zdejším lidem ukrajinským odvážnějším, šel ke kozákům, do Ukrajiny, kde zuřila válka s Polskou a zbyli jen lidé slabší a mírnější, kteří před Polskem jen hlavu skláněli.

Na Kijevsku a Braslavsku --- po Sluč, Bar a Mežibóš --- bojovalo kozáctví s Polskou velmi odvážně, nechtějíc se Polákům vzdáti. Když však se Ukrajina rozdělila na pravobočnou a levobočnou, když Rusko pravobočnou Ukrajinu odstoupilo Polsce, nastaly těžké boje. Lidé utrpěvše velice válkou, nechtěli pod Polskem žít a prchali za Dněpr. Když Dorošenko se vzdal, tu kozácké a ruské vojsko vypudilo za Dněpr zbytek lidí, kteří ještě na jižním Kijevsku zůstali, jak jsem již uvedl. Semen Palý a jiní plukovníci počali zde zaváděti opět kozáctví a svolávati lid.

I z podnáší pří vrátilo se sem zpět mnoho těch, kteří sdostatek okusili panské služby. Když kozáctví poněkud sesíilo, začnýše Palý od Polsky se odtrhnouti a přišel k Mazepovi, leč Mazepa se Palýho bál, poněvadž ho lid měl příliš rád. Povolal jej proto Mazepa k sobě, jakoby na radu, zatkl ho a poslal na Sibiř.

Brzy potom i kozáctví Palyho se vyznamenávalo: Když po nešťastné válce s Turky car Petr tato území podruhé odstoupil Turecku, dal opět lid vypudit za Dněpr. Země dostalo však ne Turecko, nýbrž Polsko. (R. 1714). Na zdejší území počali se chystati polští páni, vnukové a pravnukové těch, kteří zde před Chmelnickým panovali. Zakládali vesnice a města a svolávali lid, slibujíce mu výhody na dlouhé časy. Lid počal se scházeti a brzy Kijevsko a Braslavsko opět se zalidnilo.

Avšak lid měl ještě v paměti nedávné kozáctví a na zdejší pány divně se díval. Zvláště, když uplynula svobodná léta a páni zavedli službu na panském. Scházelо se množství různých svobodníků, kteří se touhali po zdejších krajích a poškozovali pány. Nazývali se hajdamaci. Když se Zaporozci vrátili od Tatarů, tu od nich vycházelо nejvíce vůdců takových band hajdamáckých. K nim, když se odebrali na Ukrajinu, přidalо se i různí jiní lidé, kteří pálili a ničili panské dvory. Pro obranu vydržovali páni dvorské kozáky, které vyučovali ze svých poddaných a učili vojenskému řemeslu. Ale i ti nejednou přidávali se k hajdamákům. Roku 1734, když umřel tehdejší polský král a polští páni

se mezi sebou svářili o to, kdo má býti novým králem, tehdy hajdamačina málem celé Kijevsko, Braslavsko a Podolí zabrala. Tu sedlaci proti pánum povstali. Na Braslavsku žil plukovník Verlan: byl náčelníkem dvorských kozáků u jednoho pána, ale připojiv se k povstání, počal mezi sedlaky zaváděti kozáctví a ze sedláků tvořiti kozácké pluky. Poláci jen zdejší potlačili po zvolení polského krále tato povstání, povolavše na pomoc ruské vojsko.

Pak opět byla hajdamačina příliš mocná a vypuklo r. 1750 národní povstání a ještě větší 1768. Toto nazývalo se kolivština. Tehdy pokoušeli se Poláci zavésti na Kijevsku Unii, ale pravoslavní se nepodrobili. U medvědského kláštera, blízko Cihrina, byl Zaporozec Maksim Zalesňák. Tento sloučil zaporozskou skupinu a odebral se do Ukrajiny proti pánum. Povstalo mnoho lidu. Páni a židé utíkali a skrývali se na silnějších pevnostech. Leč setník — náčelník dvorských kozáků umanských — Ivan Honta odebral se k hajdamačkům: domníval se, že přišla doba osvobození Ukrajiny a že Rusové půjdou Ukrajinč na pomoc. Umaři hajdamači dobily a porazili Poláky i židy, ač bitva nebyla tak krvavá, jak se později vypravovalo. Tehdy král polský obrátil se na carevnu Kateřinu a žádal o vojsko proti hajdamačkům. Hajdamači měli za to, že ruské vojsko jim přispěje na pomoc a sami se s ním spojili. Rusové je však zajali a vydali Polákům, kteří je ukrutným způsobem trestali: hlavy jim stínalí, nohy a ruce usekávali a z Honty prý za živa kůži stáhli. Tak povstání potlačeno.

Brzy však se přiblížil i konec Polsky. Sousední státy Rusko, Rakousko a Prusko spatřivše, že Polska seslábla, že nemá ani vojska, ani žádné moci, a mimo to, že jest stále zmítána vnitřními sváry a válkami, usnesli se Polsko mezi sebe rozdělit, což se roku 1772 stalo. Rusko dostalo Bílou Rus, Rakousko Halic a Prusko území okolo Baltského moře. Jiné země, mezi nimi Volynsko a Kijevsko, zůstaly ještě dálé pod polským králem. Avšak 20 let na to, roku 1793 umluvilo se Rusko s Pruskem a odtrhly i tyto

země od království polského. Rusko si vzalo Volyňsko i Kijevsko. Poláci zvedli povstání, které však bylo ruským vojskem potlačeno a pak sousední státy Polsko rozdělili docela, takže přestalo vůbec existovat.

Ačkoli však Polska nebylo, přeče se Ukrajincům lépe nevedlo, zvláště v zemích nálezejících pod Rusko. Polští páni vládli dálé nad ukrajinskými sedláky a režim jejich byl ještě horší, poněvadž teď policie a vojsko ruské, nebo rakouské, sedláky za každou neposlušnost vůči pánum přísne trestali. Pánům nastal život ještě lepší a bezpečnější, než za vlády polské a lidu bylo ještě hůře.

Sedláci měli dobře v paměti lepší časy, a přáli si návratu kozáctví. Když byla válka s Napoleonem a pak za polského povstání povolávala vláda dobrovolníky z Poltavska, aby se přidali ke kozákům, přičemž jim slíbeno, že v odměnu za to zůstanou u kozáků a nebudou nuteni k rekrutýrce. Tímto způsobem přidalo se k kozákům množství lidu, ale kozáci později byli dopraveni na Kavkaz, kde se usídli. Lid na Kijevsku, když vypukla roku 1855 krymská válka, prosil, aby byl zařazen ke kozákům. Domnival se, že bude osvobozen od panské služby, ale to se nestalo.

V Rakousku již císař Josef brzy na to, když se dostala pod Rakousko Halič, chtěl sedláky z poddanství vysvoboditi a část svých úmyslů již provedl, pro ulehčení selskému stavu, ale brzy zemřel a záležitost zůstala nevyřízena. Teprve r. 1848 zrušeny roby v Haliči a v Bukovině. V Rusku teprve roku 1861 stali se sedláci z poddanství jaksi svobodnými lidmi.

XXIII.

Ukrajina upadá.

Když hetmanština zanikla, zdálo se, že ukrajinskému národu přiblížil se konec. Halič a Volyně dálno

již opanovala polština a také se rozširovala i po Ukrajině. Sedláči pracovali jako dobytčata ve prospěch polských pánů a co jen trochu z ukrajinského lidu vynikalo, začínalo mluviti polsky, přisvojujíc si i polské obyčeje. Popové ruské písmo doveleli sotva číst. A ruská kniha vyšla jen tu a tam, a to jen církevní. Ve školách klášterních vyučovalo se polsky. Jen po vesnicích vyučovalo se jazyku ukrajinskému.

Koncem 17. století zavedli biskupové tajné „Unii“. Stali se totiž biskupy, jakožto pravoslavní a „Unii“ uplatňovali jen poznenáhlou. Tím zdejší lid ukrajinský byl tak utiskován, že nedovedl klásti ani odporu. Lvovské bratrstvo nějakou dobu sice odporovalo, ale i ono pak Unii přijalo. To bylo veliké vlivězství polského vlivu, jenom že Poláci sami své dílo kazili, poněvadž si Unie nevázili. Unie svazky mezi Poláky a Ukrajinci neroztrhla a dohodou, když národ si na ni přivykl, stala se Unie jakousi maloruskou vírou. Na Podolsku a Volynsku i Kijevsku, kde byla Unie zavedena, zrušila ji ruská vláda. Nejdéle udržela se na Cholmštině a v Podlesí, až roku 1876 byla i tam zrušena proti vůli národa, jenž k ní Inul. Proto mnoho lidí, kteří se nechtěli státí pravoslavnými, přijali katolictví a stali se Poláky.

Po hetmanštině zaváděli na Ukrajině ruské řády. Proto se sama ruská vláda starala nejen o to, aby v Ukrajině nebylo jiného zřízení, ale aby se Ukrajinci ničím nelfsili od Velkorusů, aby přijali jejich mluvu, obyčeje a aby s nimi vůbec splynuli. Ještě tehdy, když Mazepa se stal hetmanem, přikázali ruští bojaři jemu a staršině, aby dbali, aby se Ukrajinci ženili s Velkoruskami a všemožným způsobem se starali o to, aby ukrajinský národ byl co nejtěsněji spojen s velkoruským, aby nebylo ani známky, že Ukrajina jest něčím odlišným. Car Petr zakázal tisknouti knihy v ukrajinském jazyku, poněvadž spisovným jazykem by se ale spoušť něco ukrajinského uchovalo. Za tím účelem ustanoveni zvláštění dohližitelé, „censorové“.

Dokonce když chtěli v Kijevě vytisknouti pojednání o sv. Barboře, sepsané samým metropolitou kijevským, bylo nařízeno přeložiti knihu nejdříve do velkoruštiny.

I později se tak dělo. Za carevny Kateřiny prosili v Ki-jevě, aby bylo dovoleno vytisknouti ukrajinské slabíkáře, poněvadž lid v Ukrajině nechce ruské kupovati, ale ani to nebylo dovoleno.

Ve školách začali také vyučovati rusky. Dokonce i v církvích bylo nařízeno čísti a konati bohoslužbu po způsobu velkoruském. Vláda ruská chtěla, aby Ukrajinci vůbec přijali velkoruský jazyk a svůj zavrhlí.

Ukrajinskou staršinu nebylo třeba příliš k tomu nutiti. Ona sama hleděla, aby se co nejvíce líšila od ukrajinského lidu, z něhož nedávno vyšla. Posílala své děti do škol ruských, německých a dokonce i polských, a to nejen k vůli lepšímu vzdělání, ale též proto, aby si odvykli ukrajinské mluvč a ukrajinským zvykům. Tím a také k vůli tomu, aby se zavděčila ruské vládě a zabezpečila si dobrou službu, nebo též i jmění, stěhovali se členové ukrajinské staršiny do úřadů v Petrohradě a Moskvě, kde se stávali čistými Rusy, jimž pak jazyk ukrajinský připadal selským.

Zdálo se, že již přichází konec ukrajinského jazyka a s ním, že se blíží i konec ukrajinského národa. Vždyť jazyk — tot duše národa a málokterý národ žije a cítí sebe svůj jazyk ztratí. Dokonce i lidé, kteří milovali svůj ukrajinský národ a přáli mu vše dobré, přijímali jazyk cizí, poněvadž soudili, že ukrajinské řeči jest již vykopán hrob, že již vymírá a není schopna života. Na Cernigovsku a Charkovsku žil tehdy slavný muž jménem Rehoř Skovoroda, první ukrajinský filosof. Týž zřekl se panství a bohatství, miloval prostý lid, chodil po Ukrajině nemaje přistřeší a učil lid, jak třeba žíti. Lid rád jeho písne a povídky poslouchal a mnoho z nich čerpal. Ale Skovoroda neskládal své výtvory rodným jazykem ukrajinským, spíše jazykem bližším ruštině. V západní Ukrajině, v Haliči i na Volyni dokonce ti, kdož upřímně milovali svůj národ, ne-psali skoro jinak než polsky, poněvadž si myslili, že se jazyk ukrajinský k náčemu kloudnějšímu nehodí, že to jest jen jazyk prostý, selský.

Zdálo se, jak praví, že se opravdu blíží konec Ukrajinců. Z jedné strany od porušování, z druhé po-

polšováním. Na štěstí se tak nestalo. I tehdy, v nejhorších dobách, kdy Ukrajina tak těžce upadla, počíná se vše obracetí k lepšímu, *Ukrajinci* se znovuzrozuji. Zdálo se, že jako strom, jenž usychá, tak že i ukrajinstina odumírá. Ale náhle vzduchem a vodou počne vše nabývat opět nových sil, oživne a zmlídne.

XXIV.

Vzkříšení Ukrajiny.

První známky změny v lepší budoucnost Ukrajiny objevily se v Haliči. Rakouská vláda, jež r. 1772 tu zemi Polscie odňala, potlačila polské pány a nepřála si, aby měli takový vliv na ukrajinský národ. Tehdejší císař rakouský Josef počal se starati o to, aby sedláky z poddanství osvobodil a vládu pánů nad nimi zlomil. Chtěl také pozvednouti osvětu a vědu mezi Ukrajinci i dál zakládati v Haliči školy, v nichž se mělo vyučovati „místním lidovým jazykem“, t. j. ukrajinským. Když r. 1784 zřizovali ve Lvově universitu, bylo určeno několik profesorů, aby přednášeli „ruským“ čili ukrajinským jazykem. Při universitě bylo zřízeno lyceum (jažísi druh gymnasia), v němž by se ukrajinští studenti k návštěvě university připravovali. Žel, tamní Ukrajinci tehdy nedovedli ještě všech těch výhod využitkovati. Odvykli si již lidovému jazyku a od pánů naučili se považovati jej za selský, pro vědu nezpůsobilý. Proto místo čistého jazyka lidového užívali ve školách i v knihách jazyka pomíšeného s ukrajinským církevně slovanským, polským a velkoruským domnívajíce se, že jazyk ten bude lepší, jemnější, „vzdechanější“. Ukrajinstina byla tehdy nesrozumitelná a proto k praktickému použití nezpůsobilá. Již ta okolnost, že jazyk pomíšený, ale ne národní, pokoušeli se zavéstí ve školách, způsobila osvětě velikou škodu. Neveděli, že při šíření osvěty a vědy je třeba užívat i mluvy přirozené, rodné, takové, jaké jsme se naučili již v dětství. To však již věděli lidé na Ukrajině v 16. století a proto

již tehdy církevní a jiné knihy „prostým“ jazykem psali a překládali.

Tehdy nastala nejedna změna k horšímu. Když císař Josef zemřel, nabyla opět veliké moci páni a vše, co bylo pro sedláky učiněno, rušili. Postarali se u úřadů, aby ve školách obecných, dokonce i v nejmenších, byla místo ukrajinstiny zavedena polština (1816). Každý pokus o národní uvědomění setkával se s velikými překážkami. V Přemyšlu utvořeno osvětové družstvo, které však nesmělo nic podnikati. Docela však ukrajinství potlačiti nemohli ani sami páni, ani úřady, jež jim pomáhali, poněvadž tehdy již vanul z Ukrajiny nový vítr.

Na Ukrajině, ať sebe více se porušovalo, přece nevyhasla docela láska k ukrajinské mluvě, k ukrajinské knize a obyčejům. Lidu ruština nepřekážela, on dále zachovával své obyčeje, svůj jazyk, zpíval své písňě a každý tamní člověk musil přiznat, že jazyk je krásný, že v obyčejích je mnoho dobrého a rozumného a že písním ukrajinským těžko najít rovných u jiných národů. Lid skládal v ukrajinském jazyku verše, písň a jiné, ač ve školách se učil jen ruštině. Pocífoval, že v jiném jazyce nedovede složití píseň tak krásnou, vyjádřiti své city, jako svou rodinou, ukrajinskou mluvou. Známe z těchto lidí některé jménem; jiná jména však zapadla, poněvadž skladby nebyly tištěny. Lid písň znal, zpíval je a tak se jich nemálo rozšířilo v celém národe. První lepší skladbou, jež sepsána v národním jazyku a jež se zachovala jen v opisech, byla Vergilova „Aeneida“, do ukrajinského jazyka přeložená. Napsal ji Ivan Kotlarevský z Poltavy. V tomto případě přepracoval starou skladbu latinského básníka Vergila o Aeneovi a Trojanech, napsanou brzy po narození Kristově. Tehdy bylo zvykem přepracovávat takto stará díla a upravovat je podle panujícího vkusu pro potěšení a obveselení čtenářstva. Kotlarevský také tak, vzhledem k poměrům na Ukrajině panujícím „Aeneidu“ zpracoval. Učnil se sice svou prací směšným, ale přes to právě tím, že v knize vylíčil soudobou Ukrajinu, stala se práce hledanou. Komu Kotlarevský

svou „Aeneidu“ předčítal, tomu se zalíbila. Tak dobré vystihla ukrajinské poměry. Opisoval ji a jeden opis dostal se do rukou bohatému Ukrajinci, jenž žil v Petrohradě a ten ji dal r. 1798 vytisknouti, ač Kotlarevský o tom ani nevěděl. Tím se dostala ještě více mezi lid. Později ji jistý knihkupec vydal ve druhém vydání a dokonce i v třetím.

Kotlarevský svou „Aeneidou“ ukázal, jak možno ukrajinským jazykem krásně psáti. Po něm začali psáti ukrajinsky i jiní spisovatelé. Pro jeho činnost nazýváme Kotlarevského otcem národní literatury, ukrajinské a „Aeneidu“ jejím počátkem. Nedávno uplynulo 100 let od vydání jejího a výročí to oslavováno po celé Ukrajině a v rodném městě Kotlarevského Poltavě, zbudován spisovateli pomník.¹⁾

V době, kdy Kotlarevsky psal, zajímal se lid o národní život, jazyk a písni a vykládal si rád o starých dobách. Počaly se sbírat národní písni a pověsti a podle nich nové skládati. Činnost taková začala i v Anglii a Německu a rozšířila se pak po slovanských zemích mezi Srby, Poláky, Čechy a v Rusku. I v Ukrajině sbírali národní písni a pověsti, učili se lidovému jazyku a tím národ nabýval více lásky a úcty sama k sobě a svému jazyku, jakož i své národnosti. Vidělo se, že pod ubohou seškou střechou lze nejednou nalézti více upřímnosti a spravedlnosti i rozumu, než v bohatých palácích. Vidělo se, že ten opuštěný, nevážený národ poddaných to otroků, jež páni považovali za dobytek, stvořil krásné písni a důmky. Viděl se již dále v takovém poddaném člověk a pomýšleno na to, jak by se zlepšil jeho osud. Spisovatelé přímo o závod pokoušeli se psáti ukrajinsky, buď podle vzorů písni národních, nebo podle vzorů velikých cizích spisovatelů. Začali psáti o životě našeho národa i jeho minulosti, buditi v něm lásku k jazyku a k Ukrajině a k její krvi a slzami zrosené historii.

Roku 1818 vyšla první gramatika ukrajinského jazyka. Sepsal ji Pavlovský, jak na Charkovsku se vykládá. Roku 1819 vyšla první sbírka ukrajinských dímek, sebraná Certelevem²⁾ a přija'a s velikým nad-

šením veškerým tehdejším obyvatelstvem. Z těch, kdož sami psali ukrajinsky, vynikl H u l a k - A r t e m o v s k ý³) svými krásnými básněmi, mezi jiným bajkou „Pán a pes“. V ní vyličil spisovatel hořký osud sedláka, jehož se mu dostalo se strany pánu, když jim nesloužil. K otlarevský v téže době napsal krásnou operetu „Natalka-Poltavka“. V ní vyličil upřímnost a dobré obyčeje sedláků. O něco později začal psáti povídky o selanském životě G r i g o r i j K v í t k a,⁴⁾ podávající též dobré stránky ukrajinského sedláka, jeho věrnost a oddanost.

To byl nový, vánek, jenž vanul po celé Ukrajině, jenž přinesl lásku k národu, jeho životu, jazyku a dějinám.

XXV.

Ševčenko a jeho druhotné.

Byly to však teprve počátky, jež došly svého rozvoje tehdy, když mezi Ukrajinci objevil se tak veliký basník jako Taras Ševčenko⁵⁾ a kromě něho i jiní nadaní lidé. Počali psáti o současném životě ukrajinského národa a o jeho hořkém osudu, vysvětlovati ukrajinské dějiny. Počali přemýšleti a hledati způsob, jak by zlepšili osud ukrajinského sedláka, povznesli národ z jeho poroby, aby se stal rovným jiným národům v osvětě a nebyl sluhou a poddaným cizích národů. Hlavní osobou mezi těmito činitely nejen svým nadáním básnickým, ale i láskou k národu, odvahou a upřímností byl Ševčenko.

Byl synem poddaného z Kijevska, ze zvenihorodského okresu. Vyrostl v chudobě. V mládí přijali jej do panských kruhů a pak byl dán na studie do Petrohradu — k malíři, neboť pro malířství projevoval velikou zálibu a schopnost. Tam již jako dvacetiletý hoch začal skládati ukrajinské verše. Tammější lidé se o něm dozvěděli a vykonali sbírku, aby jej vykoupili z nevolnictví. Roku 1840 vyšla tiskem první jeho sbírka básní „K o b z a r“.⁶⁾ Rok na to vyšla jeho básni „H a j-

diamaci“. Jako blesk prolétla jeho sláva po celé Ukrajině. Lid nechtěl sám sobě věřiti, že mohou v ukrajinském jazyku vyjít každého druhu dumky tak krásné a při tom tak prosté, jaké psal Ševčenko, jež jak prostého, tak i vzdělaného člověka dojmají a k samé duši promlouvají.

Krásně psali i dřívější spisovatelé, jako Kotlarevský, Artemovský a Kvíčka, leč nelze je přirovnati k Ševčenkovi. Dokonce u jiných národů těžko najíti takového básníka, jenž by psal tak prosté, upřímné, výrazně a vábivě. A Ukrajině po věčných útrapách, když jí již nezbylo nic dobrého na světě a kdy, jak se zdálo, ani nic dobrého již nezažije „než věčnou porobu a zármutek, když, jak sám Ševčenko řekl, „ona sirota ubohá nad Dněprem pláče“, velikou útěchou bylo plamenné slovo Ševčenkovo. Opět po dlouhých časech vstoupila krev v ukrajinské srdece. Ukraineri prohlédli, že ani oni nejsou mezi lidmi posledními, když mezi nimi povstal takový básník, jehož kolébka nestála ve skvělém paláci, ale v ubohé chaloupce... jenž povstal, aby přetrhl pouta, jimiž ho spoutali, aby svobodně a volně mohl upříti své zraky na sebe, na svět a na svou minulost. Jak očarováni naslouchali, když Ševčenko pěl o ukrajinské minulosti.

Ševčenko nebyl ovšem člověkem, jenž by měl záliou ve válce a v bitvách. Miloval kozáctví pro jeho volnost a odvahu, s jakou kozáci hájili svoji vlast, národ a jeho svobodu. Pobledla a utichla sláva kozácká. Zanikly její klenoty. Zapomnělo se na hetmany a staršinu, kteří neuměli vésti kozáctví a národ, ba osvobožujice jej z cizího poddanství chtěli naň uplésti vlastní bič. Rozplynula se a vyschla krev těchto borců za svobodu Ukrajiny, jež měli sice odvahu, ale se svobodou nevěděli si rady, nedovedli udržeti pořádek v osvobozené Ukrajině až konečně na místo, aby se hájili proti nepříteli, bojovali mezi sebou. Ševčenko byl velice zarmoucen nad těžkým osudem, který poškal Ukrajinu potolika útrapách, po prolití moře krve za vysvobození ukrajinského národa. Pocházejí sám z nevolnického stavu tím lépe dovedl chápati porobu celého národa.

Nikdo před Ševčenkou, ani po něm, nevystupoval tak směle proti otroctví, proti pánum a úřadům, jenž panskou vládu udržují. Ševčenko směle a nebojácně nevybíráje slov protestoval proti nelidským řádům, jež v Ukrajině vládli a vyzýval své krajany k boji za svobodu a lepší osud ukrajinského národa.

Roku 1844 odebral se Ševčenko na Ukrajinu. V Kijevě setkal se a seznámil s několika Ukrajinci obírajícími se záležitostmi ukrajinskými, lidmi to vesměs k národu ukrajinskému upřímnými. Byl mezi nimi Kostomarov, profesor ukrajinských dějin na universitě v Kijevě. Byl tam Kulíš, jenž sbíral národní písňe a proslavil se i jako básník a spisovatel. Byli to vesměs lidé mladí, plní síly a nadšení. Ševčenkovi bylo tehdy 30 let, přátelé jeho byli ještě mladší. Často se scházeli, debatovali o tom, čeho by bylo třeba se chopiti a jakým způsobem by pomohli svému národu. Založili jakési bratrstvo, do něhož přijímali i jiné opravdově lidé chtějíce tak spojenými silami hledati pravdu a zjednat právo svému národu i jiným národům slovanským. Bratrstvo to nazvali „Bratrstvem Cyrilla a Methoděje“ — podle prvních učitelů slovanských, kteří přinesli Slovanům osvětu i slovo Kristovo. Starali se o to, aby nevládlo mezi lidmi otroctví, aby bylo zrušeno otroctví atd. Aby jedni nepožívali privilejí vůči druhým a všichni aby si byli rovni. Žádali svobodu víry a národnosti, aby napříště bylo každému dovoleno věřiti dle jeho přesvědčení, aby nebyl donucován násilím státi se pravoslavným nebo katolíkem, když si toho nepřeje. Aby bylo dovoleno bez překážky a dozoru úřadů tisknouti knihy a časopisy a myšlenky své svobodně vyjadřovati, anlž by lidé byli za to, že svobodné myšlenky vyslovují a šíří, trestáni. Dbali též toho, aby každý slovanský národ, i národ ukrajinský, žil samostařně, dle své vůle, pod svou vládou a aby si i své representanty dle své vůle volil. Aby nepanoval jeden národ nad druhým, leč aby všichni žili svobodně a byli mezi sebou sloučeni jedině páskou bratrství, vzájemně si pomáhali a sebe hájili (federace).

Leč těžký osud potkal bratrstvo. Roku 1847 jistý člověk denuncioval jeho členy, kteří byli zatčeni a

odsouzeni k různým těžkým trestům. Ševčenka za to, že skládal básně na cara a vládu, dali navždy k vojsku, poslali na asijskou hranici a zakázali mu psátí. Kostomarova a Kuliše drželi v různých městech a i jim zakázali psátí. Také ostatní přísně potrestali.

XXVI.

Nová doba.

Tak se rozpadlo první družstvo, jež se sešlo k práci v zájmu Ukrajiny, svobody i blaha národa. Uplynulo celých 10 let, než byli puštěni na svobodu jeho členové a mohli se opět sloučit. Sešli se v Petrohradě, kde počali vydávati ukrajinské knihy a měsíčník, nazvaný „*Osnova*“ (vycházel v r. 1861—2).

Za těch 10 let nastaly v Rusku mnohé změny. V Krymské válce vojsko ruské poraženo. Nejdříve po této události počaly snahy o zrušení poddanství, potom o zavedení lepších soudů, lepší zemské a městské správy a lidové osvěty. Bratři Cyrillo-Methodějští, mezi nimi i Ševčenko, jenž tehdy již prožíval poslední dny svého života († 1861) i jiní Ukrajinci, přilnuli celým srdcem k myšlence o zrušení poddanství. Jak víme, již od dávna, útočili v literatuře ukrajinské prudce proti poddanství, jakožto veliké křivdě (krásná vypravování o poddanství psali tehdy manželé Markovičovi v knize „Marko Vovčok“). Teď, když vláda sama chopila se zrušení poddanství, mnoho Ukrajinců bralo v této akci účast a staralo se o to, aby osvobození bylo provedeno co nejlépe. Aby sedláci znali svá práva a mohli se o ně hlásit, začali se psátí různé brožury o zákonech a státních řádech. Pomýšleno též na to, aby byla mezi lidem šířena osvěta. Dbáno o to, aby vyučování dělo se v ukrajinském jazyku i dětem srozumitelném. Zakládány školy i pro dospělé, kde byli večer a v neděli vyučování dělníci a pod. Sepisovali se a vydávali pro školy knihy. Kromě toho i jiné spisy pro národ. Ve zmíněném měsíčníku i jinde vyzývána

intelligence ukrajinská, aby se držela své národnosti a nezanedbávala Ukrajinu a Ukrajinců. Kostomarov, tehdy slavný historik, začal vydávat spisy o ukrajinských dějinách, Kuliš psal o ukrajinském písemnictví. Žel, opět objevily se černé chmury nad Ukrajinou. Z jedné strany obraceli se k úřadům polští páni s voláním, že Ukrajinci lid proti pánum bouří a že páni se bojí národního povstání, jakož i že nejsou svým životem jisti. Jiní zase tvrdili, že ukrajinství vane se strany Poláků, že je to polská intrika, aby Ukrajince proti Rusku společně s Poláky popudili (r. 1863 bylo polské povstání). Jiní připomínali vládě dřívější zákazy cara Petra a carevny Kateřiny, čelící proti ukrajinskému jazyku, v nichž bylo zapovídáno cokoli v ukrajinském jazyku tisknouti, aby se tak Ukrajina od Ruska neodtrhla.

Nejpošetilejší bylo tvrzení, že příčinou je polské intrikování, poněvadž Poláci nejednali by přece tak bezhlavě, aby štvali Ukrajinstvo proti své hlavě. V Haliči však polští páni říkávali, že rakouská vláda, anebo Rusové Ukrajinstvo vymyslili. Ještě nerozumnějším bylo zákazy čeliti tomu, aby se Ukrajina od Ruska neoddělila. Bylo třeba jen starati se, aby ve státě vládl pořádek, aby veškeré národy jeho měli v něm svá práva a svobodu a tehdy nezachce se nikomu se odtrhnouti, kdežto různými zákazy vzbudí se proti státu jen nelibost. Našli se však i lidé, kteří nemoudré rady uposlechli a v r. 1863 tehdejší ministr vnitřních záležitostí vydal nařízení, že knihy nesmí být tištěny ukrajinským jazykem a zvláště ne ty, jež jsou určeny pro školy. Nastalo pronásledování všeho, co páchlo Ukrajinou a prací pro ukrajinský národ. Nedělní školy zavírali, ukrajinsky učiti zakazovali. Množství Ukrajinců posláno do dalekých ruských měst. Tak veškerá činnost ve prospěch ukrajinského národa utlumena.

Utiskování pak trochu přestalo, ale opět našli se dobrí lidé, kteří tvrdili, že všechno to pochází od neprátele Ruska, že je to „separatism“, aby se Ukrajina od Ruska odtrhla. Roku 1876 vyšel carský úkaz, v němž zakázáno vydávat v Rusku veškeré knihy, kromě básní a povídek a tyto z ciziny přivážeti. Zákaz ten se udržel.

až do r. 1906. Nebylo možno vydati žádné knihy ukrajinským jazykem — ať jednala o Ukrajině a její dějinách, či o cizině, přírodě, hospodářství nebo zdravotnictví. Zřídka za několik desíletí přímo zázrakem nějaká kniha proklouzla. Nebylo lze také ani z cizích jazyků do ukrajinštiny překládati. Nesměly být vydávány knihy pro děti, aby si nepřivykali, ani pro školy, v nichž by se ukrajinsky učilo. Povídky a verše mohly být vydány jen pro zábavu a když byla v nich nějaká smílejší myšlenka, anebo něco o Ukrajině, o státních řádech, pánech a úřadech — vše bylo zakázáno. Nějakou dobu nebylo ani možno pořádati ukrajinské představení, dokonce ani zpívat ukrajinské písničky. Když se zjistilo, že některý Ukrajinec příliš k Ukrajinstvu řeč, byl propuštěn ze služby, poslán do ruských měst anebo zatčen.

Když Ukrajinci viděli, že chtějí Ukrajinstvo vůbec vyplnit, začalo mnoho z nich přenášet svou činnost do Haliče. V Haliči ukrajinsky mluviti a psáti zakázáno nebylo. Dokonice, když se r. 1848 chtěli Poláci proti Rakousku vzbouřiti, rakouská vláda opět s Ukrajinci sympatisovala. Netrvalo dlouho a polští páni opět vzali v Haliči do svých rukou veškeré záležitosti. Leč byly již trochu lepší časy. Roku 1848, když lid se bouřil, slibil císař konstituci. Potom však záležitost se protahovala, až r. 1866 po nešťastné válce Rakouska s Pruskem konstituce nastala. Přiznáno rovně právo všem národům, svoboda víry a slova, jakož i tisku. Pro záležitosti celé říše ustaven parlament ve Vídni a pro vyřizování záležitostí zemských sněmy. Jeden takový sněm zřízen ve Lvově, druhý v Černovicích a tam zvoleni poslanci měli se zastávati zemských záležitostí. Ovšem, tehdy nebylo ještě všeobecného, rovného a přímého hlasovacího práva, a tak v parlamentě i na sněmu měli polští páni nad Ukrajinci velikou převahu. Veškeré úřady v Haliči byly též v polských rukou a vláda rakouská příliš do záležitostí haličských nezasahovala.

Proto Ukrajincům haličským nebylo možno zavést takový pořádek, aby se lidu vedlo dobrě, ale poněvadž tu alespoň částečná svoboda byla, mohlo se přece něco pro pokrok učiniti. Ve školách lidových vyučovalo se

ukrajinským jazykem. Gymnasií, kde se ukrajinsky vyučovalo, ač pozněnáhlou (poněvadž se polští páni proti tomu stavěli), přece přibývá a je teď takových v Haliči a Bukovině dohromady osm. Na universitě lvovské přednáší se ukrajinsky, a to dějiny Ukrajiny a ukrajinské literatury a j. Je dovoleno v tomto jazyku vydávat všechno druhu knihy a noviny. Lze zakládat čítárny, knihovny a vzdělávací spolky. Mohou se tam pořádat schůze a porady o veškerých záležitostech. Mohou se zakládat společnosti úvěrní, obchodní a jiné. Soudní listiny mohou být také vyřizovány ukrajinsky.

Množství Ukrajinců vůbec, když v Rusku počali zakazovat vše ukrajinské, vystěhovalo se do Haliče. Vydávali v Haliči knihy a časopisy a radili se, jak by ukrajinský národ povznesli, aby se mohl svých práv dovolati. Pomýšleli i na to, jak by se i v Rusku dopracovali toho, aby ukrajinství nebylo zakazováno a byla mu dána možnost rozvoje. Ve Lvově založen spolek nazvaný „Vědecký spolek Ševčenkův“, který se měl zabývat ukrajinskou literaturou a vědou. Tehdy vydáno mnoho dobrých knih z různých oborů.

Tak ukrajinství nevymřelo, ale šlo ku předu nedbajíc ruských zákazů. Postup Ukrajinců haličských dodával odvahy Ukrajincům ruským a ukazoval jim cestu. Bohužel, Ukrajincům v Rusku nekynul z toho veliký užitek, neboť haličské noviny a knihy byly v Rusku zakázány a málodko je vůbec viděl. Teprve r. 1906 dovolen dovoz knih a novin z Haliče a bylo možno využitkovati to, co za léta za hranici spisovatelé ukrajinství vykonali.

Ukrajinská literatura měla veliký vliv na ukrajinského sedláka. Před 100 lety existovali ukrajinské školy a tehdy ukrajinstí sedláci byli daleko vzdělanější než velkoruští. Po 100 letech, když ukrajinské školy zavřeny, bylo mezi velkoruskými sedláky mnoho osvícených lidí, poněvadž se učili ve svých školách rodným jazykem a knih velkoruským jazykem psaných měli dostatek. Náš rolník však zůstávaje zatěmněn chudl a upadal a zůstával pozadu za jinými národy. Ač žil na půdě úrodnější, přece žil hůře, než ti, kdož jsou usazeni na půdě písčité a bahnitě. Na tento fakt upo-

zorňovali Ukrajinci nejednou vládu, ale nic to nepomáhalo. Teprve v poslední době, když zavanul volnější duch, po japonské válce, v lečems se poměry zlepšily. Leč ani tentokráté nedovolovali ještě příliš mnoho knih, dokonce knihy hotové ničili a noviny konfiskovali. Ani z ciziny nebyl volný dovoz knih připuštěn. Opravdové svobody slova ještě není a právě tak málo svobodného života.

Doslov překladatele.

Od okamžiku, kdy Ukrajina a Ukrajinci ocitli se v popředí všeobecného zájmu, způsobeného válečným požárem světovým, cítil jsem čím dálé zřejměji potřebu vydání publikace, která by naše čtenářstvo blíže seznamovala s osudy země i národa, jenž obývá jižní části rozsáhlé Rusi a již naše literatura dosud postrádala. Sáhl jsem proto k knize Michala Hruševského, jejíž ukrajinský originál vyšel v r. 1907 v Petrohradě, abych jejím českým rouchem alespoň částečně ukojil touhu těch, kteří se o Ukrajinu a Ukrajince hlouběji interessují. Je to publikace populárně psaná perem autora nad jiné povolaného. Jeť prof. M. Hruševskij zakladatelem a tvůrcem nového ukrajinství a jméno jeho často v poslední dobu četli jsme při řešení různých otázek života ukrajinského národa se týkajících, jmenovitě u příležitosti, kdy ve svém orgánu „Nové Radě“ protestoval proti uniatské propagandě na Ukrajině, jež stála v popředí otázek našich dnů ve chvíli, kdy se jednalo o jmenování Iakovského arcibiskupa uniatské církve Šeplického — uniatským metropolitou v Kijevě. Hruševskij prohlásil tehdy, že pokládá uniatskou propagandu za naprostě nepotřebnou, neboť na Ukrajině nezůstalo ani jediného Uniata!

O díla prof. M. Hruševského, pojednávající o ukrajinských dějinách, jichž je řada, zajímá se i říšsko-německá literatura a v poslední době také vyšly v ní Hruševského „Geschichte der Ukraine“.

Doufám proto, že tím spíše u nás najde knížka naše hojnost čtenářů, zvláště, když literatura naše o ukrajinském národě a jeno vějinách je tak chudá. Před lety obíral se studiem o tomto thematě Dr. Rud. Brož, jenž v časopise „Slovanský Přehled“, vydávaném u Simáčků a redigovaném spis. Ad. Černým, uložil řadu statí o ukrajinském životě, z nichž nejvýznamnější jest jeho studie „Probuzení národa maloruského“ (ročník VI.), z níž také opatřili jsme i poznámky níže uvedené.

Ku konci pokládám za povinnost poděkovati příteli Emiliovi Ratimovskému za vydatnou pomoc při překladě.

F. S. FRABŠA.

Poznámky.

¹⁾ Kotljarevskij narodil se na levobřežně Ukrajině v Poltavě 29. srpna r. 1769. Navštěvoval seminář. Nechtěje však být knězem, vstoupil do magistrátních služeb ve svém rodném městě. Roku 1776 opustil tuto službu a vstoupil do vojska. V letech 1806 a 1807 súčastnil se války rusko-turecké. Poněvadž následkem dlouhých pochodů onemocněl, vstoupil z vojenské služby, odebral se do Petrohradu a když tam nemohl najít dostatečné existenční prostředky, vrátil se na Ukrajinu do svého rodiště, kde mu bylo svěřeno učitelské místo v „ústavě pro výchovu dětí chudé šlechty“. Zemřel v Poltavě r. 1838. — Kromě Aeneidy napsal Kotljarevskij dvě dramata: „Natalku Poltavku“ a „Moskala Čarivnyla“.

²⁾ N. A. Certelev byl ruským knězem. Kniha jeho vyšla v Petrohradě a měla název „Opyt so-branija starinnych malorossijských pě-sen“.

³⁾ Petr Artemovskij-Hulak šel ve stopách Kotljarevského. Narodil se v Horodyšči v kijevské gubernii r. 1790, zemřel r. 1866 v Charkově. Navštěvoval duchovní akademii v Kijevě. Od r. 1817 poslouchal na charkovské universitě. Obdržev hodnost magistra za pojednání o užitku historie, byl jmenován profesorem ruského dějepisu. Úkol tento zastával plných 26 let. V práci své „Pán a pes“ — praví Dr. Brož — zobrazil osud mužů a samováli pánu na Ukrajině. Muži representovali a reprezentují malo-

ruský národ; 'pánové jsou Rusové. Tehdejší poddanský poměr mezi mužskem a jeho pámem značil poměr mezi velkoruským a maloruským živlem. Lidé inteligentní v poddanství neviděli nic nesrovnatelného s důstojností lidskou, ba některí dokazovali jeho oprávněnost. Artemovskij-Hulak směle poukázal na tuto společenskou nesrovnalost. Křivdy, bezpráví, sténání, slzy, národa, trýzněného činovnictvem a panstvem, jsou tu vylišeny se živou dramatičností.

*) Grigorij Kvítka Osnovjanenko narodil se r. 1778 ve vesnici Osnově blízko Charkova, zemřel r. 1843 v Charkově. Sloužil ve vojsku, žil v klášteře; r. 1812 se stal ředitelem stálého městského divadla v Charkově. Později řídil ústav pro výchovu chudobných děvčat. Jeho povídky a romány jsou roztroušeny po časopisech. Souborně byly vydány několikrát (roku 1858 Kulišem v Petrohradě, v II. svazku Ruské Biblio- teky, r. 1887 okresním zemstvem v Charkově). Osnovjanenko vydával „Ukrajinský Věstník“ v letech 1816—1817, věnovaný maloruským věcem. Je to první časopis maloruský. Byl zastaven r. 1821 vládou. Osnovjanenko nalezi stejně literaturě ruské jako maloruské. Byl spolupracovníkem četných ruských listů (Sovremennika, Věstníku Evropy a jiných) a napsal několik ruských románů a povídek ze života ruské aristokracie (Dvorjanskija vybory, Vybor ispravnika atd.). Z jeho maloruských povídek vynikají Maruša, Ščira Ijubov, Kozyr — dívka, Serdešna Oksana. Literární práce Osnovjanenkovy přispěly mnoho k poznání života prostého lidu, mezi nímž a inteligencí byla úplná propast. Zvláště typ ukrajinské ženy a dívky byl mistrně vylíčen. Povídky tyto působily hluboce na inteligenci i lid. Inteligence počala jinak pohlížeti na uhnětené massy národa. Lid sám, když mu byly povídky předčítány, přicházel v nadšení, jak praví Kostomarov. Tím na obou stranách (u inteligence a lidu) budila se láska k rodnému jazyku.

*) Taras Sevčenkó narodil se r. 1814 a zemřel r. 1861. Básně jeho byly vydány souborně několikrát. M. Kostomarov o nich praví: „Sevčenkovy básně, toť

básně celého národa, ale ne již ony, které sám národ již zapěl ve svých útvorech bezejmenných, zvaných písničmi a dumami; jsou to básně, které by národ sám musil zapěti, kdyby v samorodé tvornosti nebyl ustal po svých písničkách, lépe řečeno jsou to básně, jež národ zapěl ústy svého vyvolence, svého pravého předáka. Takový básník jako Sevčenko není jen malšiem národního života, převcem národních citů a konání, nýbrž je národním vůdcem, buditelem k novému životu, prořekem.“ Každého roku pořádají Ukrajinci slavností k uctění svého slavného básníka. „Rokoviny Sevčenkovy“ jsou jejich národním svátkem.

6) „Cyrillo - Methodějské bractvo“ bylo spolkem politickým s tendencemi panslavistickými. Spolek tento byl založen r. 1846 v Kijevě Mikolou Kostomarovem. Jeho členy kromě Kostomarova byli M. Artemovskij-Hulak, Vazil Bělozerskij, Alexander Navrockij, Opanas Markovič, Pantelejmon Kulíš a Taras Sevčenko. Programem jeho bylo: 1. osvobození slovanských národů z cizího područí, 2. založení slovanského federativního státu, v němž by všichni národnové byli rovnoprávní, 3. odstranění všelikého poddanství, 4. zrušení privilegií a práv stavovských, 5. náboženská svoboda a snášenlivost ve všech víry, 6. zavedení jednoho slovanského jazyka v bohoslužbě všech církví, 7. plná svoboda myсли, nauky a tisku, 8. vyučování všech slovanských jazyků a literatur ve školách jednotlivých národů slovanských. — První dva body programu zněly: „Prohlašujeme, že duševní a politické sjednocení Slovanů jest vážným jich posláním, k němuž mají cíli. Prohlašujeme, že při spojení každé slovanské plémě má mít svou samostatnost a za taková plěmena uznáváme Jihorusy, Severorusy s Bělorusy, Poláky, Čechy se Slováky, Lužičany, Illyro-Srby s Korutanci a Bulhary.“ — Program Cyrillo-Methodějského bratrstva jest prvním pokusem o národní program maloruský, jest pokusem postavit maloruské probuzení na širší podklad, učiniti instinktivní a přimátní ukrajinofilství vědomým příslušenstvím národnostním, s nímž jsou spojeny povinnosti pracovati k osamostatnění a pozdvížení vlast-

ního národa na poli kulturním a sociálně politickém. — Důležito jest, že již tento první národní program maloruský je prodchnut snahami svobodomyslnými, demokratickými a společensky reformními. Členové spolku mimo jiné usilovali o to, aby bylo zrušeno „Kripacívo“, porobení mužictva panskou vrstvou. Tyto snahy demokratické karakterisují celé probuzení maloruské. V demokratismu, ve snaze osvoboditi lid' z poroby duševní a hmotné, tkví základ buditelských snah maloruských.

OBSAH:

- I. Naše země a národ.
- II. Nejstarší doba.
- III. Kijevský stát.
- IV. Vladimír a Jaroslav. — Křesťanství v Ukrajině.
- V. Kijevské panství se rozpadává.
- VI. Tatarský pogrom. — Halické panství.
- VII. Litva a Polska podmaňují ukrajinské země.
- VIII. Polské řády v Ukrajině.
- IX. Kozáci.
- X. Vláda polská chce mezi kozáky zaváděti pořádek.
- XI. První války kozácké s pány a polským panstvím.
- XII. Ukrajinci hájí své víry.
- XIII. Kozáci hájí víry a práva ukrajinského národa.
- XIV. Kozácké války před povstáním Chmelnického.
- XV. Povstání Chmelnického.
- XVI. Ukrajina odpadává od Polsky.
- XVII. Sloučení Ukrajiny s Ruskem.
- XVIII. Události na Ukrajině po smrti Chmelnického.
- XIX. Ruina.
- XX. Mazepova doba a zrušení hetmanštiny.
- XXI. Na Ukrajině zavádějí se ruské řády.
- XXII. Hajdamačina. Konec Polsky.
- XXIII. Ukrajina upadá.
- XXIV. Vzkříšení Ukrajiny.
- XXV. Ševčenko a jeho druhotvé.
- XXVI. Nová doba.
 Doslov překladatele.
 Poznámky.

□ □ □

Švejdův Sborník praktických příruček:

Sv. I.: Praktický rádce v úředních písemnostech.

Ku praktické potřebě nejširších kruhů a v nejrůznějších případech sestavil Jan Klement. Třetí opravené vydání. Cena K 1.60, v celoplátěné vazbě K 3.10.

Sv. II.: Hygiena tělocviku.

(Věnováno přátelům tělocviku.) Napsal MUDr. F. Tičhý. Cena K 1.—, v celoplátěné vazbě K 2.50.

Sv. III.: Rádce poručníků.

Návod a pokyny k úkonům, jež poručníkům přísluší se vzorcí různých návrhů, žádostí, listin, účtů poručenských atd. Sestavil K. Follprecht a J. Keller. Cena K 1.—, v celoplátěné vazbě K 2.50.

Sv. IV.: Macedonia.

Z cest po Balkáně. Napsal F. Přibil. Cena K —.80, v celoplát. vazbě K 2.30.

Sv. V.: Vzorné řády, pravidla a instrukce pro samosprávné řádování.

Ku potřebě měst, městysů, míst průmyslových, obcí venkovských a jich funkcionářů i úředníků sestavil V. J. Přiborský. Cena K 3.—, v celoplátěné vazbě K 4.50.

Sv. VI.: Rukovět živnostenských výpočtů a kalkulaci.

Pro kalkulační kursy a potřebu soukromou napsal řed. V. Cervenka. Cena K 1.20, v celoplát. vazbě K 2.70.

Sv. VII.: Kniha žádostí.

Vzorce pro podávání žádostí všeho druhu. Ku praktické potřebě funkcionářů i každého jednotlivce sestavil J. Beneš. Cena K 1.60, v celoplátěné vazbě K 3.10.

Sv. VIII.: Praktický rádce v nemocenském pojíšťování.

Sbírka důležitých rozhodnutí správního soudního dvora. Ku praktické potřebě kruhů živnostenských, obchodních a zejména průmyslových, jakož i úřednictva a funkcionářů veškerých nemocenských pokladen sestavil Josef Rybář, tajemník Všeobecné pokladny nemocenské v Praze. Cena K 1.50, v celoplátěné vazbě K 3.—.

Sv. IX.: Podpory výchovy dorostu živnostenského.

Pro český dorost živnostenský, jeho rodiče, přestoupy a poručníky sestavil Václav Svoboda. Cena K —.60, v celoplátěné vazbě K 2.10.

Sv. X.: Národnohospodářská politika.

Sestavil V. Bučač. Cena K 2.—, v celopl. vazbě K 3.50.

Sv. XI.: Rukovět výpočtů pro živnosti potravní.

(mlýnáře, pekaře, cukráře, řezníky, uzenáře, hostinské a kavárníky). Napsal řed. V. Cervenka. Cena K 2.—, v celoplátěné vazbě K 3.50.

Sv. XII.: Výpůjčky obcí, okresů a jiných samosprávných korporací.

Sestavil a potřebnými vzorec opatřil Václav Svoboda. Cena K 1.—, v celoplátěné vazbě K 2.50.

Sv. XIII.: Vzorce smluv občanských, živnostenských, obchodních a zemědělských.

Ku praktické potřebě každého občana sestavil Jan Klement. Cena K 1.—, v celoplaténé vazbě K 2.50.

Sv. XIV.: Zařizování a vedení knihoven.

Napsal J. Veber. Cena K —.30.

Sv. XV.: Živnostenský receptář.

Sestavil inž. chemie Dr. J. Pavliček. Cena K 4.—, v celoplaténé vazbě K 5.50.

Sv. XVI.: Praktické účetnictví pro maloobchodníka a živnostníka.

S názorným přehlédem jednoměsíčního vedení. Se zřetelem k novému zákonu o dani z příjmu. Napsal J. Bradáč II. vydání. Cena K —.40.

Vzorný pokladniční denník systému Bradáčova o 100 str. K 8.—, o 200 str. K 14.—, o 300 str. K 20.—.

Sv. XVII.: Chemická technologie potravního průmyslu.

Napsal Dr. inž. J. Pavliček. S 99 vyobraz. Cena K 3.50, v celoplaténé vazbě K 5.—.

Sv. XVIII.: Druhá kniha žádostí.

Vzorce pro podávání žádostí všeho druhu. Ku praktické potřebě funkcionářů i každého jednotlivce sestavil Jan Beneš. Cena K —.80, v celoplaténé vazbě K 2.30.

Sv. XIX.: Vzorný rádec k dosažení místa.

Návod, jak se ucházetí ústně i písemně o práci, s četnými vzorce dorisu i žádostí, jakož i pomocí inserátů. Pro nejšířší kruhy napsal C. Kalandra. Cena K 1.20, v celoplaténé vazbě K 2.70.

Sv. XX.: Vzorná hospodynka.

Praktické vědomosti, rady a pokyny ku zdárnému a hospodárnému vedení domácnosti. Sestavila V. Jarošová. Cena K —.80.

Sv. XXI.: Nový pojišťovací řád a poplatky ze smluv pojišťovacích

dle nařízení ze dne 22. listopadu 1915 a z 15. září 1915. Dle nařízení a pokynů min. spravedlnosti populárně upravil J. Štěpánek, okr. soudce. Cena K 1.—.

Sv. XXII.: O dobytém moru a nakažlivých nemocech zvřat a o nárocích ze správy dobytčat.

Se vzorcí. Populárně sestavil Jan Štěpánek. Cena K 2.—, váz. K 3.50.

Sv. XXIII.: Co by dospívající děvče věděti mělo.

Rady lékařovy dospívajícím děvčatům a jejich matkám. Podle franc. od MUDra Burlueauxe zdeštil Č. S. Cena K 1.—.

Sv. XXIV.: Ukrajina a Ukrayinci.

Napsal Michael Hruševskij. Z ukrajinskiny přeložil F. S. Frabša. Cena K 3.—

(K cenám zde uvedeným nutno připočísti ještě dočasnu 20% výlečnou přírážku.)

Nakladatel FRANT. ŠVEJDA v Praze-VIII.